اهدائی [illegible]

۲۰۲۹

کتابخانهٔ مجلس شورای اسلامی

کتاب ۱- مراح الارواح ۲- عوامل ۳- شرح عوامل

مؤلف ۳- [illegible]

مترجم - احمد بن علی بن مسعود - جرجانی

موضوع

شمارهٔ قفسه ۱۴۲۸۶

جمهوری اسلامی ایران

شماره ثبت کتاب

۸۹۷۸۱

بازدید شد
۱۳۸۵

خطی
کتابخانهٔ مجلس شورای اسلامی
۱۴۲۸۶

بسم الله الرحمن الرحيم

اللهم افتح علينا ابواب فضلك وانشر علينا برحمتك يا ارحم الراحمين

ربنا لا تاخذنا ان نسينا
او اخطانا ربنا ولا تحملنا
ما لا طاقة لنا واعف عنا واغفر
لنا وارحمنا انت مولانا وانصرنا
على القوم الكافرين اللهم لا تنسني ما
... يوم هذا فانك قلت ...
فلا تنسى

بسم الله الرحمن الرحيم

قال المفتقر الى الله الودود : احمد بن علي بن مسعود غفر الله
له ولوالديه : واحسن اليهما واليه اعلم ان الصرف ام العلوم
والنحو ابوها ويقوى في الدرايات داروها ويطغى في الروايات
عاروها جمعت فيه كتابا موسوما بمراح الارواح وهو
للصبي جناح النجاح وراح يراح وفي معناه حين راح
مثل تفاح او راح وبالله اعتصم عليه توكلت تم الحمد والخير

کتابخانه مجلس شورای اسلامی
تاسیس ۱۳۰۲

اعلم اسعدك الله في الدارين ان الصرف يحتاج في معرفة
الاوزان الى سبعة ابواب الصحيح والمضاعف والمهموز والمثال والاجوف
والناقص واللفيف واشتقاق لسبعة اشياء من كل مصدر
وهي الماضي والمستقبل والامر والنهي واسم الفاعل
والمفعول والمكان والزمان والآلة فكسرته على سبعة
ابواب الباب الاول في الصحيح الصحيح هو الذي ليس في مقابلة الفاء
والعين واللام حرف علة وهمزة وتضعيف نحو ضرب
واختص الفاء والعين واللام للوزن حتى يكون فيه من
حروف الشفة والوسط والحلق شيء فقولنا الضرب مصدر
يشتق منه الاشياء السبعة وهو الاصل في الاشتقاق
عند البصريين لان مفهومه واحد ومفهوم الفعل متعدد
لدلالته على الحدث والزمان والفاعل والواحد قبل المتعدد
واذا كان اصلا للافعال يكون اصلا لمتعلقاتها لانه
اسم والاسم مستغن عن الفعل وايضا يقال له مصدر
لان هذه الاشياء تصدر عنه والاشتقاق ان تجد بين اللفظين

تناسبا فى اللفظ والمعنى وهو على ثلثة انواع صغير
وهو ان يكون بينهما تناسب فى الحروف والترتيب نحو ضرب
من الضرب وكبير وهو ان يكون بينهما تناسب فى اللفظ
دون الترتيب نحو جبذ من الجذب واكبر وهو ان يكون
بينهما تناسب فى المخرج نحو نعق من النهق والمراد من الاشتقاق
المذكور اشتقاق صغير قال الكوفيون ينبغى ان يكون
الفعل اصلا لان اعلاله مدار لاعلال المصدر وجودا
وعدما اما وجودا ففى يعد عدة وقام قياما واما
عدما ففى يوجل وجلا وقاوم قواما ومداريته
تدل على اصالته وايضا يؤكد الفعل به نحو ضربت ضربا
وهو بمنزلة ضربت ضربت والمؤكد اصل دون المؤكد
ويقال له مصدر لكونه مصدورا عن الفعل كما قالوا
مشرب عذب ومركب فاره اى مركوب ومشروب قلنا
فى جوابهم اعلال المصدر للمشاكلة لا للمدارية كحذف
الواو فى يعد والهمزة فى نكرم والموكدية لا تدل على الاصالة

فى الاشتقاق بل فى الاعراب كما فى جاءنى زيد زيد
مشرب عذب ومركب فاره من باب جرى النهر وسال الميزاب
ومصدر الثلاثى كثير وعند سيبويه يرتقى الى اثنين
وثلثين بابا نحو قتل وفسق وشغل ورحمة ونشدة
وكدرة ودعوى وبشرى وذكرى وليان
وحرمان وغفران ونزوان وطلب وخنق
وصغر وهدى وغلبة وسرقة وذهاب وصراف
وسؤال وزهادة ودراية ودخول وقبول ووجيف
وصهوبة ومدخل ومرجع ومسعاة ومحمدة
ويجئ على وزن اسمى الفاعل والمفعول نحو قمت قائما ونحو
قوله تعالى بايكم المفتون ويجئ للمبالغة نحو التهذار والتلعاب
والحثيثى والدليلى ومصدر غير الثلاثى يجئ على سنن واحد
الا فى كلم يجئ كلاما وفى قاتل قتالا وقيتالا وفى تحمل تحمالا
وفى زلزل زلزالا والافعال التى تشتق من المصدر
خمسة وثلاثون بابا ستة للثلاثى المجرد نحو ضرب يضرب

وقتل يقتل وعلم يعلم وفتح يفتح وكرم يكرم وحسب يحسب
ويسمى الثلاثة الاول دعايم الابواب لاختلاف
حركاتهن في الماضي والمستقبل وكثرتهن وفتح يفتح
لا يدخل في الدعايم لعدم اختلاف الحركات ولعدم
مجيئه بغير حرف حلق واما ركن يركن وابى يابى فمن اللغات
المتداخلة والشواذ واما بقي يبقى وفنى يفنى وقلى يقلى
فلغات طي قد فروا من الكسرة الى الفتحة وكرم يكرم لا يدخل
في الدعايم لقلته لانه لا يجيء الا من الطبايع والنعوت
وحسب يحسب لا يدخل في الدعايم لقلته وقد جاء فعل يفعل
على لغة من قال كدت تكاد وهي شاذة كفضل يفضل ودمت
تدوم واثنى عشر لمنشعبة الثلاثي نحو اكرم وقطع وقاتل
وتفضل وتضارب وانصرف واحتقر واستخرج واخشوشن
واجلوذ واحمار واحمر اصلهما احمارر واحمرر فادغما
للجنسية ويدل عليه ارعوى وهو ناقص من باب افعل
ولا تدغم لانعلام الجنسية وواحد للرباعي نحو دحرج وثلثة

وثلاثة لمنشعبة الرباعي نحو تدحرج واحرنجم
واقشعر وستة للملحق بدحرج نحو جوقل وشملل وبيطر
وجهور وقلنسى وقلنس وخمسة للملحق بتدحرج نحو تجلبب
وتشيطن وترهوك وتمسكن واثنان للملحق باحرنجم
نحو اقعنسس واسلنقى ومصداق الالحاق اتحاد
المصدرين فصل في الماضي وهو يجيء على اربعة عشر
وجها نحو ضرب الى ضربنا وانما بني الماضي لفوات موجب
الاعراب فيه وعلى الحركة لمناسبته بالاسم في وقوعه
صفة للنكرة نحو مررت برجل ضرب وضارب وعلى الفتح
لانه اخ السكون ولان الفتحة جزء الالف ولان الفتحة
اخف الحركات ولم يعرب لان اسم الفاعل لم يوخذ
منه العمل بخلاف المستقبل لان اسم الفاعل اخذ منه العمل
فاعطى الاعراب له عوضا عنه ولكثرة مشابهته له ينبغي
يعرب المضارع لكثرة مشابهته له وبني الماضي على
الحركة لقلة مشابهته له وبني الامر على السكون لعدم

مشابهته له زيدت الالف والواو والنون فى آخره
حتى يدللن عليها وهموا وهن وضم الباء فى ضربوا لاجل
الواو بخلاف رموا لان الميم ليست بما قبلها وضم فى رضوا
وان لم يكن الضاد بما قبلها حتى لا يلزم الخروج من الكسرة
الى الضمة كتبت الالف فى ضربوا للفرق بين واو العطف
وواو الجمع فى مثل حضر وتكلم زيد وقيل للفرق بين واو الجمع
وواو الواحد فى مثل يدعوا ولم يدعو جعلت التاء علامة
علامة للمونث فى مثل ضربت لان التاء من المخرج الثانى والمونث
ايضا ثان فى التخليق وهذه التاء ليست بضمير لما يجئ وسكنت
الباء فى مثل ضربن وضربت حتى لا يجتمع اربع حركات
متواليات فيما هو كالكلمة الواحدة ومن ثم لا يجوز العطف
على ضميره بغير التاكيد لا يقال ضربت وزيد بل يقال
ضربت انت وزيد بخلاف ضربتا لان التاء فيه فى حكم
السكون ومن ثم يسقط الالف فى مثل رمتا لكون الحركة
عارضية الا فى لغة ردية يقول اهلها رماتا

باثبات الالف

[margin: اى ومن اجل ان ... ضربت مثل ... ; اى مثل ضرب]

باثبات الالف بخلاف مثل ضربك لانه ليس كالكلمة
لانه ليس كالكلمة الواحدة لان ضميره ضمير منصوب
وبخلاف هدبد وعلبط لان اصلهما هدابد وعلابط
ثم قصرا كما فى مخيط اصله مخياط وحذفت التاء فى مثل
ضربن حتى لا يجتمع علامتا التانيث كما فى مسلمات
وان لم يكونا من جنس واحد لثقل الفعل بخلاف حبليات
لعدم الجنسية وسوى بين تثنية المخاطب والمخاطبة
وبين الاخبارات لقلة الاستعمال فى التثنية ووضع
الضمائر للايجاز والاقتصار وعدم الالتباس فى
فى الاخبارات وزيدت الميم فى ضربتما حتى لا يلتبس
بالف الاشباع فى مثل قول الشاعر اخوك اخو مكاشرة
وضحك وحياك الاله فكيف انتا وخصت الميم
فى ضربتما لان تحته انتما مضمر وادخلت الميم فى انتما
لقرب الميم الى التاء فى المخرج وقيل تبعا لهما لما يجئ
وضمت التاء لانها ضمير الفاعل وفتحت الثانى فى الواحد المخاطب

[margin: لان منكم ... فى ... اعلا / او يعلم ... الصوت انه ... / او مفعول فلا حاجة ... / بالتثنية الامثلة صح / بتمييز ...]

وكسرت في الواحدة المخاطبة خوفا من الالتباس
بياء المتكلم ولا التباس في التثنية وقيل اتباعا للميم لان الميم
شفوية فجعلوا حركة التاء من جنسهما وهو الضم الشفوي
زيدت الميم في ضربتم حتى يطرد بتثنيته وضمير الجمع
فيه محذوف وهو الواو لان اصله ضربتموا فحذفت الواو
لان الميم بمنزلة الاسم ولا يوجد في آخر الاسم واو ما قبلها
مضموم الا هو ومن ثم يقال في جمع دلو ادل اصله
ادلو بخلاف ضربوا لان بائه ليس بمنزلة الاسم وبخلاف
ضربتموه لان الواو خرج من الطرف بسبب الضمير كما
في العظاية وشدد النون في ضربتن دون ضربن لان
اصله ضربتمن فادغم الميم في النون لقرب الميم من النون في المخرج
ومن ثم تبدل الميم من النون في عمبر اصله عنبر وقيل
وقيل اصله ضربتن فاريد ان يكون ما قبل النون ساكنا
ليطرد بجميع النونات النساء ولا يمكن اسكان تاء الخطاب
لاجتماع الساكنين ولا يمكن حذفها لانها علامة

والعلا

والعلامة لا تحذف فادخل النون لقرب النون من النون
فادغم زيدت التاء في ضربت لان تحته انا مضمر ولا يمكن
الزيادة من حروفه للالتباس فاختير التاء لوجودها في اخواتها
زيدت النون في ضربنا لان تحته نحن مضمر ثم زيدت الالف
حتى لا يلتبس بضربن فصار ضربنا وقيل تحته اننا
مضمر وتدخل المضمرات في الماضي واخواته وهي ترتقي
الى ستين نوعا لانها في الاصل ثلثة مرفوع ومنصوب
ومجرور ثم يصير كل واحد منها اثنين نظرا الى اتصاله
وانفصاله فاضرب الاثنين في الثلاثة حتى يصير ستة
ثم اخرج المجرور المنفصل حتى لا يلزم تقديم المجرور على
الجار فيبقى لك خمسة مرفوع متصل ومنفصل ومنصوب
متصل ومنفصل ومجرور متصل ثم انظر الى المرفوع المتصل
وهو يحتمل ثمانية عشر نوعا في الفعل ستة في الغيبة
وستة في المخاطب والمخاطبة وستة في الحكاية
واكتفى بخمسة في الغيبة باشتراك التثنية لقلة

استعمالهما وكذلك فى المخاطب والمخاطبة وفى الحكاية بالفطر
لان المتكلم يرى فى اكثر الاحوال او يعلم حاله بالصوت انه
مذكر او مؤنث فيبقى لك اثنى عشر نوعا فاذا صار قسم واحد
من تلك القسمة اثنى عشر نوعا فيصير كل واحد منها مثل
ذلك فيحصل لك بضرب الخمسة فى اثنى عشر ستون نوعا
اثنى عشر للمرفوع المتصل نحو ضرب الى ضربنا واثنى عشر للمرفوع
المنفصل ~~نحو هو هما هم هى هما هن انت انتما انتم انت انتما انتن~~ نتما
~~انتن~~ انا نحن نحو هو ضرب الى نحن ضربنا والاصل فى هوا فقال
هو هوا هو وا لكن جعل الواو ميما فى الجمع لاتحاد مخرجهما
واجتماع الواوين فصار هموا ثم حذفت الواو كما مر فى ضربتموا
وحمل التثنية عليه وقيل قلبوا حتى يقع الفتحة على الميم القوى
وادخل الميم فى انتما كما مر فى ضربتما وحمل الجمع عليه ولا تحذف
واو هو لقلة حروفه من القدر الصالح وتحذف اذا تقع
لشئ آخر لحصول كثرة الحروف بالمعانقة مع وقوع الواو
على الطرف ويبقى الهاء مضموما على حاله نحوله ويكسر الهاء

واو هو م

اذا كان

اذا كان ما قبله مكسورا او ياء ساكنة حتى لا يلزم الخروج من الكسرة
الى الضمة فى نحو غلامه وفيه ويجعل ياء هى الفا كما يجعل فى يا غلامى
يا غلاما وفى نحو بادية باداة ويجعل الياء ميما فى التثنية حتى لا تقع الفتحة
على الياء الضعيف مع ضعفها وشدد نون هن كما مر فى ضربتن
واثنى عشر للمنصوب المتصل نحو ضربه الى ضربنا ولا يجوز اجتماع ضميرى
الفاعل والمفعول فى مثل ضربتك وضربتنى حتى لا يصير شخص الواحد
فاعلا ومفعولا فى حالة واحدة الا فى افعال القلوب نحو علمتك
فاضلا وعلمتنى فاضلا لان المفعول الاول ليس بمفعول على الحقيقة
ولهذا قيل فى تقديره علمت فضلك وعلمت فضلى واثنى عشر
للمنصوب المنفصل نحو اياه ضرب الى ايانا ضرب واثنى عشر
للمجرور المتصل نحو ضاربه الى ضاربنا وفى مثل ضاربوى وضاربى
جعل الواو ياء ثم ادغم كما فى المهدى اصله مهدوى والمرفوع
المتصل يستتر فى خمسة مواضع فى الغائب نحو ضرب ويضرب
وليضرب ولا يضرب وفى الغائبة نحو ضربت وتضرب ولتضرب
ولا تضرب وفى المخاطب الذى فى غير الماضى نحو تضرب واضرب

ولا تضرب والياء فى تضربين علامة الخطاب وفاعله
مستتر عند الاخفش وعند العامة هى ضمير بارز للفاعل
كواو يضربون وتعيّن الياء فى تضربين لمجيئه فى مثل هذى
امة الله للتانيث ولم يزد فى تضربين من حروف انت
للالتباس بالتثنية بالالف واجتماع النونين وتكرار
التائين فى زيادة التاء وابرز الياء للفرق بينه وبين
جمعه ولم يفرق بحركة ماقبل النون حتى لا يلتبس بالنون
الثقيلة فى اللفظ والصورة ولا يحذف النون حتى لا يلتبس
بالمذكر وفى المضارع للمتكلم ايض نحو اضرب ونضرب وفى
الصفة مطلقا نحو ضارب وضاربان وضاربون الى آخره
واستتر فى المرفوع دون المنصوب والمجرور لانه بمنزلة
جزء الفعل واستتر فى الغائب والغائبة دون التثنية
والجمع لان الاستتار خفيف واعطاء الخفيف للمفرد السابق
اولى دون المتكلم والمخاطب الذين فى الماضى لان الاستتار
قرينة ضعيفة والابراز قرينة قوية واعطاء الابراز القوى

للمتكلم

للمتكلم القوى والمخاطب القوى اولى واستتر فى مخاطب المستقبل
بينهما اى بين الماضى والمضارع
ومتكلمه للفرق وقيل ليستتر فى هذه المواضع دون غيرها لوجود
الدليل وهو عدم الابراز فى مثل ضرب والتاء فى مثل ضربت
والياء فى مثل يضرب والتاء فى مثل تضرب والهمزة فى مثل
اضرب والنون فى مثل نضرب وهى حروف وليست باسماء
والصفة فى مثل ضارب وضاربان وضاربون الى آخره ولا يجوز
ان يكون تاء ضربت ضميرا كتاء ضربت وضربت وضربت بالفاعل
الظاهر نحو ضربت هند ولا يجوز ان يكون الف ضاربان
ضميرا لانه يتغير فى حال النصب والجر والضمير لا يتغير كالف
يضربان والاستتار واجب فى مثل افعل وتفعل وافعل ونفعل
لدلالة الصيغة عليه وقبح افعل زيد وتفعل زيد وافعل
زيد ونفعل زيد ون **فصل** فى المستقبل وهو ايضا يجئ
على اربعة عشر وجها نحو يضرب الى آخره يقال له مستقبل
لوجود معنى الاستقبال فى معناه ويقال له مضارع لانه
مشابه بضارب فى الحركات والسكنات ووقوعه صفة للنكرة

ولم يعكس لان الماضى اصل والابراز قوى فاخذه ه

لوجوب عدم حذفها

حصل

وفي دخول لام الابتداء نحو انّ زيدا لقائم وليقوم وباسم
الجنس في العموم والخصوص يعني انّ اسم الجنس يختصّ
بلام العهد كما يختصّ يضرب بسوف وبالسين وبالعين
في الاشتراك بين الحال والاستقبال زيدت على الماضي
حروف اتين حتّى يصير مستقبلا لانّ بتقدير النقصان
يصير اقلّ من القدر الصالح وزيدت في الاوّل دون
الاخر لانّ في الاخر يلتبس بالماضي واشتقّ من الماضي
لانّه يدلّ على الثبات وزيدت في المستقبل دون الماضي
لانّ المزيد عليه بعد المجرّد والمستقبل بعد زمان الماضي
فاعطى السابق للسابق واللاحق للاحق وعيّنت الالف للمتكلّم
لانّ الالف من اقصى الحلق وهو مبدء المخارج والمتكلّم
هو الذي يبدء الكلام وقيل للموافقة بينه وبين انا
وعيّنت الواو للمخاطب لكونه من منتهى المخارج والمخاطب
هو الذي ينتهي الكلام به ثمّ قلبت الواو تاء حتّى لا يجتمع
الواوات في نحو ووجل في العطف ومن ثمّ قيل التور

من كل كلمة

من كلّ كلمة ولا تصلح لزيادة الواو وحكم بانّ واو ورنتل
اصل وعيّنت الياء للغائب لانّ الياء من وسط الفم و
الغائب هو الذي يكون في وسط كلام المتكلّم والمخاطب
وعيّنت النون للمتكلّم اذا كان معه غيره لتعيّنها لذلك
في نصرنا وقيل زيدت النون لانّه لم يبق من حروف
العلّة شيء وهو قريب من حروف العلّة في خروجها
عن هواء الخيشوم وفتحت هذه الحروف للخفّة الّا
في الرباعي وهو فعلل وافعل وفعّل وفاعل لانّ هذه
الاربعة رباعية والرباعي فرع للثلاثي والضمّ ايضاً
فرع للفتح وقيل لقلّة استعمالهنّ وبفتح ما وراء هنّ
لكثرة حروفهنّ واما يهريق فاصله يريق وهو من الرباعي
فزيدت الهاء على خلاف القياس وتكسر حروف المضارع
في بعض اللغة اذا كان ماضيه مكسور العين او مكسور
الهمزة حتّى يدلّ على كسرة الماضي نحو يعلم وتعلم واعلم
ونعلم وليستنصر ولتستنصر واستنصر ولنستنصر وفي

بعض اللغة لا بكسر الياء لثقل الكسرة على الياء وعينت حروف
المضارعة للدلالة على كسرة العين في الماضي لا تما زائدة
والعلامة ايضا زائدة فاعطي الزوائد بالزوائد للمشابهة
بينهما وقيل لانه يلزم بكسرة الفاء توالي الحركات وبكسرة
العين يلزم الالتباس بين يفعل ويفعل وبكسرة اللام يلزم
ابطال الاعراب ويحذف التاء الثانية في مثل تتقلد
وتتجر لاجتماع الحرفين من جنس واحد وعدم امكان
الادغام وعينت الثانية لان الاولى علامة والعلامة
لا تحذف واسكنت الضاد في مثل يضرب فرارا عن توالي
الحركات وعينت الضاد للسكون لان توالي الحركات
يلزم من الياء فاسكان الضاد الذي هو قريب منه
يكون اولى ومن ثم عينت الباء في ضربن للاسكان
لانه قريب من النون الذي لزم منه توالي اربع حركات
وسوى بين المخاطب والغائبة في مثل تضرب انت
وتضرب هي لاستوائهما في الماضي نحو ضربت وضربت

ولكن لما

[illegible] كون الغائبة المستقبل لضرورة الابتداء

[illegible]

فصل

وزيدت اللام في الغائب لا تمام من وسط المخارج ايضا ولا بهام
من حروف الزوائد وهي التي يشتملها قول الشاعر

بعض اللغة لا بكسر الياء لثقل الكسرة على الياء وعينت حروف

المضارعة للدلالة على ... الا تما زائدة

... ائد لمشابهة

... ات وبكسرة

... سرة اللام يلزم

... ل تثقل

... عدم امكان

... والعلامة

... اعن توالي

... الحركات

... ب منه

... سكان

... حركات

... نت

ويضرب هو ح ستواءهما فى الماضى نحو نصرت ونصرت

ولكن لا

ولكن لا يسكن فى الغائبة المستقبل لضرورة الابتداء

ولا يضم حتى لا يلتبس بالمجهول فى نحو تمدح ولا يكسر حتى

لا يلتبس بلغة تعلم فان قيل يلزم الالتباس ايض بالفتحة

قلنا فى الفتحة موافقة بينها وبين اخواتها فاختير الفتحة

مع خفة الفتحة وادخل فى آخر المستقبل نون علامة

للرفع لان آخر الفعل صار باتصال ضمير الفاعل بمنزلة

وسط الكلمة الا نون يضربن وهى علامة للتانيث كما فى

فعلن ومن ثم يقال بالياء حتى لا يجتمع علامتا التانيث

والياء فى تضربين ضمير الفاعل كما مر واذا دخل لم على

المستقبل ينقل معناه الى الماضى لانه مشابه

فصل بكلمة الشرط فى العمل فصل فى الامر والنهى الامر صيغة

يطلب بها الفعل عن الفاعل نحو ليضرب واضرب الى آخره

وهو مشتق من المضارع لمناسبة بينهما فى الاستقبالية

زيدت اللام فى الغائب لانها من وسط المخارج ايض ولانها

من حروف الزوائد وهى التى يشتملها قول الشاعر

هويت السمان فشيبتني وقد كنت قد ما هويت السمانا
لانها مشبهة بلام الجارة لان الجزم فى الافعال بمنزلة
الجر فى الاسماء واسكنت بالفاء والواو نحو ولنضرب
فليضرب كما اسكن الخاء فى فخذ ونظيره فى الواو وهو
لسكون الهاء ولم نرد من حروف العلة حتى لا يجتمع حرفا
علة وحذفت حروف الاستقبال فى المخاطب للفرق وعنى
الحذف فى المخاطب لكثرته ومن ثمة لا يحذف اللام فى
مجهوله ليضرب لقلة استعماله واجتلبت الهمزة بعد
حذف حرف المضارعة اذا كان ما بعده ساكنا للافتتاح
وكسرت الهمزة لان الكسرة اصل فى همزات الوصل ولم يكسر
فى مثل اكتب لان بتقديرالكسرة يلزم الخروج من الكسرة
الى الضمة ولا اعتبار للكاف الساكن لان الحرف
الساكن لا يكون حاجزا حصينا عندهم ومن ثم
جعل واو قنوة ياء ويقال قنية وقيل يضم للاتباع
وفتح الف ايمن مع كونه للوصل لانه جمع يمين والفه

للقطع

١١

للقطع ثم جعل للوصل لكثرته وفتح الف التعريف لكثرته
ايضا وفتح الف اكرم لانه ليس من الف الامر بل الف قطع
محذوف من تاكرم وانما حذفت لاجتماع الهمزتين فى اكرم
ولا تحذف الف الوصل فى الخط حتى لا يلتبس الامر من علم
بامر من علم فان قيل يعلم بالاعجام قلنا الاعجام يترك
كثيرا ومن ثم فرقوا بين عمر وعمرو بالواو وحذفت فى بسم الله
لكثرة استعماله ولا يحذف فى اقرأ باسم ربك لقلة
واسكن آخره فى الغايب باللام اجماعا لان اللام مشابهة
بكلمة الشرط فى النقل وكذلك المخاطب عند الكوفيين
لان اصل اضرب لتضرب عندهم ومن ثم قرأ النبى صلى الله
فبذلك فلتفرحوا فحذفت اللام لكثرة استعماله ثم
حذفت علامة استقبال للفرق بينه وبين المضارع
فيبقى الضاد ساكنا فاجتلبت همزة الوصل ووضعت
موضع علامة الاستقبال واعطى لها اثر علامة
الاستقبال كما اعطى الفاء رب عمل رب فى الشعر

فمثلك حبلى قد طرقت ومرضع فالهيتها عن ذى تمائم محول
وعند البصريين مبنى لان الاصل فى الافعال البناء
وانما اعرب المضارع لمشابهته بينه وبين الامر المخاطب بحذف
وبين الاسم ولم يبق المشابهة بينه
حرف المضارعة ومن ثم قيل فلتفرحوا معرب بالاجماع
لوجود علة الاعراب وهى حرف المضارعة وزيدت
فى آخر الامر نونا التاكيد الطلب نحو ليضربن ليضربان
ليضربن لتضربن لتضربان ليضربنان الى آخره وفتح الباء
فى لتضربن فرارا عن اجتماع الساكنين وفتح النون المخففة
وحذف واو ليضربوا اكتفاء بالضمة وياء اضربي اكتفاء
بالكسرة ولم يحذف الف التثنية حتى لا يلتبس بالواحد وكسر
نون الثقيلة بعد الف التثنية تشبيها بنون التثنية
وحذف النون التى هى بدل على الرفع فى مثل هل يضربان
لان ما قبل النون الثقيلة يصير مبنيا وادخل الالف
الفاصلة فى ليضربنان فرارا عن اجتماع النونات
وحكم الخفيفة مثل حكم الثقيلة الا انه لا يدخل بعد الالف

لاجتماع الساكنين فى غير حده وعند يونس يدخل قياسا
على الثقيلة وكلاهما تدخلان فى سبعة مواضع لوجود معنى
الطلب فيها الامر كاضربن والنهى نحو لا تضربن والاستفهام
نحو هل تضربن والتمنى نحو ليتك تضربن والعرض نحو
الا تضربن والقسم نحو والله لتضربن والنفى قليلا
مشابهة بالنهى نحو لا يضربن والنهى مثل الامر فى جميع
الوجوه الا انه معرب بالاجماع ويجئ المجهول من الاثنا
المذكورة من الماضى نحو ضُرِب الى آخره ومن المضارع
نحو يُضرَب الى آخره والغرض من وضعه اما لخساسة
الفاعل او لعظمته او لشهرته او جهلا له او خوفا له او خوفا
عليه واختص بصيغة فُعِلَ فى الماضى لان معناه
غير معقول وهو اسناد الفعل الى المفعول فجعل صيغته
ايضا غير معقول وهى فُعِل ومن ثم لا يجئ على هذه
الصيغة كلمة الا وُعِل ودُئِل وفى المستقبل على يُفعَل
لان هذه الصيغة مثل فُعْلُل فى الحركات والسكنات

ولا يجيء عليه كلمة ايضا الا اغلب وجندب ويجيء في الزوائد
من الثلاثي بضم الاول وكسر ما قبل الآخر في الماضي المجهول
وبضم الاول وفتح ما قبل الآخر في المستقبل تبعا للثلاثي
الا في سبعة ابواب فانه يجيء بضم الاول المتحرك مع ضم
الاول وكسر ما قبل الآخر وهي تفعل وتفوعل وافتعل
وانفعل وافعل واستفعل وافعلل وضم الفاء في الاولين
حتى لا يلتبس بمضارع فعل وفاعل وضم الاول
المتحرك في الخمسة الباقية حتى لا يلتبس بالامر في الوقف
يعني اذا قلت وافتعل في المجهول في الوقف بوصل الهمزة
ووافتعل في الامر يلزم اللبس فضم التاء لازالته فقس
الباقي عليه فصل في اسم الفاعل وهو اسم مشتق
من المضارع لمن قام به الفعل بمعنى الحدوث واشتق منه
لمناسبتهما في الوقوع صفة للنكرة وغيره وصيغته
من الثلاثي على وزن فاعل وحذف علامة الاستقبال
من يضرب فادخل الالف لخفتها بين الفاء والعين لان

في الاول يصير

في الاول يصير مشابها بالمتكلم وفي الآخر يصير مشابها بتثنية الماضي
وكسرت العين لان بتقدير الفتح يصير مشابها بماضي المفاعلة
وبتقدير الضم ثقل وبتقدير الكسر ايضا يلزم الالتباس
بامر باب المفاعلة ولكن ابقي مع ذلك للضرورة وقيل
اختيار الالتباس بالامر اولى لان الامر مشتق من المستقبل
والفاعل مشابه به ويجيء الصفة المشبهة على هذه الابنية
يعني على فَعِلٍ وفَعْلٍ وفُعْلٍ وفِعْلٍ وفُعُلٍ وفَعَلٍ وفَعِلٍ وفَعَالٍ
وفُعَالٍ وفَعْلانٍ وافْعَلَ نحو فَرِقٍ وشَكْسٍ وصُلْبٍ ومِلْحٍ
وجُنُبٍ وحَسَنٍ وخَشِنٍ وجَبَانٍ وشُجَاعٍ وعَطْشَانٍ واحْوَلَ
وهو يختص بباب فَعِلَ الا ستة يجيء من فَعُلَ نحو احمق واخرق
وادم وارعن واسمر واعجف وزاد الاصمعي اعجم قال الفراء
احمق من حمق وهو لغة في حمق وكذلك يجيء خرق وسمر وعجف
اعني فعل بكسر العين لغة فيهن ويجيء افعل لتفضيل الفاعل
من الثلاثي غير مزيد فيه مما ليس بلون ولا عيب لان فيهما يجيء
افعل للصفة فيلزم الالتباس ولا يجيء من المزيد فيه لعدم امكان

محافظة جميع حروفها فى افعل ولا يجئ لتفضيل المفعول حتى
لا يلتبس بتفضيل الفاعل فان قيل لم لا يجعل على العكس حتى لا يلزم
الالتباس قلنا جعله للفاعل اولى لان الفاعل مقصود
والمفعول فضلة فى الكلام وايضا يمكن التعميم فى الفاعل
دون المفعول ونحو اشغل من ذات النحيين لتفضيل المفعول
وهو اعطاهم للدينار واولاهم للمعروف من الزوائد واحمق
من ابن هبنقة شاذ ويجئ الفاعل على وزن فعيل نحو نصير من العيوب
ويستوى فيه المذكر والمؤنث اذا كان بمعنى مفعول نحو جريح
وقتيل فرقا بين الفاعل والمفعول الا اذا جعلت الكلمة من
عداد الاسماء نحو ذبيحة ولقيطة وقد يشبه به ما هو بمعنى فاعل
نحو قوله تعالى ان رحمة الله قريب من المحسنين اى قاتبة وقد
يجئ للمبالغة على فعول نحو منوع ويستوى فيه المذكر والمؤنث
اذا كان بمعنى فاعل نحو امرأة صبور ويقال فى المفعول نحو
ناقة حلوبة واعطى الاستواء فى فعيل للمفعول وفى فعول للفاعل
طلبا للعدل ويجئ للمبالغة نحو صبار وسيف مخذم وهو مشترك
بين الآلة وبين مبالغة الفاعل وفسيق وكبار وطوال
وعلامة ونسابة وراوية وفروقة وضحكة وضحكة ومخذامة
ومسقام ومعطير ويستوى المذكر والمؤنث فى التسعة الاخيرة
لقلتهن اما قولهم مسكينة فمحمول على فقيرة كما قالوا هى عدوة الله
وان لم تدخل الهاء فى فعول الذى للفاعل حملا على صديقة
لانه نقيضه وصيغته من غير الثلاثى على صيغة المستقبل
مضمومة وكسر ما قبل الآخر نحو مكرم فاختير الميم لتعذر
حرف العلة وقرب الميم من الواو فى كونهما شفويتين وضم
الميم فرقا بينه وبين الموضع ونحو مسهب للفاعل على صيغة
المفعول من اسهب ويافع من ايفع شاذ ويبنى ما قبل تاء التانيث
على الحركة نحو ضاربة لانه صار بمنزلة وسط الكلمة كما فى نون
التاكيد وياء النسبة وعلى الفتح للخفة **فصل** فى اسم
المفعول وهو اسم مشتق من يفعل لمن وقع عليه
الفعل وصيغته من الثلاثى على وزن مفعول نحو
مضروب وهو مشتق من يضرب لما بينهما فادخل الميم

مقام الزوائد لتعذر حروف العلة فصار مُضَرَبٌ ثم
فتح الميم حتى لا يلتبس بمفعول الافعال فصار مَضَرَبٌ ثم
ضم الراء حتى لا يلتبس بالموضع فصار مَضْرُبٌ ثم اشبع
الضمة لعدم مَفْعُلٍ في كلامهم بغير التاء فصار مَضْرُوبٌ
وغير مفعول الثلاثي دون مفعول سائر الافعال
والموضع حتى يصير مشابها في التغير باسم الفاعل اعني
غير الفاعل من يفعَل ويفعُل الى فاعل والقياس
فاعَلٌ وفاعُلٌ وغير المفعول ايضا للمواخاة بينهما
وصيغته من غير الثلاثي على صيغة الفاعل بفتح
ما قبل الآخر نحو مستخرَج المفعول **فصل** في اسمي الزمان
والمكان اسم المكان مشتق من يفعَل لمكان وقع
فيه الفعل فزيدت الميم كما في المفعول لمناسبة
بينهما ولم يزد الواو حتى لا يلتبس به وصيغته
من باب يفعَل على مفعَل كالمذهب لامن المثال
فانه منه بكسر العين فيه نحو الموجِل حتى لا يظن ان

وزنه

بان يكون كل واحد منهما علما للموضع

وزنه فوعل مثل جورب لانه ليس اسم من المكان والزمان
ولا يظن في الكسر لان فوعِل لا يوجد في كلامهم ومن باب صيغة
يفعِل مفعِل الا من الناقص فانه منه بفتح العين فيه
نحو المرمى فرارا عن توالي الكسرات ولا يبنى من يفعُل
مفعُل لثقل الضمة فقسم موضعه بين مفعِل ومفعَل
واعطى للمفعِل احد عشر اسما نحو المنسك والمجزر والمنبت
والمطلع والمشرق والمغرب والمفرق والمسقط والمسكن
والمرفق والمسجد والباقي للمفعَل لخفة الفتحة واسم الزمان
مثل المكان **فصل** في اسم الآلة وهو اسم مشتق من يفعَل نحو مقتل الحسين
للآلة وصيغته مِفعَل ومن ثم قال الصرفيون المَفعَل
للموضع والمِفعَل للآلة والفَعلة للمرة والفِعلة للحالة
وكسرت الميم للفرق بينه وبين الموضع ويجيء على وزن مفعال
نحو مقراض ومفتاح ويجيء مضموم العين والميم نحو المسعط
والمنخل قال سيبويه هذا من عداد الاسماء يعني المسعط
والمنخل اسم لهذا الوعاء وليس بآلة وكذلك اخواته

كالمُدهُن والمُدُقّ فصل في المضاعف ويقال الاصم لشدّته
ولا يقال له صحيح لصيرورة احد حرفيه حرف علة نحو تقضّى
البازي وهو يجيء من ثلثة ابواب نحو سرّ يسُرّ وفرّ يفِرّ
وعضّ يعَضّ ولا يجيء من باب فعُل يفعُل الا قليلا نحو حبّ
فهو حبيب ولبّ فهو لبيب اصلهما حبُب ولبُب بدليل مجيء
فاعلهما على وزن فعيل واذا اجتمع فيه حرفان من جنس واحد
او متقاربان في المخرج يدغم الاول في الثاني لثقل المكرر
نحو مدّ الى آخره ونحو اخرج شطأه وقالت طائفة الادغام
الباث الحرف في مخرجه مقدار الباث الحرفين كذا نقل
عن جار الله العلامة وقيل اسكان الاول وادراجه
في الثاني المدغم والمدغم فيه حرفان في اللفظ وحرف واحد
في الكتابة كالوحن اجتماع الحرفين على ثلثة اضرب الاول
ان يكونا متحركين يجب فيه الادغام نحو مدّ الا في الالحاقيات
نحو قردد وجلبب حتى لا يبطل الالحاق والاوزان التي
يلزم الالتباس نحو ضحكك وجدد وسرر وطلل حتى لا يلتبس

بصكك وسرر وجدد وطلل ولا يلتبس في مثل ردد وفرر وعضض لان
ردّ يعلم من يردّ ان اصله ردد لان المضاعف لا يجيء
من فعُل يفعل وفرّ ايضا يعلم من يفرّ لان المضاعف لا يجيء
من فعِل يفعِل بكسر العين وعضّ ايضا يعلم من يعضّ
لان المضاعف لا يجيء من فعَل يفعَل ولا يدغم حيي يحيي
في بعض اللغات حتى لا يقع الضم على الياء الضعيف في يحيي
وقيل الياء الاخيرة غير لازمة لانه تسقط تارة نحو حيوا
وتقلب تارة نحو يحيى والثاني ان يكون الاول ساكنا
يجب فيه الادغام ضرورة نحو مدّ وهو على وزن فعل
والثالث ان يكون الثاني ساكنا فالادغام فيه ممتنع لعدم
شرط الادغام وهو تحرك الثاني وقيل لا بد من تسكين
الاول فيجتمع ساكنان فتفرّ من ورطة وتقع في اخرى
وقيل لوجود الخفة بالساكن مع عدم شرط الادغام
ولكن جوزوا الحذف في بعض المواضع نظرا الى اجتماع
المتجانسين نحو ظلت كما جوزوا القلب في نحو تقضى البازي

وعليه قراة من قرأ وقرن فى بيوتكن من القرار اصله
اقررن فحذف الراء الاولى فنقل حركتها الى القاف
ثم حذفت الهمزة لانعدام الاحتياج اليها فصار
قرن وقيل من وقر يقر وقارا واذا قر وقرن يكون
من اقر بالمكان بفتح القاف وهى لغة فى اقر فيكون اصله
اقررن على وزن اعلمن فنقل فتح الراء الى القاف فصار
قرن هذا اذا كان سكونه لازما واذا كان عارضا
يجوز الادغام وعدمه نحو امدد ومدّ بفتح الدال
للخفة ومدِّ بالكسر لان الكسر اصل فى تحريك السكون
ومدُّ بالضم للاتباع ومن ثم لا يجوز فرّ بضم
لعدم الاتباع ولا يجوز الادغام فى امددن لان
سكون الثانى لازم وتقول بالنون الثقيلة مدّنّ
مدّانّ مدّنّ مدّنّ مدّانّ امددنانّ وبالنون الخفيفة
مدّن مدّن مدّن واسم الفاعل مادّ الى آخره والمفعول
ممدود واسماء الزمان والمكان ممدّ واسم الالة

ممدّو

ممدّ والمجهول مُدّ يُمدّ ويجوز الادغام اذا وقع قبل
تاء الافتعال من حروف أتثد ذ ز س ش ص ض ط ظ وى نحو
اتّخذ مهوشاذ ونحو اتّجر واتّار يجوز فيه اثّار لان التاء
والثاء من المهموسية وحروفها ستشحثك خصفه فيكونان
من جنس واحد نظرا الى المهموسية فيجوز لك الادغام
بجعل الثاء تاء والتاء ثاء ونحو ادّان لا يجوز فيه غير ادغام
الدال فى الدال لانا اذا جعلت الثاء دالا لبعده من الدال
فى المهموسيه ولقرب الدال من التاء فى المخرج يلزم ح
حرفان من جنس واحد فيدغم ونحو اذّكر يجوز فيه ادّكر
واذدكر لان الدال والذال من المجهورة فجعل التاء
دالا كما فى ادّان فيجوز لك الادغام نظرا الى اتحادهما
المجهورية بجعل الدال ذالا والذال دالا والبيان نظرا
الى عدم اتحادهما فى الذات ونحو ازّان مثل اذّكر ولكن
لا يجوز الادغام بجعل الزاى دالا لان الزاى اعظم
من الدال فى امتداد الصوت فيصير ح كوضع القصعة

جاز وبالعكس لا يجوز

الكبيرة فى الصغيرة اولا لانه يوازى باذان ونحو
استمع يجوز فيه الادغام لان السين والتاء من المهموسة
ولا يجوز فيه الادغام بجعل السين تاء لعظم السين
فى امتداد الصوت ويجوز البيان لعدم الجنسية فى الذات
ونحو اشبه مثل استمع ونحو اصبر يجوز فيه اصطبر
لان الصاد من المستعلية المطبقة وحروفها صضطظ
خص ق الاربعة الاولى مستعلية مطبقة والثلاثة
الاخيرة مستعلية فقط والتاء من المنخفضة فجعل التاء
طاء ولم يجعل صادا للمباعدة بينهما فى الاستعلائية بينهما كبير
وقرب التاء من الطاء فى المخرج فصار اصطبر كما فى ست
اصله سدس فجعل السين والدال تاء لقرب السين
من التاء فى المهموسية والتاء من الدال فى المخرج ثم
ادغم فصار ست ثم يجوز لك الادغام بجعل الطاء صادا فيه م
نظرا الى اتحادهما فى الاستعلائية نحو اصّبر ولا يجوز
لك الادغام بجعل الصاد طاء لعظم الصاد من الطاء

اعنى

اعنى لا يقال اطّبر ويجوز البيان نحو اصطبر لعدم الجنسية
فى الذات ونحو اضرب مثل اصبر اعنى يجوز اضّرب
الصوت فى كبير واضطرب ولا يجوز اطّرب لزيادة صفة الضاد ونحو اطّلب
لا يجوز فيه غير الادغام لاجتماع الحرفين من جنس واحد
بعد قلب تاء الافتعال طاء لقرب التاء من الطاء فى المخرج
ونحو اظّلم يجوز فيه الادغام بجعل الظاء طاء والطاء
ظاء للمساواة بينهما فى العظم ويجوز البيان لعدم الجنسية
فى الذات مثل اطّلم واظّلم واظطلم ونحو اتّعد
~~اصله اوتعد~~ فجعل الواو تاء لانه ان لم يجعل تاء يصير ياء بنقطتين تحته
لكسرة ما قبلها فيلزم ح كون الفعل مرة يائيا مثل
العدم موجب القلب ايتعد ومرة واويا نحو يوتعد او يلزم توالى الكسرات
ونحو اتّسر ~~اصله ايتسر~~ فجعل الياء تاء فرارا عن توالى
الكسرات ولم تدغم فى مثل ايتكل لان الياء ليست
نحو اكل بلازمة يعنى يصير همزة اذا جعلته ثلاثيا ومن ثم
لا تدغم حتى فى بعض اللغة وادغام اتّخذ شاذ

ويجوز الادغام اذا وقع بعد تاء الافتعال من حروف
تدثزسصضطظ نحو يقتّل ويبدّد ويعذّر ويزّع ويسّمع
ويخصّم وينضّل وينظّر ويطّم ولكن لا يجوز ادغامهن
الا بعد الادغام بجعل التاء مثل العين لضعف استدعائها
المؤخر وعند بعض الصرفيين لا يجوز هذا الادغام
في الماضي حتى لا يلتبس بماضي التفعيل لان عندهم
ينقل حركة التاء الى ما قبلها ويحذف المجتلبة وعند
بعضهم يجيء بكسر الفاء نحو خصّم لان عندهم يكسر الفاء
لالتقاء الساكنين وعند بعضهم يجيء بالمجتلبة نحو
اخصّم نظرا الى سكون اصله ويجوز في مستقبله كسر الفاء
وفتحها كما في الماضي نحو يخصّم وفي فاعله ضم الفاء
للاتباع بضم الميم مع فتحها وكسرها نحو مخصّمون و
مصدره خصّاما بكسر الخاء لالتقاء الساكنين او لنقل
كسر التاء الى الخاء ويجيء خصّاما بفتح الخاء ان اعتبرت
حركة الصاد المدغم فيها ويجيء اخصّاما اعتبارا

لسكون الاول

لسكون الاصل ويدغم تاء تفعّل وتفاعل فيما بعدها
باجتلاب الهمزة كما مر في باب الافتعال نحو اطّهّر اصله
تطهّر واثّاقل اصله تثاقل ولا يجوز الادغام في استطع
لسكون الطاء تحقيقا وفي نحو استدان اصله استيدن لسكون الدال ع
تقديرا ولكن يجوز حذف تائه في بعض المواضع نحو اسطاع
يسطيع كما مر في ظلت واذا قلت اسطاع بفتح الهمزة
يكون السين زائدا كالهاء في اهراق فصل
في المهموز ولا يقال له صحيح لصيرورة همزته حرف علة
في التليين وهو يجيء على ثلثة اضرب مهموز الفاء
نحو اخذ والعين نحو سأل واللام نحو قرأ وحكم
الهمزة كحكم الحرف الصحيح الا انها قد تخفف
بالقلب وجعلها بين بين اي بين مخرجها وبين مخرج
الحرف الذي منه حركتها والحذف الاول يكون
اذا كانت ساكنة ومتحركا ما قبلها تقلب بشيء يوافق
حركة ما قبلها اللين عن حركة الساكنة واستدعاء ما قبلها

نحو راس ولوم وبير والثاني يكون اذا كانت متحركة
ومتحركا ما قبلها ثم تثبت لقوة حركتها نحو سئل ولؤم
وسئل الا اذا كانت مفتوحة وما قبلها مكسورا
او مضموما تجعل ياء او واوا نحو مير وجون لان الفتحة
كالسكون في اللين فتقلب كما في السكون فان قيل لم لا تقلب في
سئل وهمزته مفتوحة ضعيفة قلنا فتحة صارت
قوية لفتحة ما قبلها ونحو لا هناك المرتع سا ذو الثالث
يكون اذا كانت متحركة وساكنا ما قبلها ولكن تلين فيه
او لا للين حركتها لمجاورة الساكن ثم تحذف لاجتماع
الساكنين ثم تحذف اعطي حركتها لما قبلها اذا كان
ما قبلها حرفا صحيحا او واوا او ياء اصليتين او غيرتين
لمعنى واحد نحو مسلة وملك اصله ملأك من الالوكة
وهي الرسالة والاحمر يجوز فيه لحمر لان الالف لاجل
سكون اللام وقد انعدم ويجوز الحمر لطرو حركة اللام
وجيل وحوبة وابو يوب وابتغي مره ويجوز تحميل حركة

لم تقلب كم

17

على حروف العلة في هذه الاشياء لقوتهما ولطرو حركتها
عليهما واذا كان ما قبلها حرف لين مزيدا نظر فان كان ياء
او واوا مدتين او ما يشبه المدة كياء التصغير جعلت
مثل ما قبلها ثم ادغم لان نقل الحركة الى هذه الاشياء
يفضي الى تحميل الضعيف فيدغم نحو خطية ومقروة
وافيس فان قيل يلزم تحميل الضعيف ايضا في الادغام
وهو الثانية قلنا الياء الثانية اصلية فلا يكون ضعيفة
كياء جيل وان كان الفا جعل بين بين لان الالف لا تحمل
الحركة والادغام نحو قائل وسائل وبائع واذا اجتمع
الهمزتان وكانت الاولى مفتوحة والثانية ساكنة
تقلب الثانية الفا نحو آخذ وآدم الا في ايمة جعلت
همزتها الفا كما في آخذ ثم جعلت ياء لاجتماع الساكنين
وعند الكوفيين لا تقلب الا الفا حتى لا يلزم اجتماع الساكنين
وقوي عندهم ائمة الكفر بالهمزتين فان قيل اجتماع الساكنين
في حده جائز فلم لا يجوز فيه آمة قلنا الالف في آمة

ليست بمدة فكيف يكون اجتماع الساكنين في حده
واذا كانت مكسورة تقلب ياء نحو ايسر واذا كانت
مضمومة تقلب واوا نحو اومر واوتي واما كل وخذ
فشاذ هذا اذا كانت في كلمة واحدة واذا كانتا في كلمتين تخفف
الثانية عند الخليل نحو جاء اشراطها وعند اهل الحجاز
تخفف كلاهما وعند بعض العرب تقحم بينهما الف للفصل نحو قول
الشاعر ايا ظبية الوعساء بين جلاجل وبين النقا آانت ام ام سالم
ولا تخفف الهمزة في اول الكلمة لقوة المتكلم في الابتداء وتخفيفها
بالحذف في ناس اصله اناس شاذ وكذلك اسم الله اصله اله
فحذفوا الهمزة فصار لاه ثم ادخل الالف واللام فصار
الله وقيل اصله الاله فحذفت الهمزة الثانية فنقل حركة
الهمزة الى اللام فصار اللاه ثم ادغم اللام في اللام فصار الله
كما في يرى اصله يرأى فقلبت الياء الفا لفتحة ما قبلها
ثم لين الهمزة فاجتمع ثلث سواكن فحذفت الهمزة فاعطي حركتها الى الراء
فصار يرى وهذا التخفيف اجب في يرى دون اخواته لكثرة الاستعمال

مع اجتماع

مع اجتماع حرف العلة بالهمزة في الفعل الثقيل ومن ثم لا يجب في
في بناء لحم كثرة الاستعمال وبيل في ليسل ومرى في مراى
وتقول في الحاق الضماير راى رايا راوا الى اخره واعلال الياء
سيجي في باب الناقص والمستقبل يرى يريان يرون ترى
تريان يرين ترى تريان ترون ترين تريان ترين ارى نرى
وحكم يرون كحكم يرى ولكن حذف الالف الذي في يرون
لاجتماع الساكنين بواو الجمع وحرك الياء في يريان لطرو الحركة
ولا تقلب الياء الفا لانه اذا قلبت الفا يجتمع الساكنان
ثم حذفت احدهما فتلتبس بالواحد في مثل لن يرى بيرى
اصل ترين ترايين على وزن تفعلين فحذفت الهمزة كما في يرى
فصار تريين ثم جعلت الياء الفا لفتحة ما قبلها فصار
ترايين ثم حذفت الالف لاجتماع الساكنين فصار ترين
وسوي بينه وبين جمعه اكتفاء بالفرق التقديري كما
في ترمين وسيجي في باب الناقص واذا ادخلت النون الثقيلة
في الشرط كما في قوله تعالى فاما ترين من البشر احدا حذف النون

علامة للجزم وكسرت ياء التانيث حتى يطرد بجميع النونات
التاكيد كما فى تخفيف اخشين ويجئ تمامه فى باب اللفيف امر
الحاضر ريا روا ری ريا رين ولا تجعل الياء الفا فى ريا تبعا
لريان ويجوز بها الوقف نحو ره فحذفت همزته كما فى يرى ثم الهاء خ
حذف الياء لاجل السكون وبالنون الثقيلة رين ريان
رون رين ريان رينان وجئ بالياء فى رين لعدم السكون كما
فى ارهبن ولم يحذف واو الجمع فى رون لعدم ضمة ما قبلها بخلاف
اغزن وبالنون الخفيفة رين رون رين الفاعل راء الى آخره
ولا تحذف همزته لما يجئ فى المفعول وقيل لان ما قبلها الف
والالف لا يقبل الحركة ولكن يجوز لك ان تجعل بين بين كما
فى سائل وقس على هذا ارى يرى اراءة المفعول مرئى اصله
مرؤوى فاعل كما فى مهدى ولا يجب حذف همزته لان وجوب
حذف الهمزة فى فعله غير قياس لما مر فلا يستتبع المفعول وغيره
وحذفت فى مرى لكثرة مستتبعه وهو ارى يرى واخواتها
والموضع مرءى والالة مرءى واذا حذفت الهمزة فى هذه الاشياء

يجوز

يجوز بالقياس على نظائرها الا انه غير مستعمل المجهول رئى
يرى الى آخره المهموز الفاء يجئ من خمسة ابواب نحو اخذ
ياخذ وادب يادب واهب ياهب وارج يارج واسل
ياسل والمهموز العين يجئ من ثلثة ابواب نحو راى يراى
ويئس ييئس ولؤم يلؤم والمهموز اللام يجئ من اربعة
ابواب نحو هنئ يهنئ وسبا يسبا وصدئ يصدا وجرؤ
يجرؤ ولا يجئ فى المضاعف الا مهموز الفاء نحو ان يان
ولا تقع الهمزة موضع حرف العلة ومن ثم لا يجئ فى المثال
الا مهموز العين واللام نحو واد ووجا وفى الاجوف
الا مهموز الفاء واللام نحو آن وجاء وفى الناقص الا
مهموز الفاء والعين نحو آرى وراى وفى اللفيف
المقرون الا مهموز الفاء نحو اوى وفى المفروق الا
مهموز العين نحو واى وتكتب الهمزة فى الاوائل على
صورة الالف فى كل الاحوال لخفة الالف وقوة
الكاتب عند الابتداء على وضع الحركات وفى الوسط

اذا كانت ساكنة على وفق حركة ما قبلها نحو راس ولؤم
وذئب للمشاكلة واذا كانت متحركة تكتب على وفق حركة نفسها
حتى يعلم حركتها نحو سأل ولؤم وسئم واذا كانت متحركة
في اواخر الكلمة تكتب على وفق حركة ما قبلها لا على وفق حركة نفسها
لان الحركة الطرفية عارضية نحو قرأ وطرؤ وفتئ واذا كان
ما قبلها ساكنا لا تكتب على صورة شئ لطرو حركتها وعدم
حركة ما قبلها نحو خبء الباب الرابع في المثال ويقال للمعتل
الفاء مثال لان ماضيه مثل الصحيح وقيل لان امره مثل
امر الاجوف نحو عد وزن وهو يجئ من خمسة ابواب
ولا يجئ من فعل يفعل الا وجد يجد في لغة بني عامر
فحذفت الواو في يجد في لغتهم لثقل الواو مع ضم ما بعدها
وقيل هذه لغة ضعيفة فاتبع ليعد في الحذف وحكم الواو
والياء اذا وقعتا في اول الكلمة كحكم الصحيح نحو وَعَدَ
ووُعِدَ ووَقَرَ ووُقِرَ ويَنَعَ ويُنِعَ ونظائرها لقوة المتكلم
عند الابتداء وقيل الاعلال قد يكون بالسكون او بالقلب

الاجوف

الى حرف العلة او بالحذف وثلاثتها لا يمكن في الابتداء
اما في السكون فلتعذره وكذلك القلب لان المقلوب به
غالبا يكون حرف العلة وحرف العلة لا يكون الا ساكنا
واما الحذف فلنقصانه من القدر الصالح في الثلاثي
ولاتباع الثلاثي في الزوائد نحو اوجل يوجل ايجالا ولا
يعوض بالتاء في الاول والاخر حتى لا يلتبس بالمستقبل
والمصدر في نفس الحروف ومن ثم لا يجوز ادخال التاء
في الاول في العدة للالتباس ويجوز في التكلان لعدم
الالتباس وعند سيبويه يجوز حذف التاء كما في قول
الشاعر وخالفوك عد الامر الذي وعدوا لان التعويض
من الامور الجائزة عنده وعند الفراء لا يجوز الحذف
لانها عوض من المحذوف الا في حالة الاضافة لان الاضافة
تقوم مقامها وكذا حكم الاقامة والاستقامة ونحوهما
ومن ثم حذفت التاء في قوله تعالى واقام الصلوة وايتاء
الزكوة وتقول في الحاق الضمائر وعد الى آخره ويجوز

ويجوز في وعدت ادغام الدال في التاء لقرب مخرجهما
المستقبل يعد الى آخر المستقبل اصل يعد يوعد فحذفت الواو
لانه يلزم الخروج من الكسرة التقديرية الى الضمة ومن التقديرية
ومن الضمة التقديرية الى الكسرة التحقيقية لحال الصلة ومثل
هذا ثقيل ومن ثم لا يجيء لغة على وزن فعل وفعل الا حبك
ودئل وحذف في تعد ايضا للمشاكلة وحذف في مثل يضع اسم قبيلة
اسم دويبة تشبه ابن عرس
لان اصله يوضع فحذف الواو ثم جعل يضع مفتوحا نظرا
الى حروف الحلق ولا يحذف في يوعد لانه اصله يا وعد الامر
عد الى آخره الفاعل واعد والمفعول موعود الموضع موعد
والآلة ميعد اصله موعد قلبت الواو ياء لكسرة ما قبلها
وهم يقلبونها مع الحاجز في قنية وبغير الحاجز يكون القلب اولى
الباب الخامس في الاجوف ويقال له اجوف لخلو جوفه عن حرف
الصحيح ويقال له ذو الثلاثة لصيرورته على ثلاثة احرف
في المتكلم نحو قلت ويجيء من ثلاثة ابواب نحو قال يقول
وباع يبيع وخاف يخاف قال بعض الصرفيين له اصلا"

شاملا

شاملا في باب الاعلال يخرج جميع المسائل منه وهو
قولهم ان الاعلال في حروف العلة في غير الفاء يتصور ستة
عشر وجها لانه يتصور في حروف العلة اربعة اوجه
الحركات الثلث والسكون وفيما قبلها ايضا كذلك فاضرب
الاربعة في الاربعة حتى يحصل لك ستة عشر وجها ثم
انزل الساكنة التي فوقهما ساكن لتعذر اجتماع الساكنين
فيبقى لك خمسة عشر وجها الاربعة اذا كان ما قبلها مفتوحا
نحو القول والبيع والخوف والطول ولا يعل الاول لان حرف
العلة اذا اسكنت جعلت من جنس حركة ما قبلها للين عريكة
الساكن واستدعاء ما قبلها نحو ميزان اصله موزان وييسر اصله
ييسر الا اذا انفتح ما قبلها لخفة الفتحة والسكون
وعند بعضهم يجوز القلب نحو قال وبعا نحو اعزنيا اصله
واو ساكن تبعا لليغزي وبعا نحو كينونة من الكون مع سكون
الواو وانفتاح ما قبلها لان اصله كيونونة عند الخليل
فادغمت كما في ميت اصله ثم خففت كينونة كما خففت في

ميت وقيل اصلها كونونة بضم الكاف ثم فتح حتى لا يصير
الياء واوا فى نحو الصيرورة والقيلولة والغيبوبة ثم جعلت
الواو ياء تبعا للياءات لكثرتها ومن ثم قيل لا يجئ من الواو
غير الكينونة والديمومة والسيدودة والهيعوعة قال الامام
ابن جنى ثم الثلاثة الاخيرة ليسكن حروف العلة فيها للخفة
ثم تقلب الفا لاستدعاء الفتحة ولين عريكة الساكن
انما تكن فى فعل او اسم على وزن فعل اذا كانت حركاتهن غير
عارضة ويكون فتحة ما قبلها الا فى حكم الساكن ولا يكون
فى معنى الكلمة اضطراب ولا يجتمع فيها اعلالان ولا يلزم
ضم حروف العلة فى المضارع ولا يترك للدلالة على الاصل
ومن ثم يعل نحو قال اصله قول ونحو دار اصله دور لوجود
الشرائط المذكورة ويعل مثل ديار اصله دوار تبعا للواحد
ومثل قيام تبعا لفعله ومثل سياط تبعا للواو للواحد وهى مشابهة
بالف دار فى كونها ميتة اعنى يعل هذه الاشياء وان لم يكن
فعلا ولا اسما على وزن فعل للمتابعة ولا يعل نحو الحوكة

والخونة

والخونة وحيدى وصورى لخروجهن عن وزن الفعل بعلامة
التانيث وقيل حتى يدل على الاصل ونحو دعوا القوم لطرق
حركته ونحو عور والجور لان حركة العين والتاء فى حكم الساكن
اى فى حكم عين اعور والف تجاور ونحو حيوان حتى يدل حركته
على اضطراب معناه والموتان محمول عليه لانه نقيضه ونحو طوى
حتى لا يجتمع فيه اعلالان وطويا محمول عليه وان لم يجتمع فيه اعلالان
ونحو يحيى حتى لا يلزم ضم الياء فى المضارع اعنى اذا قلت حاى يحيى مستقبله
يحاى ونحو القود حتى يدل على الاصل الاربعة اذا كان ما قبلها مضموما
نحو ميسر وبيع ويغزو ولن يدعو تجعل الاولى واوا الضمة ما قبلها
ولين عريكة الساكن فصار موسرا وفى الثانية لسكن للخفة ثم
تجعل واوا الضمة ما قبلها ولين عريكة الساكن فصار بوع واذا جعلت حركة
ما قبل حرف العلة من جنسه فصار بيع ولسكن الثالثة للخفة حينئذ فصار
يغزو ولا يعل فى الرابعة لخفة الفتحة ومن ثم لا يعل نحو غيبة و نومة بضم نون وفتح واو
الاربعة اذا كان ما قبلها مكسورا نحو موزان وداعوة وضيو بضم غين وفتح باء
وترميين وفى الاولى تجعل ياء لما مر وفى الثانية تجعل ياء لاستدعاء

ماقبلها ولين حركة الفتحة فصار داعيه ولا يعل مثل دوَل

لان الاسماء التي ليست بمشتقة من الفعل لا يعل لخفتها الا

اذا كان على وزن الفعل وهو ليس على وزن الفعل وفي الثالثة

لتسكن للخفة ثم تحذف لاجتماع الساكنين فصار رضوا وابقا

مثلهما في الاعلال الثلاثة اذا كان ماقبلها ساكنا نحو يخوف

ويبيع ويقول يعطى حركاتهن الى ماقبلهن لضعف حرف العلة

وقوة حروف الصحيح ولكن يجعل في يخوف الفا لفتحة ماقبلها

ولين حركة الساكن العارضي بخلاف الخوف فصار يخاف

ويبيع ويقول ولا يعل نحو اعين وادور حتى لا يلتبس بالافعال

ونحو جدول حتى لا يبطل الالحاق ونحو قوّم حتى لا يلزم

الساكن في آخر المعرب ونحو تقويم وتبيان ومقوال ومخياط

حتى لا يجتمع الساكنان بتقدير الاعلال ومخيط منقوص من المخياط

فلا يعل تبعا له فان قيل لم يعل الاقامة مع حصول اجتماع الساكنين

اذا اعل كاعلال اخواتها قلنا تبعا القام فان قيل لم لا يعل التقويم

تبعا القام وهو ثلاثي اصيل في الاعلال قلنا ابطل قوله تقوم استتباع

حتى لا يلزم الاعلال مع ... الاعلال ونحو ...

قام

قام وان كان اصيلا في الاعلال لقوة قوّم في الاخوة

مع التقويم ولا يصلح اقام ان يكون مقويا لقام لانه ليس من ثلاثي اصيل

ولا يعل مثل ما اقوله واغيلت المرأة واستحوذ حتى يدل على الاصل

وتقول في الحاق الضمائر قال قالا قالوا الى آخره واصل قال قول

فجعل الواو الفا لما مرّ واصل قلن قولن فقلبت الواو الفا ثم حذفت

لاجتماع الساكنين فصار قلن ثم ضم القاف حتى يدل على الواو

المحذوفة فصار قلن ولا يضم في خفن لان الاصل في النقل نقل

حركة الواو لسهولتها ولا يمكن هذا في قلن لانه يلزم فتح المفتوح

ولا يفرق بينه وبين الجمع المؤنث في الامر لانهم لا يعتبرون الاشتراك

الضمني ويكتفون بالفرق التقديري كما في بعن وهو مشترك ايضا

بين المعلوم والمجهول او وقع عن غرة الواضع كما في الاثنين

والجماعة من الامر والماضي في تفعّل وتفاعل وتفعلل ولا يفرق

بين فعلن وفعلن في نحو قلن وطلن لانه يعلم من الطويل ان اصل

طلن طولن لان الفعيل يجيء من فعل غالبا كما يعلم الفرق بين خفن

وبعن من مستقبلهما اعني يعلم من يخاف ان اصل خفن خوفن لان باب

فعَلَ يفعَلُ لا يجئ الا من حروف الحلق ويعلم من يبيع ان اصل
بعن يبعَنُ لان الاجوف لا يجئ من باب فعَلَ يفعِلُ والمستقبل
الى آخره اصله يقوِلُ واعلاله مرّ من قبل فحذف الواو في يقلن
لاجتماع الساكنين الامر قل الخ اصله اقوِل فنقلت حركة الواو
الى القاف فحذف الواو لاجتماع الساكنين ثم حذفت الالف لعدم
الاحتياج اليها وتحذف الواو في قل الحق وان لم يجتمع فيه سا
ظاهر لان الحركة فيه حصلت بالخارج فيكون في حكم السكون
تقديرا بخلاف قولا وقولن لان الحركة فيهما حصلت بالداخلين
وهما الف الفاعل ونون التاكيد وهو بمنزلة الداخل ومن ثمّ
جعلوا معه آخر المضارع مبنيا نحو هل يفعلنّ ولا يحذف الالف
في دعتا وان حصل الحركة بالف الفاعل لان التاء ليست من نفس
الكلمة بخلاف اللام في قولا وتقول بنون التاكيد قولنّ قولانّ
قولُنَّ قولِنَّ قولانّ قلنانّ وبالخفيفة قولن قولُن قولِن الفاعل
الى آخره اصله قاول فقلبت الواو الفا لتحركها وانفتاح ما قبلها
كما في كساء اصله كساو فجعل الواو الفا لوقوع الواو في الطرف

ثم جعل

ثم جعلت همزة ولا اعتبار لالف الفاعل لانها ليست بحاجزة حصينة
فاجتمع الالفان ولا يمكن اسقاط الاولى لانه يلتبس بالماضي
وكذلك الثانية فحركت الثانية فصارت همزة ويجئ في البعض
بالحذف نحو هاع ولاع الاصل هايع ولايع ومنه قوله تعالى
وكنتم على شفا جرف هار اي هاير ويجئ بالقلب نحو شاك
اصله شائك وحادى اصله واحد ويجوز القلب في كلامهم نحو
اصله قووس فقدم السين فصار قسو مثل عصو ثم جعل قسيّ
لوقوع الواوين في الطرف ثم كسر القاف اتباعا لما بعدها فقالوا
قسيّ كما في عصيّ ومنه اينُق اصله انوُق ثم قدم الواو على
النون فصار اونق ثم جعل الواو ياء على غير القياس المفعول مقول
الى آخره اصله مقوول فاعلّ كاعلال يقول فصار مقوْوْل فا
الساكنان فحذف الواو الزائدة عند سيبويه لان حذف الزائد
اولى والواو الاصلي عند الاخفش لان الزائد علامة والعلامة
لا تحذف وقال سيبويه في جوابه لا تحذف العلامة اذا لم توجد علامة
اخرى وفيه توجد علامة اخرى وهي الميم فيكون وزنه عنده مفعل

وعند الاخفش مفولا وكذلك مبيع اصله كاعلاله

فاجتمع الساكنان فصار مبيوع فحذف الواو عند سيبويه

فصار مبُيع ثم كسر الباء حتى تسلم الياء وعند الاخفش

حذف الياء فاعطى الكسرة لما قبلها كما في بعت فصار مبوع ثم جعل الواو

ياء كما في ميزان فيكون وزنه مفعلا عند سيبويه وعند الاخفش

مفيلا الموضع مقالا اصله مقول فاعل كما في يخاف وكذلك

مبيع اصله مبيع فاعل كما في يبيع واكتفى بالفرق التقديري بين الموضع

وبين اسم المفعول وهو معتبر عندهم كما في الفلك اذا قدرت سكونه

كسكون اسد يكون جمعا نحو قوله تعالى حتى اذا كنتم في الفلك وجرين

بهم بريح طيبة واذا قدرت سكونه كسكون قرب يكون واحدا نحو

قوله تعالى في الفلك المشحون المجهول قيل الى آخره اصله قول فاسكن

الواو للخفة فصار قول وهو لغة ضعيفة لثقل الضمة والواو في كلمة

وفي لغة اعطى كسرة الواو لما قبلها فصار قول ثم صار الواو ياء لكسرة ما قبلها

وفي لغة تشم حتى يعلم ان اصل ما قبلها مضموم وكذلك بيع واختير وانقيد

وقلى وبعى يعني يجوز فيهن ثلث لغات ولا يجوز الاشمام في مثل اقيم لانعدام

الفتم

الفتم ما قبل الياء ولا يجوز بالواو ايضا لان جواز الواو لاجل ضم

ما قبل حروف العلة وهو ليس بموجود وسوى في نحو مثل قلن وبعن بين

المعلوم والمجهول اكتفاء بالفرق التقديري واصل تقال يقول فاعل

مثل يخاف الباب الثالث في الناقص يقال له ناقص لنقصانه في الآخر وذو الاربعة

لانه يصير على اربعة احرف في الاخبار عن نفسك نحو رميت وهو لا

يجيء من باب فعل يفعل وتقول في الحاق الضماير رمى رميا رموا الى آخره اصله

رمي فقلبت الياء الفا كما في قال اصله قول واصل رموا رميوا فقلبت الياء

الفا فاجتمع ساكنان فحذف الالف وكذلك رضوا الا انه ضم الضاد فيه بعد

الحذف حتى لا يلزم الخروج من الكسرة الى الواو واصل رمت رميت فحذف الياء

كما في رموا ويحذف في رمتا وان لم يجتمع الساكنان لانه يجتمع الساكنان

تقديرا وتمامه مر في قولا ولا يعل رميي لما مر في القول المستقبل يرمي الى آخره

اصله يرمي فاسكن الياء لثقل الضمة على الياء ولا يعل في مثل يرميان لان

حركته خفيفة واصل يرمون يرميون فاسكنت الياء ثم حذفت لاجتماع الساكنين

وسوى بين الرجال والنساء في مثل يعفون اكتفاء بالفرق التقديري في النساء الواو

اصلية والنون ضمير وعلامة النساء ومن ثم لا تسقط في قوله تعالى الا ان يعفون

[illegible] لانه فرغ من بيان مباحث الاجوف وكيفية اعلاله واحواله شرع في بيان مباحث الناقص وطريقة اعلاله [illegible]

واصل يرمين يرميين فاسكنت اليا ثم حذفت لاجتماع الساكنين وهو مشترك
فى اللفظ مع جماعة النساء اكتفاء بالفرق التقديرى واذا ادخلت الجازم
تسقط الياء علامة للجزم ومن ثم تسقط فى حالة الرفع علامة للوقف
كما فى قوله تعالى والليل اذا يسر وتنصب اذا ادخلت الناصب لخفة النصب
فى مثل لن يخشى لان الالف لا يحتمل الحركة الامر ادم الى اخره واصل
ادم ارمى فحذفت الياء علامة للجزم فصار ادم واصل ارموا
ارميوا فاسكنت الياء ثم حذفت لاجتماع الساكنين واصل ارمى ارميى
فاسكنت الياء الاصلية ثم حذفت لاجتماع الساكنين وبنون التاكيد
ارمين ارميان ارمن ارمن ارميان ارمينان وبالخفيفة ارمين ارمن
الفاعل رام اصله رامى فاسكنت الياء فى حالة الرفع والجر ثم حذفت
الياء لاجتماع الساكنين ولا يسكن فى حالة النصب لخفة النصب واصل رامون
راميون فاسكنت اليا ثم حذفت لاجتماع الساكنين ثم ضم الميم لاستدلال على الواو
الضمة واذا اضفت التثنية الى نفسك فقلت رامياى فى حالة الرفع
وراميى فى حالة النصب والجر بياء الاضافة واذا اضفت الجمع الى
نفسك فقلت رامى فى جميع الاحوال واصله فى حالة الرفع راموى

باد غام علامة النصب والجر

فادغم

فادغم لانه اجتمع الحرفان من جنس واحد فى العلية المفعول
مرمى الى اخره اصله مرموى فادغم كما فى رامى واذا اضفت التثنية
الى ياء الاضافة فقلت مرمياى فى حالة الرفع وفى حالة النصب والجر
مرميى باربع يا ات واذا اضفت الجمع الى ياء الاضافة فقلت
مرميى ايضا باربع يا ات فى كل الاحوال الموضع مرمى الاصل فيه
على وزن مفعل الا انهم فروا عن توالى الكسرات الالة مرمى
المجهول رمى يرمى الى اخرهما ولم يعل رمى لخفة الفتحة واصل
يرمى يرمى فقلبت الياء الفا كما فى رمى وكذا حكم غزا يغزو
فى كل الاحوال الا انهم يبدلون الواو ياء فى نحو اغزيت تبعا ليغزى
مع ان الياء من حروف الابدال وحروفه قولك استنجده
يوم صال زط الهمزة ابدلت وجوبا مطردا من الالف فى
نحو صحراء وهمزتها الف فى الاصل كالف سكرى ثم جعلت همزة
لوقوعها طرفا بعد الف زائدة ومن ثم لا يجوز جعلها همزة فى نحو
صحارى يعنى لو كانت فى الاصل همزة لجاز صحارئ بالهمزة فى صورة
ما كما يجوز فى نحو خطية ومن الواو وجوبا مطردا فى نحو اواصل

عن اجتماع الواوات ونحو قائل كاتم ونحو ادؤر لثقل الضمة على الواو
ونحو كساء لوقوع الحركات المختلفة على الواو ومن الياء وجوبا مطردا
نحو بائع لما مر وجوازا مطردا عن الواو المضمومة نحو اجوه لثقل الضمة
على الواو ومن الواو غير المضمومة نحو اشاح واحد في الحدث احد
ومن الياء نحو قطع الله اديه لثقل الحركة على الياء ومن الهاء نحو
ماء اصله ماه ومن ثم يجيء جمعه مياه ومن الالف نحو قد هيجت
شوق المشتاق ونحو قراءة من قرأ ولا الضألين ومن العين في نحو
اباب اصله عباب بحر ضاحك زهوق لاتحاد مخرجهما ومن السين ابدلت
من التاء نحو استخذ اصله اتخذ عند سيبويه لقربهما في المهموسة
التاء ابدلت من الواو نحو تخمة اصله وخمة واخت اصله اخو
لقرب مخرجهما ومن الياء نحو ثنتان واستنوا حتى لا تقع الحركة
على الياء ومن السين نحو ست اصله سدس ونحو يا قاتل الله بني السعلاة
عمرو بن يربوع شرار النات غير اعفاء ولا اكيات ومن الصاد نحو لصت
اصله لصص لقربهما في المهموسة ومن الباء نحو الذعالت اصله ذعالب
النون ابدلت من الواو نحو صنعاني لقرب النون من حروف العلة ومن اللام

نحو لعن

نحو لعن لقربهما في المجهورية الجيم ابدلت من الياء المشددة نحو ابو علج
لا يقع الحركات المختلفة على الياء ومن غير المشددة حملا على المشددة نحو لا هم
ان كنت قبلت حجتج فلا يزال شاحج يأتيك بج الدال ابدلت نحو فزد وادد — من التاء ٢
غير مدغم فيما رواه ابو عمرو واجدمعوا لقرب مخرجهما الهاء ابدلت من الهمزة نحو
هرقت ومن الالف نحو حيهله وانزومه ومن الياء في هذه امة الله لمناسبتها
بحروف العلة في الخفاء ومن ثم لا تمنع الامالة في مثل قضربها وتمنع
في مثل اكلت عنبا ومن التاء وجوبا مطردا نحو طلحه وحمزة في الوقف للفرق
بينهما وبين التاء التي في فعل الياء ابدلت من الالف وجوبا مطردا
نحو مفيتيح ومن الواو وجوبا مطردا نحو ميقات لكسرة ما قبلها وجوازا — ومن الهمزة ٢
مطردا نحو ذيب ومن احد حرفي التضعيف نحو تقضي البازي لما مر ومن النون
نحو اناسي ودينار [illegible] لقرب الياء من النون ومن العين نحو ضفادي
لثقل العين وكسرة ما قبلها ومن التاء نحو وايتصلت لان اصله واو من الباء
نحو الثعالي ومن السين نحو السادي ومن الثاء نحو الثالي اصله ثالث بكسرة ما قبلها والواو
ابدلت من الالف نحو ضوارب لقربهما في العلية واجتماع الساكنين ومن الياء
نحو موقن لضمة ما قبلها ومن الهمزة جوازا كما مر نحو لوم [illegible]

ومن اللام نحو قوله عليه السلام ليس من امبر امصيام في امسفر لقربهما
في المجهورية ومن الثاء نحو عمبر ومن المتحركة نحو كهف المختضب البنام النون ۲
لقربهما في المجهورية ومن الباء نحو ومازلت راتما لاتحاد مخرجهما القاضا ابدلت
من السين نحو عليكم [illegible] تمه لقرب مخرجهما الا الفا ابدلت من اختيهما وجوبا مطردا
نحو قال وباع ومن الهمزة جوازا مطردا نحو اسلحامر اللام ابدلت من النون نحو اصيلال
ومن الضاد نحو الطجع لاتحادهن في المجهورية الزاء ابدلت من السين نحو يزدل
ومن الصاد نحو قول الحاتم هكذا فزدي الطاء ابدلت من التاء
وجوبا مطردا في افتعال نحو اصطبر وفي فحصط لقرب مخرجهما
والموضع الذي لم يقيد من الصور المذكورة يكون جائزا غير مطرد
الباب فصل في اللفيف يقال له لفيف لاجتماع حرفي العلة فيه فهو على
ضربين مفروق ومقرون المفروق مثل وقى يقي حكم فائهما
كحكم وعد يعد وحكم لاميهما كحكم رمى يرمي وكذلك حكم حولتهما
الامر ق قيا قوا قي قيا قين وبنون التاكيد قين قيان قنّ
قنّ قيانّ قينانّ وبالخفيفة قين قن قن الفاعل واق المفعول
موقي المجهول وفي يوقي المقرون طوى يطوي الى اخرهما

وحكمهما

وحكمهما كحكم الناقص ولا يعل عينهما كما مر
في باب الاجوف الامر اطو اطويا اطووا اطوى اطويا اطوين
وبنون التاكيد اطوينّ اطويانّ اطونّ اطونّ اطويانّ اطوينانّ
وبالخفيفة اطوين اطون اطون وتقول من [illegible] روى
يروي في الامر [illegible] ارو الى اخره بنون التاكيد اروينّ اروِيانّ اروُ
اروُنّ اروِنّ اروِيانّ اروينانّ وبنون الخفيفة اروين ارون
اروين واذا اردت ان تعرف احكام نوني التاكيد في الناقص
واللفيف فانظر الى حروف العلة ان كانت اصلية محذوفة
ترد لان حذفها كان للسكون وهو انعدم بدخول النون
وتفتح لخفة الفتحة اطوينّ واغزونّ واروينّ كما مر
في نحو اطويا وان كانت ضميرا انظر الى ما قبلها
فان كان مفتوحا تحرك لطروّ حركتها وخفته
ما قبلها نحو اروونّ واروينّ كما في قوله تعالى ولا تنسوا
الفضل بينكم وان كان غير مفتوح تحذف لعلم الخفة
فيما قبلها نحو اطونّ واطونّ كما في نحو يا رجال اغزوا القوم

ويا امراة اغزى القوم الفاعل طاو ولا يعل
واوه كما مر فى طوى وتقول من الروى ريان
ريا نان رواء ريا ريتيان رواء ايضا ولا تجعل
واوهما ياء كما فى سياط حتى لا يجتمع اعلالان
قلب الواو التى هى عين ياء وقلب الياء
التى هى اللام همزة وتقول فى التثنية
المؤنث فى حالة النصب والخفض ريبيين
مثل عطشيين واذا اضفته الى ياء المتكلم
قلت رايت ريتيي بخمس يات الاولى منقلبة
عن الواو التى هى عين الفعل والثانية لام
الفعل والثالثة منقلب عن الف التانيث
والرابعة علامة النصب والخامسة
ياء الاضافة والمفعول مطوى والموضع
مطوى والالة مطوى المجهول طوى يطوى
وحكم لام هذه الاشياء كحكم الناقص

وحكم

وحكم عينهن كحكم طوى فى التى اجتمع اعلالان
اعلالان بتقدير اعلالهما نحو طاو يلن
وفى التى لم يجتمع الاعلالان لا يكون حكمها
ايضا كحكم طوى للمتابعة نحو طويا وطاويان
قد تم الكتاب بعون الملك
الوهاب فى يد اقل الطلاب
اسمعيل بن احمد بن ملا محمد
دركاهى اللهم اغفر له
ولوالديه وتم فى
سنة ١١٩٩
التوفيق من الله والامر كله بيد الله ولا نعبد الا الله
ولا نستعين الا اياه ولا حول ولا قوة الا بالله
صاحب هذه الرسالة الزكية اكثر الخلائق جرما واقلهم
واكثرهم زللا واعزهم خطا العبد الاثيم العاصى الراجى
الى رحمة البارى اضعف عباد الله ابن محمد عنايت الحسينى الميركى
سنة ١١٩٩

همه این درون آن نوشته است که هیچ خاطرت گر است درست

[illegible]

یا ظاهر و یا باطنا

ابادیک الجمیلة عنده وذهب

انك رحيم قدير

[illegible]

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله على جزيل نواله والصلوة على رسوله محمد وآله اجمعين هذا مختصر في حصر العوامل على ما ذكره الشيخ

الامام ابو بكر عبد القاهر بن عبد الرحمن الجرجاني رحمه الله تعالى مشتمل على اصل سابق وفصل لاحق فاصل العوامل مائة وهي لفظية ومعنوية فاللفظية سماعية وقياسية اما السماعية

فاعل وتسعون منها الافعال وهي على

اربعة انواع الاول افعال الناقصة

ترفع الاسم وتنصب الخبر وهي

ثلثة عشر كان وصار واصبح وامسى

واضحى وظل وبات ومازال ومابرح وما

فتئ ومانفك ومادام وليس

وافعال المقاربة ترفع الاسم وخبره

ها الفعل المضارع وهي اربعة

عسى وكاد وكرب واوشك

وافعال المدح والذم ترفع الاسمين

اولهما معرف بلام الجنس او مضاف

الى المعرف بلام الجنس والثاني مخصوص بالمدح او

الذم وهي اربعة نعم وبئس

وساء وحبذا وقد يضمر

الفاعل ويفسر بنكرة منصوبة

او بما وافعال القلوب تنصب

المبتدا والخبر على المفعولية

وهي سبعة حسبت وظننت

وزعمت وخلت ووجدت

وعلمت ورأيت اذا كن بمعنى

علمت وعلى منعها التعليق ومنها

اسماء الافعال

الاخبار

دو فرق میان تعلیق و الغا اینست
که تعلیق ابطال عمل افعال قلوب است بطریق
وجوب و الغا ابطال عمل افعال قلوب است بطریق
جواز و فرق دیگر اینست که تعلیق ابطال عمل است
لفظا دون المحل و الغا ابطال عمل افعال قلوب است در لفظ

هي ثلثة هيهات وشتان

وسرعان واسماء الاوامر

التعليق هو ابطال عمل افعال القلوب على سبيل الوجوب لفظا لا محلا والالغاء هو ابطال

تنصب الاسم وهي ستة رويد

وبله ودونك وعليك وها

وحيهل ومنها الاسماء وهي

نوعان تنصب اسماء نكرة على التميز

وهي اربعة عشر اذا ركبت مع

علمت ويمنعها التعليق ومنها

أسماء الافعال وهي نوعان أسماء

الاخبار ترفع اسما واحدا و

هي ثلثة هيهات وشتان

وسرعان وأسماء الاوامر

تنصب الاسم وهي ستة رويد

... وها

... وهي

نوعان تنصب اسما نكرة على التمييز

وهي اربعة عشرة اذا ركبت مع

التعليق هو ابطال عمل افعال القلوب على سبيل الوجوب لفظا لا محلا والالغاء هو ابطال

احد الى تسعة وتسعين وكم

الاستفهامية وتنصب الخبرية

اذا فصل بينها وبين مميزها

وكاين بمعنى كم الخبرية

وكذا اذا كني عن عدد واسماء

تجزم الفعل المضارع على معنى

ان وهي تسعة من وما واي و

متى واين وانى ومهما وحيثما

واذ ما والاخيران لا يجزمان الا

مع ما ومنها الحروف وهي ستة

أنواع الحروف المشبهة بالفعل

تنصب الاسم وترفع الخبر وهي

ستة إنّ وأنّ وكأنّ ولكنّ

وليت ولعلّ وما تكفّها عن

العمل والحرفان المشبهتان

بليس وهما ما ولا تعملان

عمله وإذا انتقض النفي بإلا

أو تقدّم الخبر لم تعملا

وإن كانت لا لنفي الجنس فهي نقيضة

إنّ وعاملتها عملها إلا النكرة

المفردة فانها مبنية معها

على الفتح والحروف الناصبة للا

سم وهي سبعة الواو بمعنى

مع ولا تنصب حتى يكون معها

الفعل او معناه منصوبه يسمى

المفعول معه والا في الا

ستثناء الا اذا كان مفرغا

ويا وايا وهيا واي والهمزة

فهذه الخمسة هي حروف النداء

تنصب النكرة والمضاف وما ضارعه

إلا المفردة المعرفة فإنها مضمومة

والحروف الناصبة للمضارع

هي أربعة أن ولن وكي وإذا

إذا لم يعتمد ما بعدها على ما قبلها

وتضمر أن بعد ستة أحرف وهي حتى

ولام كي ولام الجحد واو بمعنى إلى أو إلا

وواو الصرف والفاء في جواب الأشياء

الستة الأمر والنهي والنفي والاستفهام

والتمني والعرض والحروف الجازمة

وهي خمسة لم ولما ولام الأمر

ولا في النهي وإن في الشرط والجزاء

وتضمر ان في جواب الاشياء
الستة التي تجاب بالفاء الا النفي
والحروف الجارة وهي سبعة عشر
حرفا من والى وعن وعلى وفي
ورب وحتى والكاف واللام و
الباء وواو القسم وتاءه ومنذ ومذ
وحاشا

وحاشا وعدا وخلا وقد تكف رب بما عن
العمل بها وتوضع بعدها الواو واما الفعل
فسبعة منها الفعل مطلقا يرفع الفاعل
وينصب المفعول به اذا كان متعديا
من واحد الى ثلثة وينصب لازما
كان او متعديا المصدر وظرف الزمان

والمكان والمفعول له والمفعول معه والحال

والتمييز ومنها اسم الفاعل يعمل عمل

يفعل من فعله اذا كان للحال او

الاستقبال معتمدا على مبتداء او موصوف

او ذي حال او حرف نفي او استفهام

وقد يعمل الظرف وما يجري مجراه

على شريطة اسم الفاعل واسم المفعول

يعمل عمل يفعل من فعله بشرائط

اسم الفاعل والصفة المشبهة

كاسم الفاعل شرطا وعملا

والمصدر يعمل عمل فعله الا

اذا كان مطلقا والاسم التام

وتمامه باحد الاشياء الاربعة

التنوين ونون التثنية والجمع و

الاضافة بنصب ما بعده على

التمييز والاسم المضاف يجر المضاف

اليه واما المعنوية فاثنان

احدهما الابتداء الرافع للمبتدأ

والخبر

والخبر وهو تجريد الاسم من العوامل

اللفظية لاسناد الخبر اليه

والثاني الرفع للفعل المضارع

وهو وقوعه موقعا يصلح للاسم

وقيل خلوه من العوامل الناصبة

والجازمة في الفصل

اللاحق العوامل اما ان تعمد
على سبيل الابتداء بحيث يليه
المعمول او على سبيل الاتباع بحيث
يتراخى عنه المعمول ولا يعمل
الا بواسطة المتبوع والتوابع
خمسة التاكيد والفاظه النفس
والعين

والعين وكلا وكلتا وكل
واجمع واكتع وابصع وابتع
والصفة والبدل وعطف
البيان والعطف بالحروف وحروف العطف عشرة
الواو والفاء وثم واو وام واما وبل ولكن ولا
وحتى

تمت الكتاب بعون الملك الوهاب في شهر صفر
١١٩٩
سنة

[illegible]

روز لطف [illegible]

روز بعطیل مبارکه ... شریف دری

الحاجه ... [illegible] ده نقطه قیم

سیتوان [illegible]

[illegible]

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذى لا يعزب عن علمه مثقال ذرة
فى الارض ولا فى السماء ولا ينقطع مواد كرمه عن عباده
فى السراء والضراء والصلوة على محمد خاتم الانبياء
واخيه سيد الاولياء واولاده ائمة النجباء
اما بعد فلا يخفى على راى ذوى العقول ان اشرف
العلوم حاجة هو علم الطب الذى هدانا الله اليه
ثم علم التفسير والحديث والفقه الا ان قراءة هذه
العلوم لا يمكن الا بعلم النحو فلما رايت ذلك اردت
ان اشرح الكتاب المسمى بالعوامل شرحا يليق قاصده
ولم يكن له شرح يفيد طالبه بل شرحه هو الحرج وما
توفيقى الا بالله عليه توكلت واليه انيب

قال

قال المصنف رحمه الله بعد البسملة الحمد لله الحمد هو الثناء
باللسان على قصد التعظيم والتبجيل سواء كان فى مقابلة النعمة او
فى غيرها واما الشكر فهو فعل ينبئ عن التعظيم المنعم لكونه منعما
سواء كان باللسان او بالجنان او بالاركان والفرق بينهما
ان الحمد يكون فى مقابلة النعمة وفى غيرها والشكر لا يكون الا فى
مقابلة النعمة وايضا مورد الحمد خاص لانه باللسان فقط ومتعلقه
عام لانه يكون فى مقابلة النعمة وفى غيرها ومورد الشكر عام لانه
يكون باللسان وبالجوارح ايضا ومتعلقه خاص لانه لا يكون فى
مقابلة النعمة واما الحمد والحمد المدح فيهما اخوان كما هو مذكور
واختار الجملة الاسمية على الجملة الفعلية لانها اصل لانها تدل على
الاستمرار بخلاف الجملة الفعلية والالف واللام لتعريف الجنس
اى حقيقة الحمد لله ويجوز ان يكون للاستغراق اى جميع الحمد لله ولما
لفظ الله فانه اسم للذات الجامعة لصفات الالوهية ولا يطلق له
الا على الواجب الوجود بخلاف الاله فانه يطلق على الاصنام ايضا
واذا عرفت هذا فاعلم انه يجوز فى الحمد ثلثة اعراب الرفع على انه

مبتدا، والنصب على اضمار فعل التقدير و اعنى الحمد والجر باضمار حرف
جر تقديره بدأت بالحمد لله والجار والمجرور خبر مجازى الحمد حاصل
لله او ثابت لله او حصل لله او ثبت لله على جزيل نواله الجزيل العظيم
والنوال العطا اى على عظيم عطائه فالاضافة هنا اضافة الصفة
الى الموصوف نعم لا يجوز عند النحاة الا انه متاول بمعنى من اى على جزيل
من نواله والصلوة عطف على الحمد والصلوة منا الدعاء ومن الملائكة
الاستغفار ومن الله الرحمة على نبيه اصله نبيئ قلبت الهمزة
ياء ثم ادغمت اليا. فى اليا. فقيل نبى وهو فى اللغة بمعنى المخبر
وفى الاصطلاح انسان بعثه الله تعالى الى العباد لتبليغ ما
اوحى اليه فهو اعم من الرسول اذ الرسول انسان بعثه الله تعالى
الى الخلق لتبليغ الاحكام ويشترط فيه الكتاب ونسخ بعض
الشريعة قبله فكل رسول نبى من غير عكس ولا يكون كل
النبى رسولا واما اولو العزم فانه رسول امر بالقتال فكل
اولو العزم رسول من غير عكس فمحمد نبى ورسول واولو العزم محمد
عطف بيان لنبيه والراجعين لم يذكر لفظة على لان النبى قال

من فوق بيني وبين الى بكلمة على فقد جفانى ومن جفانى فقد جفاء
الله ومن جفاء الله فهو كافر نعوذ بالله ولم يذكر الاصحاب ايضا
رعاية لمذهبه المراد بالآل فاطمة واولادها هذا كتاب مختصر
بالنسبة الى الكتب الكبيرة المصنفة فى هذا الباب فى حصر العوامل
العوامل جمع العامل وهو ما يرفع او ينصب او يجر او يجزم مثل
جاء زيد ورايت زيدا ومررت بزيد ولم يضرب الا انها
جعلت علما لهذا الكتاب على ما ذكره شيخ الامام عبد القاهر
عطف بيان للشيخ الامام بن عبد الرحمن الجرجانى ولم يكتب الهمزة
فى الابن لانه وقع بين العلمين وقاعدتهم انها اذا وقع الابن بين
العلمين لم يكتب لم يكتب الهمزة للتخفيف لان وقوع الابن بين العلمين
كثر الاستعمال وكثرة الاستعمال مستدعى الخفة ويجوز فى الجرجانى اعراب
الثلاثة الجر على انه صفة عبد الرحمن والرفع على انه صفة عبد القاهر
والنصب باضمار فعل المقدر تقديره اعنى الجرجانى رحمه الله تعالى صيغة الماضى
ههنا بمعنى الدعاء وتعالى فعل ماض من باب التفاعل محله النصب على
على انه حال من الله اى عاليا شتمل مرفوع على انه صفة مختصر

اي هذا كتاب مختصر مشتمل او خبر مبتدأ محذوف اي هو مشتمل
على اصل سابق المراد بالاصل السابق العوامل التي تعمل على سبيل
الابتداء بحيث يليه المعمول ضرب زيدا وفصل لاحق المراد بالفصل
اللاحق العوامل التي تعمل على سبيل الابتداء بحيث يليه المعمول
نحو ضرب زيدا وفصل لاحق المراد بالفصل الا اللاحق العوامل التي تعمل
على سبيل الاتباع بحيث يتباعد المعمول عن العامل نحو جاءني زيدا
فان جاء انما عمل في نفسه بمتابعة زيد لا غير فالاصل العوامل التي
تعمل سواء كان اسما او فعلا او حرفا مائة والحصر استقرائي وهي
اي العوامل لفظية ومعنوية لانها اما ان يكون مما تتلفظ بها اولى
فالاول لفظية والثاني معنوية فاللفظية ما يتلفظ بها الانسان
مثل ضرب زيدا والمعنوية ما لا يتلفظ بها الانسان مثل زيد قائم
فانهما مرفوعان للابتداء العامل فيهما معنوية وهي تجريدهما
من العوامل اللفظية وهذا امر اعتباري فاللفظية انما بدء اللفظية
لانها اصل بخلاف المعنوي فانها فرع لانها امر اعتباري لا وجود
لها في الخارج سماعية السماع ما يسمع من العرب ولا يقاس

عليه

عليه غيره كما يسمع من العرب ان الباء حرف الجر يجر ما بعده
فلا يقاس عليه سائر الحروف وقياسية القياس ما يسمع من العرب
ويقاس عليه غيره كما يسمع من العرب ان ضرب فعل ماض يرفع
اسما ليكون فاعله فيقاس عليه نصر وقتل وغيرهما اما العوامل
اللفظية السماعية واحد وتسعون والحصر استقرائي وانما قدم
السماعي على القياسي لان السماعي مقدم على القياسي لانه انما يقاس
بعد ما يسمع من العرب ولانه اصل لانه اكثر من القياسي فقيه
قواعد مختلفة بخلاف القياسي فانه اشياء معينة تضبطونها
ولان مفهومه عدمي والعدم مقدم عن الوجود منها الافعال
اي من العوامل اللفظية السماعية الافعال وهي اي الافعال
ثلثة انواع الاول الافعال الناقصة وهي افعال وضعت لتقرير الفاعل
على صفة مثل كان زيد قائما فان كان يدل على تقرير الفاعل اعني
زيدا على صفة وهي القيام فاسم كان ليس بفاعل حقيقة
بل يلحق الفاعل وخبره ملحق بالمفعول ترفع الاسم وتنصب الخبر
اي تدخل على المبتداء والخبر فترفع المبتداء ليكون اسمها وتنصب الخبر

يكون خبرها وهي ثلثة عشر على الاصح واما آض وعاد وغدا وراح
فلحق بهذه الافعال ولم يكن افعالا ناقصة على الحقيقة وهذه
اللحقة بمعنى صار كان لثبوت الخبر للاسم مثل كان زيد قائما وصار
للانتقال من حال الى الحال اما بحسب العارض نحو زيد غنيا او بحسب الذات
نحو صار الطين خزفا واصبح وامسى واضحى وظل وبات وهذه
الافعال للدلالة على اقتران مضمون جملتها باوقاتها الخاصة اعني
الصباح والمساء والضحى والظلول والبيتوتة نحو اصبح زيد مكرما
المعنى اقتران تكريم زيد الصباح ونحو امسى زيد عالما المعنى اقتران
علم زيد بالمساء ونحو اضحى زيد اميرا المعنى اقتران امارة زيد بالضحى
ونحو ظل زيد كريما المعنى اقتران كرم زيد بالظلول ونحو بات زيد متكلما
المعنى اقتران تكلم زيد بالبيتوتة وما زال وما برح وما فتئ وما انفك
اعلم ان هذه الافعال للدلالة على استمرار ثبوت خبرها لفاعلها
من زمان صلح الفاعل لقبول ذلك الخبر نحو ما زال زيد اميرا المعنى
ثبوت امارته من زمان صلح الفاعل لقبولها الى حين هذا
القول نحو ما برح زيد عالما المعنى ثبوت علمه من زمان صلح الفاعل

لقوله

لقوله الى حين هذا القول ونحو ما فتئ زيد راكبا المعنى ثبوت ركوبه
من زمان صلح الفاعل لقوله الى حين هذا القول وما انفك زيد
فقيرا المعنى ثبوت فقره من زمان صلح الفاعل لقبوله الى حين هذا القول
وما دام لتوقيت امر بمدة ثبوت خبره لاسمه نحو اجلس ما دام زيد جالسا
فان جلوس المخاطب موقت بمدة ثبوت جلوس زيد وليس لنفي
الحال مثل ليس زيد قائما وانما سميت هذه الافعال الناقصة
لنقصانها عن سائر الافعال من حيث انها لا تدل على الحدث
ومن حيث انها لا تتم باسمها بل تحتاج الى الخبر فاذا عرفت
هذا فاعلم ان كان على اربعة اضرب احدها ناقصة اي
محتاج الى الخبر كما مر والثاني تامة اي غير محتاجة الى الخبر مثل كان
الامر اي وقع الامر والثالث زائدة اي غير محتاج اليه نحو ما كان احسن
زيدا اي ما احسن زيد فكان زائدة شيء احسن زيدا والرابع ان
يكون مضمرا فيه الشان مثل كان زيد منطلق فاسم كان ههنا
ضمير يعود الى الشان وزيد مبتدا ومنطلق خبره والجملة في محل النصب
لتكون خبر كان والتقدير كان الشان زيد منطلق وهذا القسم

من اقسام الناقصة ايضا الا انه مختصة بكون اسمه ضمير الشان
وخبرها جملة والثاني افعال المقاربة وهي افعال وضعت لدنو
الخبر رجاء او حصولا او اخذا فيه اى شروعا فيه ترفع الاسم وخبرها
الفعل المضارع اما مع ان الناصبة وهي اربعة وانما لم يذكر اخذ
وطفق وجعل مع انها من افعال المقاربة لعدم شهرتها او لانها
ملحقة بهذه الافعال على الحقيقة عسى للرجاء وخبرها الفعل المضا رع
مع ان الناصبة لان عسى لمقاربة الاستقبال فيكون ح بمعنى قارب
والخبر في تاويل المصدر نحو عسى زيد ان يخرج اى قارب زيد الخروج
وقد يقع ان الناصبة مع الفعل فاعلا لعسى وتقتصر ح على الفاعل ولا
يذكر له خبر اذ لا يحتاج ح الى الخبر ويكون عسى بمعنى قرب نحو عسى
ان يخرج زيد اى قرب خروجه وكاد لحصول الحال وخبره الفعل المضارع
بغير ان نحو كاد زيد يخرج وكرب واوشك وهما للشروع وخبرهما الفعل
المضارع اما مع ان او بغير ان نحو كرب زيد ان يخرج وكرب زيد يخرج
واوشك زيد ان يخرج واوشك زيد يخرج فدخول ان على خبرهما
بمشابهة عسى وعدم دخولها على خبرهما بمشابهة كاد واذا عرفت

هذا

هذا فاعلم ان اخذ وجعل وطفق مثل كاد في الاستعمال يقال
اخذ زيد يقول اى شرع وجعل زيد يقوم اى شرع وطفق زيد يرجع
اى شرع فجعل واخذ وطفق للشروع مثل كرب واوشك الا ان
خبرها الفعل المضارع بغير ان لانها حملت على كاد والثالث افعال
المدح والذم وهي افعال وضعت لانشاء المدح او الذم اى افعال
المدح والذم التي دونت لها في النحو افعال وضعت لانشاء مدح
او لانشاء ذم فلم يكن نحو مثل مدحته وذممته وشرف وكرم وقبح
وعود من افعال المدح والذم لانها لم توضع للانشاء بل للاخبار
والانشاء هو اثبات الحكم في حالة النطق ترفع اى افعال المدح والذم
الاسمين اولهما اى اول الاسمين معرف بلام الجنس او مضاف
اليه اى الى المعرف بلام الجنس والثاني مخصوص بالمدح والذم
وهي اى افعال المدح والذم اربعة نعم وهو للمدح وفيه اربعة
اربعة لغات الاول نعم بفتح الفاء وكسر العين وفتح اللام والثاني
نعم بكسر الفاء وسكون العين وفتح اللام والثالث نعم بفتح الفاء
وسكون العين وفتح اللام والرابع نعم بكسر الفاء والعين وفتح اللام

فالاصل نعم بفتح الفاء وكسر العين وفتح اللام على وزن علم ومثال المعرف
بلام الجنس مثل نعم الرجل زيد ومثال المضاف الى المعرف بلام الجنس مثل
نعم صاحب القوم بكر وللذم مثل بئس الرجل زيد وبئس صاحب القوم
عمرو وساء للذم مثل ساء الرجل زيد وساء صاحب القوم بكر وحبذا
للمدح مثل حبذا زيد وذا فاعله ويراد به المشار اليه في الذهن كما
يراد بالرجل في نعم الرجل زيد وزيد مخصوص بالمدح ويجوز ان يجعل
حبذا كلمة واحدة ويذكر بعده فاعله مثل حبذا الرجل زيد وقد
يضمر الفاعل اي فاعل افعال المدح والذم ويفسر ذلك الفاعل بنكرة
منصوبة مثل نعم رجلا زيد لتقديره نعم الرجل رجلا زيد وبما التي
بمعنى شيء نحو فنعما هي اي فنعم الشيء شيئا هي وانما اضمر الفاعل المحقق
وانما يجب التفسير لئلا يبقى مبهما وانما يفسر بالنكرة لان الغرض
يحصل بها فلو عرفت لبقي التعريف ضائعا واذا عرفت هذا فاعلم
انه يجوز ان يحذف المخصوص بالمدح والذم اذا دل عليه قرينة
كقوله اي نعم العبد اي ايوب وكقوله تعالى فنعم الماهدون التقدير
فنعم الماهدون نحن والرابع افعال القلوب وهي افعال لا تحتاج

فصل

في صدورها الى الجوارح واعضاء الظاهرة بل يكون فيها القوة القلبية
العقلية ولذلك يسمى بافعال القلوب تنصب اي افعال القلوب
المبتدأ والخبر على المفعولية اي افعال القلوب تدخل على المبتدأ
والخبر فتنصب المبتدأ ليكون المفعول الاول وتنصب الخبر ليكون
المفعول الثاني وهي اي افعال القلوب سبعة يدل بعضها على شك
وبعضها على يقين كما يأتي حسب وظن وخال وهذه الثلثة
للشك مثل حسبت زيدا فاضلا وظننت زيدا كريما وخلت
زيدا جوادا وزعم للدعوى والاعتقاد وقد يكون للعلم وقد يكون
للشك والظن مثل زعمت زيدا كريما ووجد وعلم ورأى وهذه
الثلثة لليقين مثل وجدت زيدا كريما اي علمت وعلمت زيدا
كريما ورأيت زيدا فاضلا اي علمت اذا كن اي وجد وعلم ورأى
وهذه الثلثة لليقين مثل وجدت زيدا كريما اي علمت وعلمت
زيدا كريما ورأيت زيدا فاضلا بمعنى علم اي بمعنى اليقين والا
عتقاد فلو قال بمعنى العلم لكان اولى لكنه اراد بالفعل المصدر
كما هو ايضا فتأمل يعني هذه الثلثة الاخيرة انما تنصب المفعولين.

اذا كانت بمعنى اليقين اى بمعنى علم واما اذا لم تكن بمعنى اليقين
فلم تنصب الا مفعولا واحدا مثل وجدت لو كان بمعنى الواجد
اى الاصابة لم تنصب المفعولين مثل وجدت الناقة اى اصبتها وعلمت
لو كان بمعنى عرفت لم تنصب مثل علمت اى عرفته واريته لو كان بمعنى
الرؤية لم تنصب المفعولين بل تنصب مفعولا واحدا نحو رايت زيدا
اى ابصرته وانما سميت هذه الافعال القلوب لكونها عبارة
عن الادراك المتعلق بالقلب ويمنعها اى ويمنع افعال القلوب
عن العمل التعليق بالرفع لانه فاعل يمنع والتعليق ابطال عمل افعال
القلوب لفظا دون معنى بسبب وقوع هذه الافعال قبل الاستفهام
والنفي واللام الابتداء مثل علمت ازيد منطلق ام عمرو وعلمت ما
زيد منطلق وعلمت لزيد منطلق لاقتضاء كل واحد من هذه
الثلثة صدر الكلام فلو اعملت هذه الافعال لم تكن هذه الافعال
لم تكن هذه الاشياء في صدر الكلام لكن الجزئين اللذين هما في قولك
علمت ازيد منطلق ام عمرو في موضع النصب لان العلم وقع عليهما
بالحقيقة وعدل عن النصب محافظة للفظ من حيث اللفظ رعاية للاستفهام

والنفي

والنفي ولام الابتداء ومن حيث المعنى روعيت هذه الافعال و
منها اى ومن العوامل اللفظية السماعية اسماء الافعال اى اسماء
بمعنى الافعال سواء كان الفعل ماضيا او امرا او مضارعا واسماء
الافعال نوعان الاول اسماء الاخبار اى اسماء بمعنى الفعل هذه
الفعل خبر كالماضي مثلا ترفع اى اسماء الاخبار اسما واحدا على الفاعلية
وهي اسماء الاخبار ثلثة هيهات بمعنى بعد مثل هيهات زيد اى بعد زيد
وشتان بمعنى افترق مثل شتان زيد وعمرو اى افترقا وسرعان
بفتح السين وسكون الراء بمعنى سرع مثل سرعان زيد اى سرع والثاني
اسماء الاوامر اى اسماء بمعنى الامر تنصب اى اسماء الاوامر اسما واحدا
على المفعولية وهي اى الاسماء الاوامر ستة رويد بمعنى امهل
مثل رويد زيدا اى امهل زيدا وبله بمعنى دع مثل بله عمرا ودونك
بمعنى خذ مثل دونك زيدا اى خذ زيدا وعليك بمعنى الزم مثل
عليك زيدا اى الزم زيدا وها بمعنى خذ مثل ها زيدا اى خذ
زيدا وحيهل بمعنى ايت مثل حيهل الثريد اى ايت الثريد ولهذه
اسماء الافعال بمعنى المضارع لانه نادر مثل اف اتضجر نحو قوله تعالى

ما كان بمعنى الامر او الماضي
وقد يكون بمعنى المضارع وهي
اسماء الافعال ح

فلا تفعل لها آت اى انضجر ومثل اوه بمعنى اتوجع ومنها اى ومن
العوامل اللفظية السماعية الاسماء وهى اى هذه الاسماء نوعان الاول
اسماء تنصب اسما نكرة على التميز وهى اى هذه الاسماء اربعة الاول لفظ
عشر اذا ركبت اى هذه العشرة مع لفظ احد الى تسعة وتسعين مثل عندى احد عشر
درهما فعندى ظرف مرفوع المحل بانه خبر مبتداء واحد عشر مرفوع المحل بانه مبتداء
ودرهما منصوب على التميز فعامل درهما احد عشر وكذلك عندى
اثنا عشر درهما الى آخره والثانى كم الاستفهامية مثل كم درهما عندك
فكم استفهامية مرفوع المحل بانه مبتداء ودرهما منصوب على التميز
وعندك ظرف مرفوع المحل على انه خبر مبتداء فعامل درهما كم الاستفهامية
وتنصب كم الخبرية ايضا اذا فصل بناء المجهول بغير التشديد بينهما اى بين
كم الخبرية وبين مميزها اى بين مميز كم الخبرية مثل كم فى الدار رجلا فكم
الخبرية مرفوع المحل على انه مبتداء فى الدار جار ومجرور مرفوع المحل
على انه خبر مبتداء ورجلا منصوب على التميز فعامل رجلا كم الخبرية وانما قيل بالفصل
لانه لو لم يفصل لم ينصب كم الخبرية مميزها بل مميزها يكون مجرورا بالاضافة
مثل كم رجال عندك فكم الخبرية مرفوع بانه مبتداء ورجال مضاف اليه

وعند

وعندك ظرف مرفوع المحل بانه خبر مبتداء والثالث كاين
وهو يكون بمعنى كم الخبرية مثل كاين رجلا عندك فكاين
مرفوع المحل بانه مبتداء ورجلا منصوب على التميز وعندك
ظرف مرفوع المحل على انه خبر مبتداء ولا يشترط فيه الفصل
كما يشترط فى كم الخبرية والرابع لفظ كذا اذا كنى به اى ابهم
اى بكذا عن عدد متعلق بكنى مثل عندى كذا درهما فعند
ظرف مرفوع المحل بانه خبر مبتداء وكذا مرفوع المحل بانه مبتداء
ودرهما منصوب على التميز فعامل درهما كذا واسماء وتجزم
عطف على اسماء تنصب الفعل المضارع على معنى الشرطية
فهذه الاسماء تجزم الفعلين وهما الشرط والجزاء مثل ان الشرطية
وهى اى هذه الاسماء تسعة من بفتح الميم وهو لاولى العلم
غالبا نحو من يكرمنى اكرمه اى ان يكرمنى اكرمه وما لاولى العلم وغيرهم
ما تصنع اصنع اى ان تصنع اصنع واى بتشديد الياء مع التنوين
وهو لاولى العلم وغيرهم مثل ايهم ياتينى اكرمه ومتى للزمان مثل
متى تمش امش اى ان تمش امش واين للمكان مثل اين تجلس اجلس

اى ان تجلس اجلس وانّى للمكان ايضا مثل انّى تفعل افعل ومهما
للزمان بمعنى الماء نحو مهما تقل اسمع اى ان تقل اسمع وحيثما للمكان
حيثما تكن اكن اى ان تكن اكن واذما للزمان مثل اذما تخرج اخرج
اى ان تخرج اخرج والكلمتان الاخيرتان وهما حيثما واذما لا يجزمان
الفعل المضارع الا مع اتصالهما بما واما حيث واذ فلا يجزمان الفعل
المضارع وهذا ظاهر ولذلك قيدهما بما ومنها الحروف اى ومن
العوامل اللفظية السماعية الحروف جمع الحرف وهو الجانب
وانما سمى الحروف حروفا لانها وقعت فى جانب الاسم والفعل وهى
اى هذه الحروف ستة انواع الاول الحروف المشبهة بالفعل ووجه
شبهها بالفعل الماضى لفظى ومعنوى اما اللفظى فلكونها ثلاثية
ورباعية مفتوحة الاواخر كالماضى واما المعنوى فلكون كل
واحد منها بمعنى فعل فان معنى انّ وانّ حققت ومعنى كانّ شبهت
ومعنى لكنّ استدركت ومعنى ليت تمنيت ومعنى لعلّ ترجيت
ولاجل ذلك سميت هذه الحروف حروف المشبهة بالفعل. تنصب
هذه الحروف الاسم وترفع الخبر اى تدخل على المبتدا والخبر

فتنصب

فتنصب المبتدا ليكون اسمها وترفع الخبر اى تدخل على المبتدا
ليكون خبرها وهى اى هذه الحروف ستة انّ وانّ وهما للتحقيق
مثل انّ زيدا قائم وعلمت انّ زيدا منطلق والفرق بينهما هو انّ انّ لا
يقع فى ابتداء الكلام بخلاف انّ فانه يقع فى ابتداء الكلام وانما
لا يقع انّ فى ابتداء الكلام لكونها مع ما بعدها معمولا لعامل
قبلها وحق المعمول ان يكون متأخرا عن العامل وفى المثال المذكور
وهو علمت انّ زيدا منطلق انّ مع الاسم والخبر فى محل النصب لكون
مفعول علمت وكانّ للتشبيه نحو كانّ زيدا الاسد ولكنّ للاستدراك
اى لاصلاح الكلام المقدم مثل ما زيد قائم وليت للتمنى مثل ليت الشباب
يعود لنا ولعلّ للترجى مثل قوله تعالى وما يدريك لعلّ الساعة تكون قريب
والفرق بين التمنى والترجى انّ الترجى لا يكون الا فى الممكن
والمستحيل فانّ الانسان يتمنى الطيران الى السماء ولا يرجاه
واذا عرفت هذا فاعلم انّ فى لعلّ لغات علّ وعنّ ولعنّ وانّ ولنّ
ولغنّ وعند ابى العباس المبرد انّ اصل لعلّ علّ فزيدت عليها
لام الابتداء فصار لعلّ وما اى ما الكافة تكفها اى تمنعها عن العمل

وما الكافة وهي ما التي تكف الحروف المشبهة بالفعل عن العمل مثل
انما زيد عالم وانما تمنعها عن العمل لان دخول ما الكافة عليها
زالت مشابهتها بالفعل لفظا وهي فتح اواخر هذه الحروف ولانه
زال لزوم هذه الحروف الاسم لانها تدخل على الافعال ايضا
مثل انما يقوم زيد والغرض من الحاق ما الكافة
في هذه الحروف الحصر والتاكيد والمبالغة مثل قوله تعالى انما الله
اله واحد والثاني الحرفان المشبهتان بليس وهما اي الحرفان
المشبهتان بليس ما ولا تعملان اي ما ولا عمل ليس وهو رفع
الاسم ونصب الخبر كما تقدم مثل ما زيد قائما ولا رجل افضل منك
وانما عملتا عمل ليس لانهما شابهتا بليس من حيث النفي الا ان
مشابهة ما بليس اكثر من مشابهة لا بليس لانها للنفي والدخول
على المبتدا والخبر ومشابهة ما بليس انما هو في نفي الحال والدخول
على المعارف والنكرات والدخول على المبتداء والخبر ولدخول
الباء على خبرها واذا عرفت هذا فاعلم ان عمل ما ولا التي بمعنى
ليس انما هو عند الحجاز واما عند بنو تميم فانهما لا تعملان لانهما

تدخلان

تدخلان الاسم والفعل وكل ما يدخل القبيلتين لم يعمل لضعفه
لان العامل يجب ان يكون مختصة بمعمول واحد ليعمل واما دليل
اهل الحجاز لورود عملها في القرآن كقوله تعالى ما هذا بشرا
وما هن امهاتهم وان انتقض النفي بالا اي اذا ابطل نفي ما ولا بالا انتقض
او تقدم الخبر اي خبر ما ولا على اسمهما لم تعملا اي ما ولا وهو
جواب الشرط مثال انتقاض نفي لا بالا مثل رجل الا افضل منك
ومثال تقدم خبر ما على اسم ما مثل ما منطلق زيد ومثال تقدم
خبر لا على اسم لا مثل لا افضل منك رجل وانما لم يعملا حين انتقض
لانتفاء مشابهتهما بليس مع ان عملهما بمشابهة ليس من حيث
النفي وهو انتفت من الانتقاض وانما لم يعملا حين تقدم
الخبر لضعفهما في العمل لانهما حرفان والحرف ضعيف في العمل
فلا يقدر ان يعملا في التقدم والتاخر كذلك يبطل عمل
ما بزيادة ان معها نحو ما ان زيد منطلق لضعف عملهما بالفعل
بتوسط ان بينها وبين معمولها وان كانت لا لنفي الجنس فهي اي لا لنفي الجنس م
نقيضان في المعنى لان ان للاثبات ولا للنفي فيكون نقيضها

بالضرورة وعاملة اى لا لنفى الجنس عملها اى عمل انّ وهو نصب
الاسم ورفع الخبر كما مرّ انما عمل لا لنفى الجنس عمل انّ فهو
انما يكون اذا كان اسم لا مضافًا او مشبهًا للمضاف مثال المضاف
نحو لا غلام رجل حاضر عندنا ومثال المشابهة للمضاف نحو لا خيرًا
من زيد جالس عندنا فخبر ههنا مشابهة للمضاف من حيث انّ
المضاف لا يتم الا بالمضاف اليه كذلك خيرًا لا يتم الا من
زيد وانما عمل لا لنفى الجنس عمل انّ لانها حملت على انّ وهذا الحمل
يجوز ان يكون حملا للنقيض على النقيض لانّ لا للنفى وانّ للاثبات
فيكون حمل النقيض على النقيض ويجوز ان يكون حملا للنظير على النظير لانّ لا
لتحقيق النفى وانّ لتحقيق الاثبات فحمل لا على انّ من حيث
انهما نظيران من حيث التحقيق الا النكرة المفردة اى الا اذا
كان اسم لا نكرة مفردة اى غير مضاف وغير مشابهة للمضاف
فانها اى النكرة المفردة مبنية معها اى مع لا على الفتح مثل
لا رجل فى الدار وانما بنى اسم لا اذا كان نكرة مفردة لتضمنه
حرف الجر لان قولنا لا رجل فى الدار مبنى على جواب سؤال

سائل

سائل محقق او مقدر سؤال فقال هل من رجل فى الدار فكان
من الواجب ان يقال لا من رجل فى الدار ليكون الجواب مطابقًا
الا انه لما جرى ذكر من فى السؤال اغنى عنه فى الجواب فحذف
وقيل لا رجل فتضمن من فبنى لذلك وبنى على الحركة فرقًا بين
ما كان بناؤه لازمًا مثل ما وهذه وبين ما كان بناؤه عارضًا
كما مرّ وبنى على الفتح للخفة والثالث الحروف والناصبة
للاسم وهى اى الحروف الناصبة للاسم سبعة الاول الواو
ولا نصب الواو بمعنى مع ٢
بمعنى مع حتى يكون معها اى الواو الفعل نحو استوى الماء و
الخشبة اى مع الخشبة او معناه اى معنى الفعل مثل ما شانك
وزيدا اى ما تصنع مع زيد فما استفهامية مرفوع المحل بانه
مبتدأ وشانك مرفوع على انه خبر مبتدأ والواو بمعنى مع وزيدا
مفعول معه ومنصوبها اى منصوب الواو يسمى المفعول معه
وفيه نظر لان عامل مفعول معه هو الفعل او معنى الفعل بتوسط
الواو لا الواو والواو وانما يكون لاجل المصاحبة لا للعمل فتأمل
والثانى لفظ الا فى الاستثناء والاستثناء هو اخراج

المستثنى من حكم دخل فيه هو وغيره نحو جاء القوم الا زيدا اخرجت
زيدا من حكم المجئ ولولا الاستثناء لكان داخلا فيه فان قيل
فعلى هذا يكون المعنى جاء زيد مع القوم ولم يجئ زيد وهذا تناقض
قلنا ان دخول المستثنى في المستثنى منه ثم اخرجه بالا انما
كان قبل اسناد الفعل فلا يلزم التناقض في جاء القوم الا زيد
لانه بمنزلة قولك القوم المخرج منهم زيد جاء اعلم ان في عامل المستثنى
خلافا فعند بعضهم كلمة الا كما هو مذهب المص وعند بعضهم
المستثنى منه وعند بعضهم الفعل او معناه بواسطة الا اذا
كان اي المستثنى مفرغا فانه لا ينتصب لفظية الا المستثنى
بل المستثنى معمول بفعل قبل الا ويكون الكلام ح منفيا والمستثنى
منه محذوفا مثل ما جاء الا زيد فان زيد مرفوع بجاء التقدير
ما جاء القوم الا زيد وانما سمي المستثنى ح مفرغا لانه
فرغ له العامل قبل الا وهو المستثنى منه لانه حذف المستثنى
منه واعطى اعرابه بما بعد الا وهو المستثنى وسمي المستثنى
باسم المستثنى منه لان المفرغ انما هو العامل الذي هو المستثنى

منه

منه لا المستثنى الذي هو المعمول مثاله مثل فانه دخيل جدا والثالث
يا مثل يا عبد الله والرابع ايا مثل ايا رسول الله والخامس هيا مثل
هيا غلام زيد والسادس اي بفتح الهمزة مثل اي عبد الله والسابع
الهمزة مثل اعبد الله وهذه الخمسة المذكورة يا وايا وهيا واي والهمزة
وهي حروف النداء فيا للمنادى القريب والبعيد والمتوسط وايا وهيا
للمنادى البعيد واي والهمزة للمنادى القريب تنصب اي حروف النداء المنادى
النكرة مثل يا رجلا خذ بيدي والمنادى المضاف مثل يا عبد الله وما
يضارعه اي المنادى المشابه للمضاف مثل يا خيرا من زيد فان خيرا هنا
مشابه للمضاف كما مر وانما تنصب حروف النداء المنادى النكرة
والمنادى المضاف والمنادى المشابه للمضاف لانها مفعول به على الحقيقة
فان يا عبد الله بمنزلة ادعوا عبد الله وحق المفعول به النصب الا المفرد
المعرفة اي الا اذا كان المنادى مفردا معرفة اي غير مضاف وغير مشابه
للمضاف فانها اي المفردة المعرفة مضمومة اي مبنية على الضم مع
النداء مثل يا زيد وانما بني هذه لانه يشبه كاف الخطاب في
ادعوك من حيث الافراد والتعريف وكاف ادعوك يشبه كاف

مثلك وذلك واياك من هاتين الحصتين وكاف ذلك واياك حرف
مبني الاصل فشابهته يكون مبنيا فيكون المشابه المبني مبنيا فبني
هذا وانما بني على الحركة فرقا بين البناء اللازم والعارض وبني على الضم
ليخالف حركة بنائه حركة اعرابه فان المنادى المعرب اما منصوب كما
عرفت او مجرور وذلك اذا دخل عليه اللام الجارة مثل يا لزيد ويسمى
هذه اللام لام الاستغاثة وهذه المنادى المستغاث ويكون هذه
اللام مفتوحة فرقا بينها وبين لام الجارة مثل المال لزيد واذا عرفت
هذا فاعلم ان المنادى هو المطلوب اقباله بحرف نائب مناب ادعو
لفظا او تقديرا مثل يوسف اعرض عن هذا اي يا يوسف والرابع من الحروف
الستة المذكورة الحروف الناصبة للفعل المضارع وهي اي الحروف
الناصبة للفعل المضارع اربعة ان اريد ان تكرمني ولن مثل لن يضرب
وكي مثل جئتك كي تكرمني واذا وهو انما ينصب اذا لم يعتمد ما بعدها
اي ما بعد اذا على ما قبلها اي على ما قبل اذا اي لا يكون بينهما تعلق
كقولك لمن قال اسلمت اذا تدخل الجنة واما اذا اعتمد ما بعدها
على ما قبلها فانها لا تنصب ح مثل انا اذا اكرمك فان اكرمك متعلق

بما

بما قبلها وهو انا لانه خبره وتضمر ان الناصبة بعد ستة احرف
فتنصب الفعل المضارع بها ايضا وهي اي هذه الحروف الستة حتى مثل
سرت حتى ادخل البلد ولام كي اي لام العلة مثل جئتك لتكرمني ولام
الجحد وهي لام التاكيد النفي مثل قوله تعالى ما كان الله ليعذبهم واو بمعنى
الى ان او الا ان مثل لالزمنك او تعطيني حقي المعنى الى ان تعطيني حقي
والا ان تعطيني حقي وواو الصرف اي واو الجمع مثل لا تاكل السمك وتشرب
اللبن اي لا تجمع بينهما والفاء في جواب الاشياء الستة اي تضمر ان
بعد الفاء التي وقعت في جواب الاشياء الستة وتنصب الفعل المضارع
بها الامر بالجزم على انه بدل من الاشياء الستة ويجوز بالرفع على انه
خبر مبتدا محذوف اي وهي الامر وهكذا في البواقي مثل زرني فاكرمك
اي فان اكرمك والنهي مثل لا تكفر فتدخل الجنة النار اي فان تدخل
النار والنفي مثل ما تاتينا فتحدثنا اي فان تحدثنا والاستفهام
مثل هل اسلك فتجيبني اي فان تجيبني والتمني مثل ليتك عندنا
فتحدثنا اي فان تحدثنا والعرض مثل الا تنزل بنا فتصيب خيرا اي فان تصيب
خيرا والخامس من الحروف الستة المذكورة الحروف الجازمة للجزم

في اللغة القطع وفي الاصطلاح عبارة عن حذف الشيء في آخر الكلمة
اما حركة او حرفا وهي اي الحروف الجازمة خمسة لم نحو لم يضرب زيد ولما مثل
لما يضرب زيد ولام الامر مثل ليضرب زيد ولا في النهي مثل لا يضرب
زيد وان في الشرط والجزاء اي تجزم الفعلين وهما الشرط والجزاء
نحو ان تضرب اضرب وتضمر ان في جواب اشياء التي تجاب بالفاء الا النفي
اي تجزم المضارع ايضا بان الشرطية حال كونها مضمرة بعد اشياء الستة
التي تجيء في جوابها الفاء اعني الامر والنهي والاستفهام والتمني والعرض
الا النفي منها فانه لا تضمر بعد النفي لفساد المعنى والامثلة ائتني
اكرمك نحو ائتني فانك ان تأتني اكرمك ولا تكفر تدخل الجنة
اي لا تكفر فانك ان لا تكفر تدخل الجنة واين بيتك ازرك اي
اين بيتك فاني ان اعرف بيتك ازرك وليت لي مالا انفقه [illegible]
والا تنزل تصب خيرا اي الا تنزل فانك ان تنزل تصب خيرا وانما
اضمرت ان بعد المذكورات لان كلا منها يدل على ان الجزء الثاني
مشروط بالاول فيدل على ان هناك شرطا مقدرا او السادس
من الحروف الستة المذكورة الحروف الجارة تسمى حروف الاضافة

ايضا

ايضا لانها تضيف اي لانها تنسب معنى الفعل او شبهه وتجره الى الاسم
نحو مررت بزيد فان الباء تنسب معنى المرور وتجره الى زيد وهي
اي الحروف الجارة سبعة عشر حرفا من لابتداء الغاية نحو سرت من
البصرة الى الكوفة وعن للمجاوزة نحو رميت السهم عن القوس اي جعلته
يجاوز عنه وعلى للاستعلاء نحو زيد على السطح اي مستعلا عليه
وفي للظرفية نحو المال في الكيس ورب للتقليل نحو رب رجل كريم
لقيته وحتى لانتهاء الغاية نحو اكلت السمكة حتى رأسها والفرق
بينه وبين الى ان ما بعد الى لا يجب ان يدخل في حكم ما قبلها بخلاف
حتى فانه يجب ذلك فيها فانك اذا قلت اكلت السمكة الى رأسها
يكون المعنى انتهاء الاكل عند الرأس ولا يجب ان يكون الرأس ماكولا
ايضا بخلاف حتى نحو اذا قلت اكلت السمكة حتى رأسها فان المعنى
يكون انتهاء الاكل متصلا بالرأس فيجب ان يكون الرأس ماكولا
ايضا والكاف للتشبيه نحو زيد كالاسد واللام للاختصاص
نحو الجل للفرس والباء للالصاق نحو مررت بزيد اي التصق مروري
بمكان قريب من مكان زيد والواو للقسم نحو والله لزيد قائم

والى لانتهاء الغاية نحو سرت من البصرة الى الكوفة

وتاء للقسم نحو تالله لزيد منطلق ومذ ومنذ وهما للابتداء
الغاية في الزمان الماضي نحو ما رأيت زيدا مذ يوم الجمعة او منذ يوم
يوم الجمعة يعني ابتداء زمان انتفاء الرؤية يوم الجمعة وحاشا و
وعدا وخلا نحو جاء القوم حاشا زيد وخلا زيد وعدا زيد و هذه الثلثة
للاستثناء بمعنى الا واعلم ان حروف الجر قد يحذف وينصب مدخولها
ويقال انه منصوب على نزع الخافض اى على المفعولية كقوله واختار
موسى قومه اى من قومه وقد تكف اى وقد تمنع رب بما اى بماء
الكافة عن العمل اى باتصال ماء الكافة عليها وح تدخل على الفعل
والاسم نحو ربما قام زيد وربما زيد قائم وانما تكفها عن العمل لانها
لو عملت مع وجودها لبطلت صدارتها مع انها مقتضية لصدارة
الكلام واعلم ان قد في قوله وقد تكف للتحقيق مثل قوله تعالى
قد يعلم الله لان عند دخول ماء الكافة عليها لبطل عملها البتة
وتوضع بعدها اى بعد رب الواو التي بمعنى رب تعمل عمل رب
وهو الجر مثل قول الشاعر وبلدة ليس لها انيس الا اليعافير
والا العيس الواو بمعنى رب اى رب بلدة اليعافير جمع يعفور

وهو

وهو ولد ظبي والعيس وهو الابل الابيض ولما فرغ من العوامل
اللفظية السماعية شرع في بيان العوامل اللفظية القياسية
فقال واما القياسية اى واما العوامل اللفظية القياسية فسبعة
والحصر استقرائي منها اى ومن العوامل اللفظية القياسية الفعل
وهو مطلقا اى سواء كان لازما او متعديا ماضيا كان
او مضارعا يرفع اى الفعل مطلقا الفاعل نحو ذهب زيد وضرب
زيد ويذهب زيد ويضرب زيد وينصب اى الفعل المفعولية وهو
ما وقع عليه فعل الفاعل اذا كان اى الفعل متعديا من واحد
اى من مفعول واحد نحو ضربت زيدا الى الثلثة اى الى ثلثة مفاعيل
مثل علمت زيدا فاضلا واعطيت زيدا درهما ومثل اعلمت زيدا
عمرا خير الناس وينصب الفعل لازما كان او متعديا المصدر
اى المفعول المطلق وانما عبر بالمصدر لان المفعول المطلق هو المصدر
غالبا نحو ضربت ضربا وظرف الزمان والمكان المبهم اى المفعول
فيه وانما عبر لان المفعول فيه لا يكون الا ظرف الزمان فقط ب
المكان المبهم ظرف الزمان سواء كان معينة وزمان مبهم صلحت

يوم الجمعة ومثل خرجت ونحوها من الاوقات واما ظرف المكان
فانه لا ينصب منه الا المبهم لان الفعل لا يدل على المكان
المعين ويدل على المكان المبهم نحو قمت امامك ولا يقال صليت
المسجد بل يقال صليت في المسجد والمبهم وهو الذي ليس له حد محصور
ونهاية معلومة كالجهة والوقت وفوق وتحت والمعين ما له
حد محصور ونهاية معلومة كاليوم والليل والدار والسوق
والمفعول له وهو ما فعل الفاعل فعلا لاجله ولذلك يسمى بالمفعول له
نحو ضربته تاديبا له اى لتاديبه والمفعول معه وهو ما وقع
بعد الواو بمعنى مع ولذلك يسمى بالمفعول معه نحو ما صنعت
واباك اى مع ابيك وما شانك وزيدا اى ما تصنع مع زيد والحال
وهو ما يبين هيئة الفاعل والمفعول به نحو جاءني زيد
راكبا ونحو ضربت زيدا مجردا اى عريانا والتمييز وهو رفع الابهام
عما قبله ونحوها البيان المقصود منه مثل طاب زيد نفسا
ومنها اى ومن العوامل اللفظية القياسية اسم الفاعل وهو
اسم مشتق من المضارع لمن قام به الفعل بمعنى الحدوث يعمل

اى اسم

اى اسم الفاعل عمل يفعل من فعله اى عمل المضارع المبنى للفاعل
المشتق من مصدره اذا كان اى لاسم الفاعل للحال والاستقبال
نحو زيد ضارب غلامه عمروا اليوم او غدا كما يقال زيد
يضرب غلامه عمروا وانما اشترط في عمله ان يكون بمعنى الحال والاستقبال
لانه انما عمل بمشابهة فعله وفعله بمعنى الحال والاستقبال
واما لا اذا كان بمعنى الماضي فانه لا يعمل لفقد المشابهة بينهما
فلا يقال انه ضارب غلامه عمروا امس الا اذا اريد بذلك
الماضي حكاية حال الماضية فح يجوز ان يعمل كقوله تعالى
وكلبهم باسط ذراعيه بالوصيد فان ذراعيه منصوب بباسط
مع ان هذا البسط في قصة اصحاب الكهف وهي ماضية لكن لما ورد
مورد الحكاية صار كالموجود في الحال معتمدا منصوب على
الحالية من ضمير كان على موصوف نحو هذا رجل بارع ادبه او مبتداء
نحو زيد ضارب مطلق غلامه او ذي حال نحو جاءني زيد راكبا
حماره او حرف استفهام نحو اقائم اخوك او حرف نفي نحو ما ضارب
غلامك وانما وجب ان يكون معتمدا على احد هذه الاشياء

الخمسة ليقوى فى العمل وقد يعمل الظرف مثل زيد عندك قائما فان
زيدا مبتداء وعندك ظرف مرفوع المحل بانه خبره وقائما منصوب
على الحالية والعامل فيه الظرف وهو عندك وما يجرى مجراه
اى مجرى الظرف وهو الجار والمجرور مثل فى الدار زيد راكبا فان
راكبا منصوب على الحالية والعامل فيه الجار والمجرور على شرائطه
اسم الفاعل اى ان يكون معتمدا على احد هذه الاشياء الخمسة
ليقوى فى العمل ومنها اى ومن العوامل اللفظية القياسية اسم المفعول
وهو اسم مشتق من يفعل لمن وقع عليه الفعل يعمل اى اسم المفعول
عمل يفعل من فعله اى عمل المضارع المبنى للمفعول المشتق منه اى
من مصدره مثل زيد مضروب غلامه اى الآن او غدا كما يقال
زيد يضرب غلامه كائنا فى اسم الفاعل بشرائط اسم الفاعل حكمه
حكم اسم الفاعل كائنا فى اشتراط الحال والاستقبال وفى الحاجة
الى شئ ليعتمد عليه حتى يعمل كما فى المثال ومنها اى ومن العوامل
اللفظية القياسية الصفة المشبهة وهى اسم مشتق من فعل
المضارع لمن قام به الفعل على معنى الثبوت وهى اى الصفة المشبهة

كاسم

كاسم الفاعل شرطا وعملا اى يجب ان تكون معتمدة على احد هذه
الاشياء الخمسة لتقوى فى العمل مثل زيد كريم حسبه فان حسبه
مرفوع بكريم وهو اعتمد على مبتداء وهو زيد ومثل زيد حسن
وجهه فان وجهه مرفوع بحسن وهو اعتمد على المبتداء وهو زيد
ولم يشترط فى عملها ان يكون بمعنى الحال والاستقبال لخلوها من
الحدوث وانما سميت صفة مشبهة لتشبهها باسم الفاعل فى
التثنية والجمع والتذكير والتانيث فانه يقال حسن حسنان
حسنون حسنة حسنتان حسنات كما يقال ضارب ضاربان ضاربون
ضاربة ضاربتان ضاربات مع اشتراكهما فى القيام الفعل بهما ولذلك
لم تسم باسم المفعول ومنها اى ومن العوامل اللفظية القياسية
المصدر وهو اسم الذى يشتق منه الفعل يعمل اى المصدر عمل فعله
سواء كان بمعنى الماضى والحال والاستقبال نحو عجبت من ضرب
زيد عمرا امس او الآن او غدا فيرفع زيدا على الفاعلية وينصب
عمرا على المفعولية كما تقول عجبت من ان ضرب او يضرب امس
او الآن او غدا الفعل ومشتمل على معنا بخلاف اسم الفاعل

لانها بمعنى الثبوت
والحال والاستقبال

فانه انما يعمل بمشابهة فعله لا لانه اصل الفعل الا اذا كان
اى المصدر مطلقا فى العمل للفعل لا للمصدر لانه قوى فى
العمل واصل فيه بخلاف المصدر فانه ضعيف فى العمل نحو ضربت
ضربا زيدا فان زيدا ههنا مفعول به والعامل فيه ضربت لا ضربا
ومنها اى ومن العوامل اللفظية القياسية الاسم التام وتمامه
اى الاسم التام باحد الاشياء الاربعة التنوين ويجوز بالرفع بالجر على انه بدل من احد الاشياء الاربعة
على انه خبر مبتدأ محذوف والتقدير الاول التنوين وهكذا
فى البواقى مثل عندى رطل زيتا فعندى ظرف مرفوع المحل بانه
خبر ورطل مرفوع بانه مبتدأ وزيتا منصوب على التمييز والعامل
فيه رطل وتمامه التنوين ونون التثنية مثل عندى منوان
سمنا فعندى مرفوع بانه خبر ومنوان مرفوع بانه مبتدأ وسمنا
منصوب على التمييز والعامل فيه منوان وتمامه بنون التثنية
والجمع اى نون شبه الجمع مثل عندى عشرون درهما فعندى خبر
وعشرون مبتدأ ودرهما منصوب على التمييز والعامل فيه
عشرون وتمامه بنون شبه الجمع والاضافة مثل ما فى السماء

قدر

قدر راحة سحابا منصوب على التمييز والعامل فيه قدر و
تمامه بالاضافة ينصب اى الاسم التام وما بعده على التمييز كما
مر فى الامثلة ومنها اى ومن العوامل اللفظية القياسية الاسم المضاف
يجر اى الاسم المضاف اليه نحو غلام زيد المعنى غلام لزيد وهذه الاضافة
بمعنى اللام اعلم ان فى عامل المضاف اليه خلاف فعند بعضهم
المضاف كما مذهب المصنف وعند بعضهم الحرف الجار
المقدر وعند بعضهم المضاف والحرف الجار المقدر واذا عرفت هذا
فاعلم ان الاضافة على ضربين لفظية ومعنوية فاللفظية اضافة
اسم الفاعل الى معموله نحو هذا ضارب زيد اى ضارب زيدا وايضا
اضافة الصفة المشبهة الى فاعلها نحو زيد حسن الوجه اى حسن وجهه
وكذا اضافة اسم المفعول الى معموله نحو زيد معمور الدار اى معمور
داره والمعنوية على ثلثة اضرب لانها اما بمعنى اللام مثل غلام زيد
اى غلام لزيد او بمعنى من نحو خاتم فضة اى خاتم من فضة او بمعنى فى
نحو ضرب اليوم اى ضرب فى اليوم ونحو قوله تعالى بل مكر الليل والنهار
المعنى بل مكركم فى الليل والنهار ولما فرغ من العوامل اللفظية شرع

شرع في العوامل المعنوية فقال واما المعنوي فاثنان والحصر استقرائي

احدهما الابتداء الرافع المبتدا والخبر وهو اي الابتداء تجريد الاسم

من العوامل اللفظية لاسناد الخبر اليه اي الاسم وهو المبتدا

مثل زيد قائم فانهما مرفوعان والعامل فيهما الابتداء وهو الرافع

للمبتدا والخبر وهذا امر اعتباري وعند بعضهم العامل في المبتدا

والخبر وفي الخبر المبتدا فيكون ح عاملهما اللفظية لا معنوية وهو ضعيف

والثاني رافع للفعل المضارع وهو اي رافع الفعل المضارع

وقوعه اي وقوع فعل المضارع موقعا يصلح للاسم اي لاسم الفاعل

نحو زيد يضرب فانه مرفوع والعامل فيه معنوي وهو وقوعه

موقع الضارب اي زيد ضارب وهذه الوقوع موقعه عامل

في يضرب وهذا امر معنوي اعتبره النحاة وقيل اي رافع الفعل المضارع

خلوه اي خلو المضارع من العوامل الناصبة والجازمة مثل

زيد يضرب فان يضرب مرفوع والعامل فيه خلوه

من العوامل الناصبة والجازمة والخلو عامل فيه وهذا امر

اعتباري اعتبره النحاة ولما فرغ المصنف من الاصل السابق

شرع في

شرع في الفصل اللاحق فقال والفصل اللاحق بالرفع لانه صفة

الفصل والفصل في اللغة مصدر بمعنى الفاعل وفي الاصطلاح وهو

الحاجز بين الشيئين المختلفين العوامل التي تعمل سواء كانت اسما

او فعلا او حرفا اما ان تعمل على سبيل الابتداء بحيث يليه اي

يلي العامل المعمول مثل ضرب زيد واما ان تعمل اي العامل على سبيل

الاتباع اي المتابعة بحيث يتراخى عنه المعمول اي يتباعد عنه

اي عن العامل ولا تعمل اي العوامل التي تعمل على سبيل المتابعة الا

بواسطة المتبوع وهذا انما يكون في توابع المعرب نفسه ولذلك

قال والتوابع اي توابع المعرب خمسة التوابع كل ثان معرب

باعراب ما اعراب سابقه من جهة واحدة نحو جاءني زيد الظريف

وانما انحصرت على هذه الخمسة لان التابع لا يخلو اما ان يكون مقويا

لذلك فلا يخ اما ان يكون مبنيا للمتبوع او لم يكن فان كان مبنيا

للمتبوع فلا يخلو اما ان يكون مشتقا او لم يكن فان كان

مشتقا فهو الصفة وان لم يكن مشتقا فهو عطف بيان وان لم يكن

مبنيا فلا يخلو اما ان يكون تبعية بواسطة حرف او بدونها

فان كانت بها فهو العطف بالحروف وان لم يكن بها فهو البدل التاكيد

هو تكرير الاسم بلفظه او بمعناه وانما قدم التاكيد على سائر التوابع

لان بعض التاكيد هو لفظ المتبوع بعينه فهو اقرب الى المتبوع

والاقرب اولى بالتقديم من غيره ثم ان التاكيد على ضربين لفظي

ومعنوي فاللفظي تكرير اللفظ الاول به او بمرادفه ويجري ذلك

في الاسم نحو جاءني زيد زيد وفي الفعل نحو ضرب ضرب زيد

وفي الحرف نحو ان ان زيد قائم وفي الجملة نحو قائم زيد قائم زيد وفي

الضمير نحو ما ضربني الا انت انت ومررت بك انت والمصنف لم يذكر

هذا القسم لان التاكيد الحقيقي هو المعنوي ولذلك ذكر تاكيد المعنوي

فقال الفاظه اي الفاظ التاكيد المعنوي والمعنوي النفس مثل جاءني

زيد نفسه والعين مثل جاءني زيد عينه وكلا مثل جاءني الرجلان كلاهما

وكلتا نحو جاءت المرأتان كلتاهما وكل مثل جاءني القوم كلهم واجمع مثل جاءني القوم اجمعون واكتع مثل جاءني القوم اكتعون

وابتع مثل جاءني القوم ابتعون وابصع مثل جاءني القوم ابصعون

اعلم ان اكتع وابتع وابصع كلها بمعنى جمع واذا عرفت هذا فاعلم

ان فائدة التاكيد امن المتكلم عن فوات مقصوده اما اللفظي فلانه

اذا قال

اذا قال المتكلم جاءني زيد وربما لا يسمعه المخاطب اول مرة

فيفوت مقصوده فاذا اكد المتكلم بقوله جاءني زيد زيد امن المتكلم

عن ذلك واما في المعنوي فلانه اذا قال المتكلم مررت بزيد

مثلا فربما يتوهم السامع انه انما مر بمنزل زيد وقال مررت بزيد

مجازا فاذا اكد المتكلم بقوله نفسه يعلم انه اراد الحقيقة لا المجاز

وحصل المقصود والصفة واسم الدال على بعض احوال الذات

مثل جاءني زيد الظريف وفائدتها اما تخصيص وهو مثل جاءني رجل

عالم او توضيح وهو في المعارف مثل جاءني زيد الظريف وقد

يكون للمدح والثناء مثل بسم الله الرحمن الرحيم وقد يكون للذم

مثل فعل زيد الفاسق الذميم الجاهل اللعين وقد يكون للتاكيد مثل

فاذا نفخ في الصور نفخة واحدة والبدل وهو تابع مقصود بما نسب

الى المتبوع دونه نحو سلب زيد ثوبه فان المسلوب هو الثوب

دون زيد والبدل على اربعة اضرب بدل الكل من الكل نحو جاءني

زيد اخاك والثاني بدل البعض من الكل نحو ضرب زيد راسه

والثالث بدل الاشتمال نحو سلب زيد ثوبه والرابع بدل الغلط

نحو مررت برجل حمار فان القائل اراد ان يقول مررت بحمار
فغلط فقال برجل ثم استدرك فقال برجل حمار فهو بدل لما فيه
الغلط لوقوع الغلط ويسمى بدل الغلط لوقوع الغلط في مبدله
وفائدة البدل رفع الالتباس فانك اذا قلت ضربت زيدا مثلا يحتمل
ان ضربت راسه او غير راسه واذا قلت ضربت زيدا راسه دفعت
الالتباس واعلم ان المبدل في حكم السقوط والاصل هو البدل
في الكلام بخلاف سائر التوابع فان المقصود هناك هو المتبوع
دون التابع وعطف البيان وهو تابع غير صفة يوضح متبوعه
مثل جاءني اخوك زيد وفائدة عطف البيان ايضا حينئذ المتبوع والعطف
بالحروف العطف بالحروف تابع مقصود بالنسبة مع متبوعه ويتوسط
بينه وبين متبوعه احد الحروف العشرة مثل جاءني زيد وعمرو
ولما ذكر العطف بالحروف وجب عليه ان يبين حروف العطف
فبينها هنا وحروف العطف عشرة الواو وهي للجمع بلا ترتيب
اي يدل على ثبوت الحكم مطلقا لا مع الاشعار بالترتيب او عدمه
نحو جاءني زيد وعمرو اي اجتمعا في المجيء مطلقا والفاء وثم وحتى للجمع ايضا لكن مع الترتيب نحو جاءني زيد فعمرو

اي اجتمعا

اي اجتمعا في المجيء لكن مجيء عمرو بعد مجيء والفرق بينهما ان في
ثم تراخيا اي تباعدا دون الفاء واو وام واما وهذه
الثلثة للدلالة على ثبوت الحكم الواحد من الشيئين من
المعطوف او المعطوف عليه مثل جاءني زيد او عمرو ومثل جاءني
زيد ام عمرو ومثل جاءني اما زيد واما عمرو اي جاءني احدهما وبل
للاضراب اي للاعراض من الكلام الاول مثل جاءني بل عمرو والمعنى
بل جاءني عمرو وما جاءني زيد ولكن بالتخفيف للاستدراك والاستدراك
رفع توهم نشاء من كلام تقدم على لكن مثل جاءني زيد لكن عمرو
جاءني ولا للنفي ما وجب للاول عن الثاني مثل ما جاءني زيد لا عمرو
وحتى وهي ايضا للجمع مع معنى الغاية اي يجب ان يكون
معطوفها جزءا من المعطوف عليه نحو اكلت السمكة
حتى راسها ومات الناس حتى الانبياء ونحو
قدم الحاج حتى المشاة والصلوة و
السلام على خير خلقه محمد وآله اجمعين
تمت الكتاب بعون الله الرابع شهر ربيع الاول
در روز پنجشنبه سنه ١٢

[illegible]

[illegible]

بسم الله الرحمن الرحيم

قيل في وجه تسمية تخصيص

بالملا انه يكون في الاصل

ملي بمعنى صاحب الان اصل

ملا والعجم اذا اسرا او بعث الحلف

الى العجم يقلب بالترويج دينهم فسموه

ملي وبعد ذلك صار بكثرة الاستعمال ملا

بفتح الميم او بضمه ويمكن ان يقال اصل ملا بضم

الميم ملا بفتحه بمعنى لا شيء له لان اكثر ارباب التحصيل

كان فقرا ثم صار بكثرة الاستعمال ملا بضم الميم ويمكن

اصل ملا بفتح الميم بمعنى ملئ علاوزن فعيل بمعنى فاعل اي ممتلئا كان

مالئا لوزه ان المتعلم او نفسه بكثرة العلوم ويمكن ان يقال ملا اصله ملاءكه

الميم ماخوذ بمزه لا شيء له ويقال ويقال في وجه تسميته اخوند اصله آه خوند بان يكون

آه اسما من اسماء الله وورود في الحديث ايضا والقرآن المجيد في قوله تعالى ان ابراهيم

لاواه حليم اي يدعوا الله بيا آه صيغة اوه صيغة مبالغة بمعنى التكثير ولما كان شخص العالم

يدعوا الله كثيرا وان يدعو بحسب الشيخ آه سمي آخوند

سلام قولا من رب الرحيم

همبت

مست سرين نعمت

كه ازلسوز جز زوان

جنبش ماه شد

نقش يمين بيم بخسبت

زور اعتبس حج و لاعل

عشق شود جام بيم من

صبح از عشق شوع عام مست

شراب از ديد صبحيان تكلدان

چه شمشير بند و تيغ بيشتر

شاعر باتنه از شمشير زد دريس

بشمير بنز بكف اي جان بشير

همنه عشق او ابن بدآيات

تمام شد

٧٠

ونسعى در لفظ عطف بت برنسعة ودر معنى عطف سعد

دیگر نصب ودلیلی آن که که تسعون بگوید کحمد الله که محمد نصب

مرفوع است موافقت معطوف

ومعطوف علیه موافقت

ودر اسم ما موافقت

لفظ عطف ...

[illegible]

ولو ترى اذ وقفوا على النار
فقالوا يا ليتنا نرد ولا نكذب
بآيات ربنا ونكون من المؤمنين

فرق ندر فيما بين ال وامر آل در [illegible]
بسم الله باء حرف جر واسم اسم [illegible] لفظ مجرور [illegible] جار مجرور [illegible] متعلق [illegible] مقدر
مفعول [illegible] ان [illegible] اسم [illegible] لفظا منصوب [illegible] مقدر [illegible]
ابتدؤ [illegible] بسم الله الرحمن الرحيم [illegible] معرف بالف لام لفظا مجرور [illegible] صفت
بعد [illegible] الرحيم [illegible]

عاقبت زوال در اصل زوال ورزید [illegible]

وبه نستعین

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد سید المرسلین و اهل بیته الطاهرین و بعد بر ضمیر
طالبان درجات عالیه آخرت مخفی نماناد که چون نماز بعد از معرفت الله افضل از همه عبادات
و صحت آن موجب قبول جمیع اعمال خیر است و فساد آن سبب رد سایر افعال و اعمال است
و از ائمه عصمت علیهم السلام در فضیلت نماز و نیکو بجا آوردن و دانستن مسایل آن احادیث
بسیار وارد است و از آن جمله فرموده اند که یک نماز فریضه بهتر است از بیست حج
و یک حج بهتر است از خانه که پر از طلا باشد که تصدق نمود و از آن [illegible] تمام شود و میفرمایند که نماز
ستون دین است و معراج مومن است پس باید که مومن زیرک نماز را که موجب رستگاری
اوست با شرایط و آدابی که از جانب شرع مقرر شده بجا آورد تا به درجه قبول رسد و این نمیشود مگر
بیاد گرفتن از فقیه جامع الشرایط که مجتهد حی عادل بوده باشد بی واسطه یا بواسطه یا بوسایط
نه اینکه کیف ما اتفق نمازها بکنند که از پدر و مادر و عوام الناس مثل خود یاد گرفته که آن بکار نمی آید
و در این عهد و زمان که خود معلوم بود و چون جمعی از مجاورین کربلای معلی علی ساکنها الاف التحیة والثناء
و سایر عتبات عالیات و بسیاری از زوار نیکو شده که از اطراف بزیارت ائمه هدی
علیهم السلام مشرف شده بودند و غیرت دین داشتند و مراتب مذکوره را دانسته

و فهمیده

و فهمیده بودند التماس و استدعا نمودند از خدمت عالیجناب مقدس القاب فضایل مآب
عالم عامل و فقیه جامع کامل باذل مجتهد الزمان جامع الاخبار ائمه اطهار علیهم السلام استادنا
الاعظم الافخم مولانا محمد باقر ابن العلامة الاکمل المرحوم مولانا محمد اکمل الاصفهانی الشهیر به بهبهانی
ادام الله ایام افاداته رساله که مشتمل باشد بر فتاوی آن عالیجناب در طهارت و
صلوة و صوم لهذا باشد بجهة این تصنیف که جمیع شیعیان از فواید آن بهره مند گردند
و چون علیا جناب معظم الیه [illegible] بجهت کثرت
اشتغال به تعلیم و تصنیف [illegible] این
رساله را جناب حضرت سید الشهدا و خامس آل عبا و نور دیده رسول خدا صلی الله
علیه و آله [illegible] از [illegible]
جناب اقدس الهی [illegible] آن جناب [illegible] توفیق اتمام آن [illegible]
[illegible] دین از [illegible] ادام الله ایام افاداته [illegible]
[illegible] فصل در طهارت است و طهارت

بر دو قسم است [illegible] و دیگر [illegible]

غسل و تیمم است و وضو بر دو قسم است واجب و مندوب و وضو واجب

جهت نماز واجب و طواف واجب و وضو جهت نماز و طواف مستحب مستحب است اگر چه نماز بی وضو
[illegible] مس کتابت قرآن بدون [illegible] وضو [illegible]
مذکور شد [illegible] دوم در بیان [illegible] طهارت [illegible] سیم

تا هیئت فریضه قبل از دخول وقت یعنی پیش از وقت وضو سازد بجهت آنکه اگر
خواهد نماز را در اول وقت گذارد چهارم برای تلاوت نمودن قرآن پنجم
برای سعی در حوایج ششم برای سایر افعال حج که شرط نیست در آنها طهارت
هفتم ذکر حایض عوض نماز هشتم برای خواب کردن خصوصاً جنب نهم برای
جماع زن حامله دهم برای جماع شخص محتلم یازدهم جماع غاسل میت که هنوز غسل نکرده باشد
دوازدهم کسیکه خواهد میت را در قبر بگذارد سیزدهم برای جماع کردن کنیزی بعد از
کنیز دیگر چهاردهم برای نماز میت پانزدهم برای جنب که خواهد اکل نماید یا شرب
شانزدهم برای قرآن نوشتن یا حمل قرآن یا مس آن و غیره جهت تعظیم و برای امور
دیگر نیز سنت است و هم اینها که گفتیم و وضوی تجدید شرطی ندارد علی الاقوی چه
هر وضوی بعد از وضو نور علی نور است و آنچه گفتیم همه طهارت مستحب لغیره اند و مستحب
نفسه و نماز واجب و سنت بکدام از اینها بجهة وضو سنت میتوان کرد ولیکن احوط آنست
که در وقت غیر وضوی سنت قصد اباحت نماز با او نکند اجزای آنکه هر وقت که خواهند
نماز با او بکنند تا خروج از خلاف اصحاب شود و ضرورتی که نمازی بر خود واجب
کنند بلکه خوبی ندارد و چه از غسل‌ها و واجبات خود گفتند که بر فرض اتیم پس چگونه
واجب دیگر را بر خود باید کنیم مثل وضو یا غسل جنابت و حیض و امثال آنها بلکه استحباب
آنها در نهایت شدت است خصوصاً غسل جنابت بلکه قصد استباحت نماز در آنها لنفسه
از برای نماز که مخصوص باشد مطلقا در کار نیست حتی برای حسب اتمام و واجب است اول نیت

بابنکه

بآنکه وضو را برای خدا بسازد خالصاً مخلصاً و اگر قصد وجوب در واجب و سنت
در سنت نماید احوط است و قصد باید اول وضو باشد و تا آخر وضو قصد را برهم نزند
دوم شستن رو به آنکه آبرا بردارد و بالای رو بیندازد از رستنگاه مو بریزد و دست
بشوید تا پایین رو و تا زنخ طولاً و آنچه بر او بگیرد دو انگشت میانین و شست عرضاً قدر
زیاده تر هم بشوید هم از طول و هم از عرض که خاطر جمع شود که همه را شسته است و باید مانع از
رسیدن آب به بشره در روی و موی ابرو و مژه و ریش و سبیل نباشد و چرک کنج چشم و آب
بینی که خشک شده ازاله کند و همچنین با رنگی که در لبها باشد و همچنین چربیها که از قهوه خوردن
و سرو کشیدن در لبها رسیده بشوید تا مانع رسیدن آب بر بشره نشود و همه را ازاله
نماید و واجب نمودن آب به زیر ریش و غیره ضرور نیست بلکه خوب نیست هر چند ریش
تنک باشد و خفیف باشد و باید سعی نماید که جمیع آنقدر که گفتیم از رو بشوید بحیثیتی که
سر مویی ناشسته نگذارد و در همه شستن از سمت بالا به سمت پایین بشوید و
گوشه‌های چشم را درست بشوید و بشوید و غیر مستوی الخلقه روش علی القدر مستوی الخلقه
بشوید سیم شستن دست راست است باین نحو که آبرا روی مرفق دست بریزد و دست
بکشد تا سر انگشتهای دست و مجموع اجزاء بشوید که سر مویی ناشسته نماند و اما بلکه
عوام الناس که بسیار تا بند دست دست میکشند و همین قدر میشویند وضوی شان
باطل است چرا که نصف دست را میشویند و از بند تا سر انگشتان نمیشویند
و حال آنکه آنها را نیز باید بشویند بلکه اهتمام در دست مالیدن و کشیدن آن از

مسح بند تا سر انگشتان و حرکت بندهای انگشتان و غیر آنها باید پس چگونه دست
نمیکشند و مبالغه در شستن آنها نمی‌نمایند گویا گمان کرده اند که فرد مرتبه شستن
آنها با آنکه گمان کرده اند که شستن اول وضو عبارت از شستن روی پس دست و یقیناً
غلط کرده اند بلکه آن داخل اجزاء واجبهٔ وضو نیست و باید موانع وصول آب
بشره را رفع نماید مثل انگشتر که در دست باشد یا در دست تنگ باشد یا زنجیر یا چیزی
مثل نقطهٔ مرکب یا غیر آن چهارم شستن دست چپ بطریق دست راست پنجم مسح
سر باید به بقیهٔ تری وضو که در دست است مسح نماید پیش سر را بقدر سه
انگشت متصل احتیاطا و اگر بیشتر مسح نماید ضرر ندارد اما کمتر نکنند احتیاطا
و مسح را سرا با بین نکنند احتیاطا و اگر رطوبت لب در مسح لب رسد [?]
که چهار انگشت بعد آید باید قصد نشان این باشد که قصد چهار انگشت داخل مسح نیست
و با کار نیست و باید مانع وصول آب مسح بشره یا موی سر بر دارد ششم مسح پاها
از انگشتان پا تا میان پشت پا که کعب است بدستور مسح سر و باید پا را محکم دارند
و مسح دست بر پاها نمایند زیرا که پشت پاها را بر کف دست مالند
و نکشند و نه حرکت را به طور بگیرند [?] بلکه باید کف دستها را بر پا کشند
بر پشت پا از سر انگشتها تا میان پشت پا که آن برجستگیها است که کعب میگویند
هفتم ترتیب میانهٔ اجزاء باید بدستور که گفته شد هشتم موالات عرفیه احتیاطا
اگر چه بشد و الا خشک شدن مجموع اجزاء سابقه در وقت بجا آوردن جزو لاحق

یعنی

یعنی هر جزو را اگر بعد بیاورد خواه غسل و خواه مسح باید که در آن وقت در جزو سابق
یا اجزاء سابقه رطوبت باشد و هر خشک شده باشد نهم پاک بودن آب
و حلال بودن استعمال آن و مستحب است مضمضه سه مرتبه و استنشاق سه مرتبه
و بسم الله الرحمن الرحیم در اول وضو و شستن دستها یک مرتبه برای بول و خواب و دو
مرتبه برای غایط و مسواک کردن و ادعیهٔ مخصوصه و غیر ذلک و احادیث [?] ...
شکستن وضو میشود بول و غایط و باد که از موضع معتاد بیرون آید و خوابی که بر چشم
و گوش غلبه کند که نه بیند و نشنود و مستی و دیوانگی و بیهوشی و استحاضهٔ
قلیله و اما مذی نقض وضو نمیکند و همچنین ودی و مذی آبی است
که بعد از ملاعبه و ملاعبه بر می آید و ودی آبی است که بعد از بول بر می آید و این هر دو
پاکند و واجب است که عورتین خود را بپوشند از نامحرم و حرام است استقبال
و استدبار قبله در حال تغوط و مراد باستقبال استقبال به بدن است و همچنین
است [illegible] و اگر مخرج [illegible] نقل نکنند اولی است
و رو و پشت به باد و رو به آفتاب و ماه نکنند و واجب است شستن مخرج بول با آب
و بس و احتیاط آن است که دوبار بشوید و مستحب است که سه مرتبه بشوید و مخرج غایط
اگر نجاست متعدی نشده باشد یعنی از حد متعارف آلوده نماید [illegible]
یا کلوخ یا لته و [illegible] آنها پاک کنند با آنکه سه مرتبه یا غیره [illegible] و سهل کند
که پاک شود موضع و احتیاط نماید که طرف آلوده بشوید و نجاست از موضع

معت و متعارف تجاوز نماید و بموضع دیگر رسد و هرگاه مرتبه مالیدن
بموضع گور باک شده پاکست والا آنقدر بمالد که پاک شود باین نحو که هرگاه نظر نماید
سنگ و لتّه و غیره را که مالند اصلا اثر غایط بر آن نبیند در آن وقت
معلوم شد که پاک شده است موضع و شرط است که سنگ یا غیره پاک
باشند و نان و چیزهای تعظیم دار نباشند که غذا باشند و همچنین روث حیوانات
یعنی سرگین نیز نشاید و اما مخرج غایط در صورت آب بشوید بهتر است و اگر
نجاست از موضع معتاد و متعارف تجاوز نموده تطهیر آن منحصر است بشستن آب
و مستحب است که استبرا نماید موضع بول را بانکه از مقعد تا بیخ ذکر را سه مرتبه دست بکشد
یعنی انگشت را بعض بر روی مجری بول بکشد از در اول مقعد و بقوت بکشد تا بیخ ذکر
که آب بول از مجری پاک شود بهتر ذکر نشده و بعد از آن از ابتدای بیخ ذکر
یک یا دو انگشت یعنی ذکر و انگشت شست را بالای ذکر گذارد و بقوت بکشد که
رطوبتها در مجرای بول است بیرون آید تا سر ذکر آورد و بعد از آن سه مرتبه ذکر را
بیفشرد که رطوبت تماما بیرون آید و بعد بشوید و اگر کسی ترک نماید استبرا را
عمدا و وضو زد و نماز کند نماز او باطل است بدون وضو و اگر سهوا ترک
کند نیز اعادهٔ نماز بکند و اعادهٔ وضو لازم نیست و هرگاه کسی یقین
داشته باشد که وضو ساخته اما شک داشته که بعد از آن حدثی که وضو را میشکند
از او واقع شده یا نه بر وضو است و همچنین اگر شک کند در شستن عضوی از اعضا

وضو

[illegible]

وضو بعد از فارغ شدن از وضو وضوی او صحیح است و آن شک اعتبار ندارد و اگر
یقین داند که حدثی کرده و شک دارد که آیا بعد از آن وضو ساخته یا نه بر او لازم است
که وضو سازد و همچنین اگر شک کند در عضوی از اعضا در وضو در اثنای وضو
ساختن واجب است که آن عضو مشکوک فیه را بشوید و بعد از آنچه شستن آن لازم است
بشوید بشرط آنکه در عضو سابق یکی از اعضای سابقه رطوبت باشد و همچنین
اگر یقین داند که اسم حدث کرده و اسم وضو هم اما شک در تقدیم و تاخیر
وضو و حدث داشته باشد در صورت وضو بر او لازم است و اگر استبرا کرده
مستحب است که استبرا نماید موضع بول را و بعد از آن بشوید پس اگر استبرا نموده
و بعد از آن رطوبتی بیرون آید نجس خواهد بود آن رطوبت و واجب است
بشوید و وضو را باطل میکند اگر بعد از وضو بیرون آید اما نماز
که کرده بعد از وضو و پیش از بیرون آمدن رطوبت صحیح است علی الظاهر
هرچند احوط اعاده است و اگر استبرا نموده است و رطوبت بعد از
استبرا بیرون آمد آن رطوبت پاکست و وضو را نمیشکند هرچند
بعد از وضو بیرون آمده باشد و زنان را استبرا نمی‌باشد علی الاظهر پس هر رطوبتی که
بیرون آید از زن [illegible] پاکست و وضو را نمیشکند هرچند استبرا
نکرده باشد مگر آنکه بداند که رطوبت بول است و همچنین اگر مردم بداند
که رطوبت بول است نجس خواهد بود و وضو را میشکند هرچند استبرا

کرده باشد و اگر بداند که بول نیست هیچ ضرر ندارد هر چند استبرا نکرده باشد و
این بسیار بعید است که با وجود عدم استبرا اعلم آنست که مطلق بول در مخرج بوده
و کثیر آنست که در وضو نقض غسل نمی‌دارد و کثیر آنست لهذا است که بسیار
شک کنند فصل در احکام غسل و آن بر دو قسم است واجب و سنت
واجب هفت نوع است اول غسل جنابت دوم حیض سیم استحاضه چهارم نفاس پنجم
غسل مس میت ششم غسل میت و باقی اغسال مستحب است مثل غسل جمعه
و عیدین و نوروز و عید غدیر و لیالی فرادی ماه مبارک رمضان سیما
شبهای قدر و شب و روز عرفه و روز دحو الارض و مباهله و مولود النبی و مبعث
و در شب نیمه رجب و شب نیمه شعبان و شب عید فطر و برای زیارت
معصومین علیهم السلام و احرام حج یا عمره و دخول مکه و حرم مکه و مسجد الحرام کعبه و مسجد
رسول ص و غسل مولود و برای رؤیت مصلوب و برای توبه مطلقا و بعضی تخصیص داده‌اند
بتوبه از کبایر و برای کشتن وزغ و نماز استسقا و نماز حاجت و نماز استخاره و برای
تکفین میت یا تغسیل او و غیر ذلک و هرگاه کسی را جنابت بهم رسد که گاه او بوده باشد
و گاه دیگری و در آن جامه منی یابد و نداند که از کدام یک است بر هیچ کدام غسل واجب
نمیشود و اگر احتیاطا هر دو غسل کنند اولویتی دارد و اگر کسی در اثنای غسل
جنابت حدثی اصغر کند احتیاط آنست که غسل را از سر گیرد و بعد از اتمام وضو
بسازد بقصد احتیاط اگر خواهد که بآن غسل نماز کند و الا هر وقت که خواهد

نماز کند

نماز کند و این غسل را اگر شکسته باشد این وضو احتیاطا بسازد و نماز کند
و اگر غسل را نشکند وضو ساختن احوط است و هرگاه بعد از غسل رطوبتی
ببیند اگر داند که منی است یا بول بحکم آن عمل میکند و هرگاه مشتبه باشد اگر
قبل از غسل بول کرده و استبرا بعمل آورده بر او چیزی لازم نیست و اگر نه بول کرده و نه
استبرا بر او اعاده غسل واجب است و شستن آن رطوبت و اگر استبرا کرده و بول
نکرده و بول ممکن نبوده اعاده غسل بر او لازم است با شستن رطوبت و اگر استبرا
نکرده و بول کرده و بول ممکن نبوده اقوی اعاده غسل است و شستن رطوبت
و منی خارج یا مشتبه حدث جدید است پس نمازی که قبل از آن و بعد از آن غسل
واقع شده باشد صحیح است و اعاده لازم نیست و جنابت بدو وجه حاصل
میشود یکی بیرون آمدن منی چه در خواب و چه در بیداری بهر وجه که بیرون آید
دوم جماع در قبل زن هر چند بقدر دخول سر ذکر باشد و انزال نشود
و همچنین جماع در دبر زن علی الاظهر و در دبر پسر علی الاحوط و اگر مشتبه شود بر
شخص منی غیر آن باید بشهوت و بقوت بیرون آمدن اگر صحیح است منی است
و الا فلا و اگر بیمار باشد شهوت تنها کافیست و این شهوت تنها در وقت
بیرون آمدن منی است که خوش می‌آید و لذت می‌کند و اگر جماع حیوانی کند احوط
آنست که غسل کند و این احوط در صورتیست که منی بیرون نیاید
و اگر بیرون آید جزما باید که غسل کند برای بیرون آمدن آنچنان که گفتیم

٧ و اگر بول کرده و استبرا نکرده در صورت [illegible] نه اعاده غسل لازم است و نه وضو [illegible] ٥

وحرامست بر جنب مرد و زن نماز کردن مطلقا و همچنین طواف و قرائت
چهار سوره که سجده واجب دارد سورهٔ اقراء والنجم وحم سجده و تنزیل السجده
و حرامست قراءت آیه از این چهار سوره هرچند که بسم الله الرحمن الرحیم باشد
هرگاه بقصد یکی از این چهار سوره خوانده شود و همچنین حرامست مس کتابت
قرآن بعضوی از اعضای بدن که باشد سوای سر مو و غیره و همچنین جنب را
مس بوضوء و حرامست جلوس و مکث در مساجد بدون مرور و اما مسجد الحرام
و مسجد رسول صلعم پس حرامست مرور از او هم و مطلقا دخول آن حرامست
و حرامست بر او نیز گذاشتن چیزی در مسجد نه در بر داشتن و مکروهست مس
سوای خط قرآن از حاشیه و جلد و خواب کردن و زیاده بر هفت آیه خواندن
قرآن با مصاحف تا تلی در این جا قول علماء کراهتست و مکروهست اکل و شرب
و تخفیف می یابد بمضمضه و استنشاق و وضو یا اینکه برطرف میشود و الله اعلم
و مکروهست بقای جنابت اگر تواند غسل نماید مگر در صورتی که خواهد جماع بعد از
جماع نماید و واجبست نیت غسل جنابت و سایر غسلهای واجبه مثل حیض و مانند آن
مگر آنکه نماز قضای واجب داشته باشد پس باید بقصد وجوب بعمل آورد چنانچه
وضو و تیمم نیز چنین است و اما غسل برای روزهٔ روز رمضان و نظایر
آن از برای تواند بقصد وجوب بعمل آورد و از اول شب تا قبل از طلوع فجر صادق
هرچند تردید باشد که از واجبست و واجب و اگر سنت است بقصد

وقصد قربت

وقصد قربت است کافیست طاهرا والله اعلم و وضو همراه غسل جنابت خوب نیست
و بدعتست و همراه سایر غسلها لازمست و تقدیم بر غسل لازمست احوط است بلکه اقوی
و اوجبست بلکه احوط آنست که غسل جمعه و نظایر آنرا که وضو قبل از اینها لازمند هرچه خواهد
نماز با او کند و کیفیت غسل مثل کیفیت غسل میت است سوای وضو در آن و خواهی
شناخت والله اعلم **فصل** در حکم استحاضه و نفاس حیض خونیست معروف که خدا در زنان
قرار داده بحسب طبیعت ایشان که در بدن ایشان بهم میرسد برای تولد و تغذیه بچه که گوشت بدن
ولد در رحم ایشان از این خونست و شیر که غذای ولد است هم از آنست و محیط
ولد میشود در رحم از جهة حفظ از صدمات و همراه ولد بیرون میآید و بعد از
ولادت نیز و آن وقت از نفاس میمانند و خون نفاس که گفتیم عبارت
از همین خونست و اما خون استحاضه آن از آن رو قسمت که بزن میرسد از رگی
که آنرا عاذل میگویند بیرون میآید پس خلقی و طبیعی نیست چنانکه خون حیض
و نفاس خلقی و طبیعی هستند بلکه از علت و آفت و خون حیض از سه روز
کمتر و از ده روز بیشتر نمیشود و از سه تا ده هر قدر که زنان عادت کنند باینکه
دو ماه پی در پی در یک وقت و یک عدد ببینند آنرا ذات العاده وقتیه و عددیه
گویند و اگر در یک وقت ببینند نه یک عدد آنرا ذات العادهٔ وقتیه
گویند و اگر در یک عدد ببینند نه یک وقت آنرا ذات العادهٔ عددیه
گویند و اگر هیچ دو ماه پی در پی یکسان نه بینند آنرا غیر ذات العاده گویند

خواهد آمد احکام اینها و خون حیض و خون استحاضه نه اقلش حدی دارد و نه اکثرش
و خون نفاس اقلش حدی ندارد بلکه یک قطره هم میشود بلکه میشود که هیچ
نفاس در زائیدن نه بیند و اکثرش از ذات العاده حیض عادت حیض است
و غیر آن ده روز چنانچه خواهد آمد و خون حیض و نفاس اگر قبل از بلوغ است [illegible]
و در زن نابالغ که نه سال تمام نداشته باشد البته این دو خون را نمی‌بیند اما استحاضه
ممکن است که ببیند و همچنین زنی که یائسه باشد یعنی پنجاه سال تمام بعمرش رسیده
اگر قرشیه نباشد و اگر قرشیه باشد شصت سال تمام بعمرش رسیده خون حیض
و نفاس نمی‌بیند و استحاضه را قابل است که ببیند و طائفهٔ دیگر گفته‌اند
که آخر اینها را نبطیه میگویند و در روایت که زنان ایشان نیز در شصت سالگی
یائسه میشوند چنانکه گفته‌اند فقها که شیخ مفید علیه الرحمه از فقهای ما فرموده
که حدیث وارد در روایت وارد شده است لیکن معروف نیستند
اصلا فاما قرشیه پس آن زنی است که از اولاد قریش باشد و الحال معروف
نیستند سوای سادات آل رسول صلعم و بعضی از آل عقیل و جعفر و بنی
عباس و هرگاه زنی حیض دید تا آنکه حیض تمام شد و خواست که حیض دیگر
ببیند غیر از حیض اول باید اقلا ده روز طهر ببیند تا آنکه حیض دیگر تواند دید
که حیض باشد و اگر ده روز طهر ندیده است حیض دیگر نمیشود که حیض باشد و طهر
عبارت است از فاصله میان دو حیض خواه آنکه خون نه بیند اصلا یا خون

۱۰ م جمله

ببیند لیکن خون حیض نباشد بلکه خون استحاضه باشد یا خون قروح یا جروح یا بکارت
یا بواسیر باشد و خون حیض در غالب اوقات گرم و سیاه و سرخ بیرون میآید بقوت
و گرسنگی و غلیظ است و تر و تازه نیز بوده و اگر این همه صفات نیست بعضی هست
غالبا البته و خون استحاضه بخلاف آنست یعنی در غالب زرد و بارد و نازک
و بی زور و اگر همه باهم نباشند این صفات بعضی هست غالبا البته پس هرگاه زن را
خوف آید که صفات حیض داشته باشد و صفات استحاضه هم داشته باشد باین
صفات رجوع کنند و بنا را بر این صفات گذارند و اگر صفات حیض دارد
حیض گیرند و اگر صفات استحاضه دارد استحاضه گیرند و اگر حیض مشتبه شود بخون
بکارت پنبه برمیدارد و داخل میکند و بیرون می‌آورد و میبیند اگر خون طوق زده است
بر دور پنبه معلوم میشود که خون از زخم موضع بکارت است و اگر از بالا می‌آمده و پنبه
نه اگر فته ظاهر است که حیض است و اگر حیض مشتبه شود بزخمی که در اندرون
فرج است به پشت بخوابد و انگشت داخل فرج میکند و در پنبه
اگر از طرف راست بیرون می‌آید از زخم است و اگر از چپ می‌آید از حیض است
شرعا و ذات العاده همین که خون دید بنا میگذارد که این خون حیض است
خواه در عادت ببیند و یا پیش از عادت یا بعد از عادت و غیر ذات
العاده هم چنین میکند اگر خونش بصفت حیض باشد و اگر نباشد
احتیاط کنند تا سه روز و در روز سیم هرگاه خون دید آنوقت ترک نماز و روزه

نماید و بعد از آن طاهر است و بنا را بر حیض گذارد اما احتیاطا نماز و روزه را
ترک نماید تا روز سیم چنانچه گفتیم و ذات العاده بنا را بر عادتش بگذارد و صفت را
مراعات نمیکند هرگاه صفت مخالف با عادتش داشته باشد و غیر ذات العاده
هرگاه حیض دید سه روز یا بیشتر و بعد از آن خون ببیند بنا را بگذارد بر
اینکه حیض است تا ده تجاوز نکرده خواه خون بصفت حیض باشد و خواه نه و بعد از
تجاوز ده استحاضه است خواه بصفت استحاضه باشد و خواه نه و اما
ذات العاده پس اگر خونش کم شود از قدر عادتش همان خون حیض است و لیکن شرط
آنکه سه روز خون دیده باشد اقلا و اگر خونش مساوی عادتش باشد هیچ اشکالی نیست
و اگر خونش تجاوز کند از قدر عادتش و عادتش ده روز نباشد زیاده از عادتش
استحاضه است جزما خواه بصفت استحاضه باشد و خواه نه و اگر عادتش کمتر از ده
روز باشد استظهار میتواند نمود و مراد از استظهار این است که خود را بصورت
و حکم حایض نگاه دارد باینکه ترک نماید نماز و روزه و غیره آنها را از چیزهای
که رواست بر حائض مثل جماع شوهر با او و مکث در مسجد الی غیر ذلک از چیزهای
که خواهم گفت انشاء الله تعالی و همه احکام حیض را ملتزم شود و بعد از ده هرگاه خون
ببیند بنا را بر استحاضه گذارد جزما چنانکه گفتیم و معنی استظهار طلب ظهور حالست
یعنی طلب ظهور حال در این خون زیاده از عادت که آیا خون حیض است
که همین قدر زیاده از عادت شده یا بیماریست که خون خلاف عادت

میشود

میشود یعنی از جهات مثل بیماری خون یا دیر بیرون آمدن از رحم یا آنکه عادت
خواهد گشت چنانکه خواهم گفت یا اینکه این خون حیض نیست بلکه استحاضه است
و آفت و علتی روی داده که از عرق عاذل آمده و عادت حیض همچنان بر حال خود است
والحاصل امر باستظهار در اخبار بسیار صحیحه و معتبره وارد شده و معنی استظهار آن
بود که گفتیم جزما و وفاقا پس معلوم شد که بحسب شرع مظهر حالست البته و فقها
فرموده اند که مظهر اینست که اگر از ده تجاوز کند معلوم میشود که مجموع زاید از عادت
استحاضه است باید احکام استحاضه را در آن مرعی داشت اگر از نماز و روزه ترک
شده در ایام این خون قضا باید نمود و اگر تجاوز ننموده بلکه قطع شد در ظرف ده
همه حیض خواهد بود و احکام حیض در آنها مراعات باید نمود و اگر روزه گرفته است
باید قضا نمود و غیر آنچه فقها گفته اند برای استظهار بحسب شرع احتمال ندارد و
نیست در اخبار اشعار بر گفته فقهاست و اصول و قواعد شرعیه و اعتبار
نیز شاهد بر آن و در حاشیه که بر مدارک نوشته ام بیان کرده ام لیکن آنچه وارد در
اخبار بسیار صحیحه معتبره شده آنست که یک روز یا دو روز یا سه روز استظهار
کند پس احوط آنست که بیش از سه روز استظهار نکند در صورتی که ایام عادت
با ایام استظهار کمتر از ده روز باشد چه بعد از ده استظهار معنی ندارد چه جزما
حیض بالای ده روز نمیتواند شد چنانکه گفتیم و حائض هرگاه حیضش قطع
شد بعد از آنکه سه روز گذشت باید غسل کند و نماز کند چه ذات العاده

باشد وجه غیر او لیکن ذات العادة هرگاه عادت داشته باشد که حیضش در اثنای عادتش
قطع میشود و باز میآید و همیشه متصل خون نمی آید در شرف ضرور نیست که بگردد
پاک شدن در اثنا غسل کند و اگر حایض در اثنای پاک شدن غسل کرد و بعد از آن
خون آمد و آن خون و آن پاکی هر دو حیض اند چه پاکی کمتر از ده روز نمیباشد چنانکه گفتیم
پس اگر مکرر پاک شود و خون بهبیند مجموع پاکیها و خونها حیض هستند بشرط آنکه
مجموع در ظرف ده روز باشد و اگر همه مجموع در ظرف ده روز نباشد آنقدر که در
ظرف ده روز باشد همه حیض اند بشرط آنکه بعد از هر پاکی خونی در ظرف ده روز
بهبیند و اینها همه در صورتیست که سه روز اول هر روز خون حیض دیده باشد چنانکه
گفتیم و اگر سه روز اول هر روز خون حیض ندیده باشد بلکه در ظرف ده روز سه روز خون دیده باشد
لا اقل پس مسئله مشکل میشود و هر چند اقوی اینست که حیض نیست بلکه حیض وقتی میشود که سه روز
هر روز خون ببیند و همین قدر برای تحقیق حیض کافیست و ضرور نیست که در تمام
این سه روز متصلا خون ببیند چنانکه بعضی گفته اند با آنکه روز اولش اولی است و
چهار ساعت و روز آخرش آخر شب و چهار ساعت و روز وسطش هر وقت
که باشد چنان که بعضی دیگر گفته اند و هرگاه خون حیض از ده تجاوز کرد و کشید اگر ذات العادة
وقتی و عددی است رجوع بعادت خود میکند و ما زاد حیض قرار میدهد و زیادتی را
استحاضه و به دستور عادت سابق حیض بنا میگذارد و تفاوت نمیکند اصلا میان
اینوقت و وقت سابق خواه خونها همه یک صفت باشد خواه بصفت حیض باشند و خواه
بصفت

بصفت استحاضه چه خون بصفت استحاضه اگر در ایام عادت باشد البته حیض
و مثل زردی و تیرگی در ایام عادت همه حیض است و خون بصفت حیض در غیر
ایام عادت ذات العادة ایضا استحاضه است بشرط آنکه در ایام عادت خون دیده
باشد اما آنکه در ایام عادت دیده حیض او است چنانکه گفتیم بلکه گفتیم که زردی
و تیرگی نیز در ایام عادت حیض است و اگر خونها بیک صفت نباشند بعضی بصفت
حیض و بعضی بصفت استحاضه باشند خواه آنچه در ایام عادت دیده بصفت
استحاضه و آنچه در غیر آن ایام دیده بصفت حیض و خواه عکس که در همه صورت
آنچه در ایام عادتست حیض قرار میدهد و آنچه در غیر استحاضه هر چند جمع اوصاف
حیض در غیر ایام عادت باشند مثل سیاه بودن و سوزش و غیر آنها از آنچه گفته شد
حتی مثل آنکه از سه روز کمتر نبود و از ده روز زیاد نبود و میان آن و میان خون ایام
عادت اقل طهر فاصله شده باشد یا آنکه فاصله نشده باشد و اقل طهر انتفا حیض
از کلام سابق و الحاصل در همه صورت اقتصار میکند بایام عادت با آنکه
بهانه الخصوصه حیض قرار میدهد و باقی را استحاضه هر چند بعضی گفته اند که اگر اقل
طهر فاصله شد میان این خون که باوصاف حیض است و خون ایام عادت
هر دو را حیض قرار میدهد یعنی بنا میگذارد بر اینکه دو حیض دیده هر یک علیحده یکی
ایام عادت او و یکی جهة اجتماع اوصاف و شرایط حیض در آن و نزد حقیر اصل مراد
بلکه همان عادت تنها را حیض قرار میدهد و بس بدستور ایام صحت و سلامتش

وهمچنانکه اگر خون عادت با خونیکه صفات حیض دارد مجموع از ده تجاوز کرده باشد
همه را حیض قرار نمیدهند بلکه همان ایام عادت شمار را چنانکه گفتیم که این در صورتیست
که اصل خون دیدن تجاوز از ده بکند هر چند قدریکه بصفت حیض است از ده تجاوز نکرده
اینها گفتیم حکم ذات العادة وقتیه وعددیه هر دو بود اما اگر ذات العادة عددی تنها باشد نه وقتی
آنهم قدر ایام عادت را حیض قرار میدهد مثل قسم سابق لیکن چون عادت وقتی
ندارد آن عدد را از هر وقت از اوقات شهر که باشد میگیرد و حیض قرار میدهد
بلکه در سابق عادت سابقش لیکن اگر بعضی خونهایش بصفت حیض و بعضی نه
بصفت حیض قدر ایام عادتش که حیض قرار میدهد از آن خونها بگیرد که صفت حیض
دارند از آن خونها که ندارند ایام عادت را با صفت جمع کند و هر دو را با هم اعتبار
کند اما اگر مجموع بیک صفت باشند خواه بصفت حیض و خواه بصفت استحاضه
آنوقت اختیار دارد هر جا که میخواهد حیض قرار میدهد چنانکه گفتیم و اما ذات العادة
وقتیه تنها پس وقت عادتش را حیض قرار میدهد و اما عدد ایام حیضش را
پس هفت روز قرار میدهد و عمل حیض کند در آن هفت روز و ما بقی را استحاضه
و در آن عمل استحاضه کند و باید دانست که عادت زنان بسیار وقت بر
میگردد باینکه اولا عادتی بهم میرسد بعد کیفیتی که گفتیم بعد از آن یکمرتبه
حیض میبیند که عدد ایام در خون دیدن تفاوت دارد با عادت خود و بعد
بعد از آن حیض حیض دیگری می بیند موافق این حیض بحسب عدد در ایام خون

دیدن

دیدن و وقت خون دیدن بحسب وقت غیر سابق پس این عدد عادت تازه است نه عادت
مخالف عادت سابق پس اعتبار باین عادت تازه است نه عادت کهنه
و همین عادت تازه را اعتبار کند باینکه رجوع باین کند در وقت تجاوز حیض
در رجوع بعادت کهنه نکند و همچنین اگر این عادت تازه گشت و عادت تازه
نیز بهم رساند بنحویکه کهنه شد باینکه اقلا دو حیض [illegible] موافق هم دید اعتبار
بآن تازه تر است و علی هذا القیاس و گاهست نوع ذات العادة میگردد دو نوع
دیگر میشود پس ناقل کند و اگر ذات العادة نباشد آن زن که خون او تجاوز نموده
و اگر مبتدأ است آن زنیست که حیض اول تجاوز کرده تا مدتها خون دیده باینکه حیض
مکرر دیده اما هیچ عادتی بهم نرسیده پس اگر تمیز دارد بعضی خونی که بصفت
حیض در سن من تحیض باشد کمتر از سه روز زیاده از ده نباشد و میان
آن خون و خون دیگر که باین صفت باشد اقل طهر فاصله شده باشد و اقل
طهر را شناختی پس همچنین زنی بنا را بر تمیزش میگذارد بعضی قدریکه تمیز
دارد حیض قرار میدهد و باقی را استحاضه و اگر تمیز ندارد باینکه یکی
از شروط و اوصاف مذکوره را خلل بهم رسیده سوای سن من تحیض بودن
آن علی ای حال این شرط است آن وقت در قدر حیض رجوع
میکند بحیض زنان که خویشان او باشند و همان را حیض قرار میدهند
و باقی را استحاضه هرگاه متفق باشند حیض ایشان و اگر متفق نباشند هرچه

هفت روز متصل متوالی را حیض قرار میدهد و هفت روز متوالی را که خواهد انتخاب
کند حتی بیار ادت و ما بقی را استحاضه قرار میدهد و اگر مضطربه باشد و آن
زنیست که عادت داشته ولیکن فراموش نموده نمیداند عادت خود را اگر
هیچ بیادش نیست اگر تمیز دارد بنا میگذارد که همان حیض است و باقی را استحاضه
قرار میدهد و اگر تمیز ندارد از هر ماهی هفت روز را حیض قرار میدهد بنحویکه در مبتدئه
گفته شد و باقی را استحاضه و اینجا رجوع بقدر حیض زنان خویشان دست
بهم نمیدهد چه اگر همه حیضشان متفق و حیض این زن نیز موافق آنها باشند
به دست بهم میدهد که فراموش شود عادت و اگر چیزی از آن بخاطر
مانده باشد اگر اولش است دو روز دیگر بعد از آن حیض است جزماً و چهار
روز دیگر بآن ملحق و مزید میکند و اگر آخرش است دو روز دیگر قبل از آن حیض حتماً
جزماً و چهار روز دیگر قبل از آن دو روز حیض قرار میدهد و اگر وسطش است
یک روز قبل و یک روز بعد از آن جزماً حیض است و دو روز دیگر قبل و دو روز
نیز بعد حیض قرار میدهد و قس علی هذا و اگر عدد حیض بخاطرش باشد و وقت
هیچ بخاطرش نباشد حالش حال ذات العاده عددیه تنها و اگر عکس باشد حالش
حال ذات العاده وقتیه تنهاست و هر دو گذشت و اما آنچه بر حایض حرام است نماز و
روزه و مس کتابت قرآن و دخول در مسجد الحرام و مسجد رسول صلعم و مکث
در باقی مساجد و گذاشتن چیزی در آنها و برداشتن از آنها و خواندن

سورهای

سورهای عزیمه که سجده واجب دارد انها است و طلاقش نیز حرام است و صحیح نیست تا آنکه
از حیض بیرون آید و بعد از بیرون آمدن صحیح است هر چند هنوز غسل نکرده باشد و حرام است
بر آن و بر شوهرش وطی اش اگر کنیز باشد جماع کردن در قبلش یعنی در طرف پیشش و اگر حلال
دانسته جماع را حکم [illegible] ان و ارتداد میکنند و جاییکه حرام است شامل جماع
با کرباس و خرقه و نیز جایز و امثال اینها از اینها جایز نیست هرگاه بقدر حشفه داخل قبل
زن و فرج زن نشود بلکه داخل شدن ذکر در قبل زن حایض مطلقا حرام است هر چند
بقدر حشفه نگاه داخل نشده و کمتر داخل شده هر قدر که باشد بی تا قدر حشفه داخل نشود
غسل واجب نمیشود مگر اینکه انزال شود و اگر مرد یا زن ندانسته که حیض است بر آنکه ندانسته
چیزی نیست و باکی ندارد و اما آنکه میدانسته حرام کرده اگر در اثنای جماع در قبل حیض زن
بفهمد یا فهمیده که حیض است واجب است که فوراً بیرون بیاورد ذکر را و همچنین بر زن
واجب است که فوراً خود را بکشد که ذکر بیرون آید و اگر با علم بحیض مرد جماع کند
مشهور آنست که واجب است کفاره بدهد اگر در ثلث اول حیض است یک اشرفی
و اگر وسط حیض است نیم اشرفی و اگر ثلث آخر حیض است ربع اشرفی و مراد باشرفی
دو هیچی با غزلاشی یا غیر اینها که چهار دانگ و نیم تمام وزن باشد که یک مثقال شرعی است
و احوط آنست که این کفاره بدهد اگر قدرت داشته باشد و ممکن باشد هر که که باشد
و اگر قادر نباشد بیک مسکین را بدهد و اگر آنرا قادر نباشد استغفار کند و استغفار
ولو بعد از آن حال واجب است و اگر مکرر جماع کند کفاره را همچنانکه گفته شد مکرر بدهد

واگر حیض بیرون آمده باشد و هنوز غسل نکرده باشد اولی و احوط آنست که مقاربت
از طرف قبل بلکه مطلقا نکنند تا آنکه پاک شود بغسل نمودن و اگر شبق زیاد آورد
بگوید تا زن خود را بشوید و فرج او طاهر کند از نجاست حیض و بعد از آن جماع
کند و اگر زن خبر کند که من حایضم مرد البته باید سخن او را قبول کند
و مقاربت نکند مگر آنکه یقین واقعی بدون شائبه شبهه داشته باشد که حیض
نیست و دروغ میگوید میخواهد مرد را مانع از مقاربتش شود لیکن طبیعت زن
و بسیار تفتیش میکند که دروغ بلکه گاه راست باشد البته گاه راست و گول طبیعت دروغ
نخورد احتیاط خود را بکند و مکروه است حایض خضاب کند و دست بکناره
قرآن بلکه جلد آن نمالید و بخود آویختن و حایل کردن و مکروه است استمتاع
از حایض ما بین ناف تا زانو از آنکه وطی در دبر حرام است و مستحب است
که حایض وضو بگیرد در اوقات نماز بقدر نماز ذکر خدا کند در حال نشستن در مصلای خود
و قضای نماز که در حیض فوت شده نمیگذارد و قضای روزه میکند و بعد از
پاک شدن غسل میکند مثل غسل جنابت ولیکن با آن وضو هم باید برای نماز و احوط
آنست که قبل از غسل وضو بگیرد برای نماز و احوط آنکه مطلق وضو پیش از
غسل باز و هر وقت که خواهد غسل بکند خواه با آن غسل نماز کند و خواه نماز
نکند بلکه خواهد بکند اما خون استحاضه پس بر سه قسم است قلیله و کثیره
و متوسطه است و مستحاضه باید پنبه بخود بردارد بقدری که زنان عادت دارند

که بخود

که بخود میگیرند و دستور ایشان است و بالای آن پارچه بخود میگیرند که پنبه بیرون نیفتد
و خون رخت ایشان را و جای دیگر را خراب نکنند و صبر میکنند تا وقت نماز پس ملاحظه
میکنند اگر خون پنبه را سوراخ نکرده و از طرف بیرون ظاهر نشده است آن قلیله است
هر نماز را بوضوی علیحده کند مادام که این خون می‌بیند مگر آنکه پیش از وضوی آخر
خون قطع شد پس استحاضه‌اش تمام شد و مثل زنان صحیح می‌شود یا آنکه بعد از آن
وضو خون مبدل باستحاضه کثیره یا متوسطه شود پس حکم کثیره یا متوسطه را معمول باید آورد چنانکه
خواهیم گفت و باید ظاهر فرج را غیر بشوید و پنبه را تغییر دهد همراه هر وضو علیحده علی الاحوط
و متصل باتمام نمازش را بکند و فاصله نشود و باید اول فرج را بشوید و بعد بلا فاصله پنبه تازه
بگذارد پس بلا فاصله وضو بسازد پس بلا فصل نماز کند این احکام قلیله بود و اگر
خون پنبه را سوراخ کند و از بیرون ظاهر شود لیکن بیرون نشود سیلان نکند و لیکن پارچه را نم
خوابی ننماید بعنوان سیلان این استحاضه متوسطه است و باید با آنچه گفتیم در قلیله همه را
معمول آورده زیاده بر آنها قبل از نماز صبح غسل بعمل آورد و بعد از شستن فرج و تغییر پنبه
و لته هم و هم بایستی طرف ظاهر پنبه و طرف بیرون نجس شده است و بعد از
آنها بلا فصل و تغییر وضو بگیرد و بعد از آن بلا فصل غسل کند و بعد از آن بلا فصل
نماز کند و باقی نمازها را مثل احکام قلیله بعمل آورد و بعضی گفته اند که متوسطه
حکم کثیره دارد و بعد از آن عظیم نموده اند جهت دلیل صحیح و معتبره رد قول ایشان
میکنند و اگر خون پنبه را سوراخ کرده و سیلان کرده تا بلته رسیده بعنوان سیلان

این استحاضه کثیره است باید غسل از برای نماز صبح بکند بدستوریکه در متوسطه گفتیم غیر بعد از غسل
و تغیر لته و پنبه همراه و وضو و یک غسل بعد از دیگری برای ظهر و عصر بایکیه هر دو را باهم
جمع کند و عصر را بلا فصل بعد از ظهر کند و یک غسل از برای مغرب میکند بدستوریکه در صبح
گفتیم بعد از غسل فرج و غیره بعمل آورد و یکی دیگر برای مغرب و عشا بدستور ظهر و عصر
بعمل آورد و خون استحاضه کثیره حدث است باید رفع شود تا نماز صحیح شود و رفع آن بنحویکه گفتیم
باید بشود پس هرگاه خون استحاضه کثیره دید مثلا و وقت نماز قلیله یا برطرف شده باید
غسل برای رفع حدث آنچه دیده است بکند لیکن اگر وقت نماز قلیله هیچ نباشد
ضرور نیست که نماز دوم را با اول جمع کند بلکه مثل سایر روزها پیش خواهد بود و اگر خون
قلیله هم باشد هم ضرور نیست که نماز دوم را جمع کند برای آن غسل بلکه برای نماز دوم
وضو بیت علیحده هر وقت که بکند بعد از غسل فرج بتغییر پنبه بنحویکه گفته شد
و قیاس کن باقی را باین صورت که گفتیم باقی صورتها را و بدستوریکه گفت
عمل کن و هرگاه مستحاضه عمل استحاضه کند بحکم طاهر است و نماز و روزه او
صحیح است و اگر اخلال کند نماز و روزه او باطل است هرگاه کثیره باشد
و اگر قلیله یا متوسطه باشد روزه او صحیح است اگر اخلال بعمل بکند اما نمازش
صحیح نیست بلکه متوسطه را نیز مثل کثیره میدانند در وجوب غسل صبح
برای روزه هم و اگر نکند باطل میشود روزه اش و احوط البته ضبط است و احوط
آنست که جماع با مستحاضه کثیره بلکه متوسطه نیز ننماید تا غسل نکند بلکه وضو

برای قلیله

۸۴

برای قلیله هم او واجب است برای جماع کردن قبل از جماع و احوط آنست که قبل از غسل داخل در
مساجد نشود و بر مستحاضه لازم است که تحفظ نماید و حفظ خود نماید مهما امکن که تعدی
نشود بر عضوهای او و نیز بلباس نکند و اگر کرد برای نماز شستن بشوید هر قدر که باشد خون آنرا
معفو نمیدانند هرچند کمتر از درهم باشد و همچنین خون حیض و نفاس را هیچ از آنرا
معفو نمیدانند مگر که ممکن نباشد تطهیرش در بدن یا در جامه هم و مضطر باین
جامه باشد برای پوشیدن و اما خون نفاس پس شخص اگر زائیده و آنچه قبل از زائیدن آید
نفاس نیست و بر صاحب نفاس حرام است آنچه بر حایض حرام است بر آن آنچه بر حایض
مکروه است و بغیر اینها همه احکام حایض را دارد چنانچه فقها گفته اند و کیفیت غسل نفاس مثل
غسل حیض است سوای وضو در آن و خواهی نخواهی و اما غسل میت واجب است
که در وقت غسل دادن عورتش را بپوشانند و ازاله نجاست از بدن او
اولا واجب است و واجب است که میت را سه غسل بدهند اول بسدر دوم
بکافور سیم بقراح و در غسلهای میت واجب است و در هر یک از این غسل
ترتیب واجب است و تقدیم غسل سدر بر کافور و کافور بر آب خالص نیز واجب
و ترتیب ساقط نمیشود بلکه بفرو بردن میت در آب هر چند اولی و احوط
غسل ترتیبی دادن است و اگر سدر و کافور نباشد سه نوبت بر آب خالص غسل بدهند
و هرگاه از غسل دادن بیم آن باشد که از هم بپاشد غسل ساقط است و در این صورت
تیمم باید داد و اگر میت محرم باشد حرامست که او را آب کافور غسل بدهند و
حرامست که او را حنوط کنند

مراد شی و نفاس حیض ...

و چون از غسل دادن فارغ شوند واجبست کفن کردن میّت و کفن میّت
سه پارچه است و احتیاط آنست که دو سه پارچه دیگر لنگ و یک پیراهن باشد
و اگر نجاستی از بیرون آید و ملاقی بدن میّت شود باید شست اگرچه در قبر باشد
و اعادهٔ غسل لازم نیست و آنچه از مو و اعضای میّت میفتد واجبست که در کفن داخل
و هرگاه از میّت عضوی یافت شود که در آن استخوان باشد میشویند و کفن و دفن
میکنند و در کفن کردن او شستن لازم نیست و اگر نصفی باشد که در آن
دل باشد نماز هم لازمست و اگر نصفی که در آن دل باشد نماز گذارده باشند و بعد از آن
نصف که در آن سینه و دستها باشد یافت شود بر او هم نماز باید کرد و اگر سینه
تنهاست یا دستها تنهایند نماز نمیخواهد هرچند بر سینه تنها نماز کردن خالی از خوبی
نیست بلکه اولی است ملاک عضوی که با استخوان باشد در لتّه می‌پیچند و دفن
میکنند احتیاطاً و بچه که از شکم ساقط شود هرگاه چهار ماهش یا بیشتر باشد
غسل میدهند و کفن و دفن میکنند و نماز بر او نیست و اگر چهار ماه تمام نشده
باشد در لتّه می‌پیچند و دفن میکنند بدانکه غسل میّت احوط آنست که اوّل وضو
دهند میّت را و بعد از آن که اول وضو دهند میّت را و بعد از آن غسل
و بعد از آنکه جمیع اعضای او را از نجاسات پاک کرده باشند یعنی نجاست غیر مرئیت
و بعد از آن غسل ترتیبی یا ارتماسی بدهند یا آنکه یکدفعه در آب فرو برند بنحوی که جمیع
او را دفعه احاطه نماید لیکن احوط آنست که غسل ترتیبی بدهند بانیکه اوّل نیّت

نموده آب بر سر او بریزند و از سر تا گردن او را بشویند بنحوی که بقدر سر موی از جسد
وا نگذارند ناشسته بلکه تمام را بشویند و بعد از آن طرف راست او را ابتدا کنند و از
گردن تا سر ناخن پای او را تمام بشویند بنحوی که سر موی جسد ناشسته نماند بعد از آن
طرف چپ را ابتدا نمایند و بشویند بدستور طرف راست و عورتین او را خواهند
با طرف راست بشویند و خواهند با طرف چپ و چون در اخبار وارد شده
که غسل میّت بکیفیّت غسل جنابتست پس احوط آنست که غسل جنابت را
بکیفیّت غسل میّت بعمل آورند سوای آنکه وضو قبل از آن نسازند بجنابت و مراد آنست
و مراد که ترتیب میان یمین و یسار را مرعی دارند در غسل جنابت مشهور میان فقها
بانیکه اوّل یمین را بشویند و بعد از آن یسار را چنانکه غسل میّت میکنند و در غسل میّت
خلافی نیست و اخبار متظافر است و ترتیب در غسل ترتیبی و نیّت در همه غسلها و
طهارت آب و منع از استعمال آب در همه ضرورست بدستوری که گذشت در وضو
و موالات ضرور نیست لیکن در اثنای غسل ترتیبی حدث اصغر واقع شود احوط
آنست که غسل را از سر گیرد و وضو نیز بسازد بنحوی که گفتیم و اگر شک کند در فعل
غسل عمل بکند بنحوی که گذشت در وضو و اگر شک در اجزای غسل باشد اگر از غسل فارغ
شده و داخل کار دیگر شده اعتبار بشکّ اعتبار ندارد و اگر فارغ نشده اما بر العمل
آورد و بعد آنرا هرچند ما قبل آن همه خشک شده باشد مگر آنکه حدثی کرده باشد
پس حکم در اثنای وضو دارد و کثیر الشک بشک اعتبار ندارد مثل وضو و هرگاه که

میت را مس کند بعد از آنکه سرد شده باشد بسبب مردن پیش از غسل
دادن غسل بر آن کس واجب میشود و هر گاه میت را غسل صحیح داده باشند در صورت
بودن سدر و کافور پس آن غسل واجب نمیشود و پیش از اکمال غسل هر گاه عضوی را
که از غسل او فارغ شده باشد مس کند غسل واجب نمیشود احتیاطاً و هر گاه مس کند
قطعه را که در آن استخوان نباشد یا مس کند میت بهایم را یا عضو لامس را میشود به
هر گاه مس برطوبت باشد و هر گاه بر مکلف جمع شود دو غسل یا بیشتر با همه واجب باشند
و در نیت قصد جمیع کند از همه مجزیست و اگر قصد جمیع نکند تفصیلی است لیکن
احوط آنست که قصد جمیع بکند و غیر آن نکند و اگر همه مستحب باشند یک غسل
از همه مجزیست و در این صورت قصد همه اسباب کند و اگر بعضی واجب باشد و بعضی
مستحب اگر نیت جمیع کند یک غسل از همه مجزیست و اگر نیت جنابت کند
نه جمعه بهتر آنست که غسل جمعه را در این صورت بکند و همچنین است سایر غسلهای مستحبی
و همچنین است با سایر غسلهای واجبی

فصل در تیمم

در هر عبادتی که مشروط است
بطهارت اگر آن عبادت واجبست و طهارت مائیه ممکن نیست شرعاً واجبست
که تیمم کند و از این جهت که تیمم واجب است بجهت نماز واجب و طواف واجب
نزد تعذر طهارت مائیه و واجب میشود تیمم در دو صورت یکی آنکه آب نباشد
یکی آنکه آب باشد لیکن متعذر باشد و اسباب تعذر چند صورت دارد یکی آنکه
بیمار باشد که آب ضرر کند یا هر نحو ضرر که باشد یا بسیار سرد باشد که خوف ضرر در

استعمال

استعمال یا طاقت استعمال نداشته باشد و قادر بر گرم کردن آب نباشد و دیگر
شدت جوشش و آن بحدی باشد که وصول آب بآن موجب ضرر باشد و دیگر
آنکه وصول بآب ممکن نباشد بسبب تنگی وقت اگر چه آب نزدیک باشد و دیگر
آنکه ترسد از تشنگی اگر آب صرف کند دیگر آب بهم نرسد و او تلف شود
یا متضرر شود یا طاقت تشنگی نداشته باشد یا رفیق خود از تشنگی ترسد بنحوی که
مذکور شد یا تشنه را یابد که بیم تلف یا ضرر یا عدم طاقت او باشد یا بیم تلف
حیوانی که نباید کشت یا آنکه در راهی که بآب میروند ترس از دزدان و درنده
گان باشد و فرقی نیست در میانه ترس بر نفس یا بر مال یا بر عرض و دیگر آنکه
که بسبب آن تحصیل آب می توان کرد مفقود باشد و تحصیل آن بقیمت و غیر آن
میسر نباشد و اگر بر بدن مکلف یا جامه که ضرورت در وقت نماز نجاست
باشد و آن قدر آب داشته باشد که وضو تواند کرد مثلا یا ازاله نجاست
واجب که بآن ازاله نجاست کند و تیمم کند برای نماز و نماز را بجا آورد
و در صورت اختیار با وجود خاک تیمم بر چیز دیگر جایز نیست و در صورت
فقد خاک اول غبار بعد از آن زمینی گل و سنگ و نمذ زمین و گچ و آهک و ریگ
و هر گاه گل بهم رسد و برف هم نباشد که آب کند و مخصوص زد و نماز ساقط
و بعد از تمکن طهارت میکند و نماز را قضا میکند و اگر برف و گل هر دو حاضر
باشد احتیاط آنست که بهر یک تیمم کند و اگر بر یک تیمم کند احتیاط آنست که نماز

حیوانی که ضرور دارد یا …

اعاده کند و اگر بعد از او معلوم شود که خاک تیمم یا آب وضو مغصوب بوده نماز صحیح است
و برای او رضای مالک لازم است و اگر مالک راضی نشود ثمن المثل را بدهد و اگر مالک
حاضر نباشد سعی نماید که بمالک برساند آن ثمن اگر راضی بغیر ثمن نشود و اگر مایوس شود از
رسیدن ثمن بمالک از جانب او تصدق نماید و هرگاه حاضر شد و راضی نشد بتصدق
بار دیگر ثمن را بمالک بدهد و ثواب تصدق برای خودش خواهد والله یعلم و اگر معلوم شود
که آب و خاک نجس بوده بعد از آن که نماز را گذارده نماز را از سر گیرد بعد از آنکه طهارت
را از سر گرفته باشد و در تیمم دو ضرب جایز است ضرب اول را برای جبهه و ضرب دویم
را از برای دستها و بجهت غسل دو ضرب را ترک نکند و برای وضو اگر یک تیمم دیگر
یک ضرب به نیز بزند احوط است و باید موضع مسح پاک باشد و اگر ازاله میسر نباشد
ساقط است اعتبار طهارت عضو و واجب است تیمم اگرچه نجاست بخاک تعدی
کند و واجب است تیمم با نجاست حایله هرگاه ازاله آن متعذر باشد و تیمم در اول
وقت میتوان کرد اگر علم یا ظن غالب بعدم زوال آن عذر تا آخر وقت باشد و
احوط تیمم در آخر وقت است مطلقا مگر آنکه حرجی لازم آید در تاخیر و هرگاه در ضیق
وقت تیمم کند و وقت نماز دیگر داخل شود میتواند که در اول وقت بشرطیکه عذر
آن مرجو الزوال نباشد و الا صبر کند تا آخر وقت بنحوی که گفته شد و هرگاه تیمم کند
جهت نماز فریضه و با آن داخل در نمازهای نافله میتواند شد و بالعکس و هرگاه بر ذمه
او نماز فایته باشد هر وقت تیمم میتواند کرد و تضییق در اینجا معتبر نیست و با آن تیمم

تیمم کند و وقت نماز دیگر

داخل در نمازهای یومیه حاضره میتواند شد الا آنکه عذر مرجو الزوال باشد احوط
تاخیر حاضره است تا آخر وقت و اگر بگمان ضیق وقت کند طهارت و تیمم کند
و نماز کند پس غلط او معلوم شود اعاده بر او واجب نیست و طلب واجب است
برای تحصیل آب در زمین هموار دو تیر پرتاب و ناهموار یک تیر پرتاب و اگر کسی
اخلال کند بطلب واجب و در سعت وقت تیمم کند و نماز گذارد نماز او
صحیح نیست و اگر کسی بعد از دخول وقت نماز آبی داشته باشد و بریزد یا بآب
بگذرد و وضو نسازد و بعد از آن آب بهم نرسد و تیمم کند و نماز گذارد اعاده نماز
نمیکند بشرطی که امید حصول آب داشته بوده است و اگر نداشته و چنانکه تیمم کرده نماز
را بگذارد و احتیاطاً اعاده نیز بکند وقت که باب رسید یا توانست که استعمال
نماید و اگر آب نزد کسی موجود باشد و استعمال کند تا وقت که اگر وضو سازد یا غسل
کند نماز او فوت میشود و اگر تیمم کند نماز را در وقت میتواند کرد تیمم کند و نماز را ادا کند
و احتیاط آنست که نماز را اعاده کند بعد از طهارت مائیه و اگر کسی تیمم کند و مشغول نماز
شود و در آن بین آب بهم رسد تا رکوع نکرده رجوع میکند و اگر رکوع کرده نماز را تمام میکند
و هرگاه جنب تیمم کند بدل از غسل و بعد از آن حدث اصغر کند تیمم بدل از غسل میکند و وضو
نمیسازد هرچند وضو ممکن باشد با وجود آب تیمم جهت نماز میت جایز است
و همچنین برای خواب کردن وقتیکه بیادش آید وضو ندارد یا غسل و در بستر داخل
شده است و اگر وضو بسازد بهتر است و کیفیت تیمم این است که نیت کند

که این تیمم خالص برای خدای تعالی می‌نمایم و اگر با این قصد وجوب در واجب
و استحباب در مستحب کند احوط است و همچنین بدل غسل یا وضو بودن را و هر دو
کف دست را مقارن نیت بر خاک بزند و بر میدارد و مجموع پیشانی و ابرو را تا
و جبینین را مسح نماید تا منتهی اعلی طرف بینی به هر دو کف و اگر هر دو میسر نشود به یک
کف و اگر این هم میسر نشود به تحصیل نایب نماید که او را مسح نماید به کفین خود و اگر
به پشت کف خود مسح نماید احتیاط آنست که تیمم چنین نیز بکند و اگر میسر
نشود به همان اکتفا نماید و اگر این میسر شود آن میسر نشود احوط آنست
که چنین تیمم بکند و نماز کند و بعد از رفع مانع اعادهٔ نماز نماید بلکه در صورت
اول نیز احتیاطا اعاده است بلکه در صورتی که هر دو با هم کرده نیز احتیاطا اعاده است
و این اعادها در وقت است و اگر وقت بیرون رفته احوط قضاست و در صورت
رفع مانع از طهارت مائیه و بعد از گرفتن طهارت مائیه و بعد از مسح پیشانی به نحوی که
گفته شد پشت کف دست راست به باطن کف دست چپ از زند که مچ باشد
مسح نماید تا سر انگشتان دست اگر میسر باشد و الا آنچه در مسح پیشانی گفته شد
چنان نماید و بعد از مسح پشت کف دست راست پس پشت کف دست چپ را
به باطن کف دست راست از مچ تا سر انگشتان مسح نماید به نحوی که در دست راست
گفته شد به هر حال هر دو دست یکیست و باید آن قدر را از رو و آن قدر را از دستها
که گفته شد مسح نماید چنان مسح شود که سر موی نماند که بر آن مسح نشده باشد و باید

در مسح

[illegible]

در مسح رو مبالغه و خوب ملاحظه نماید چه عوام را که ملاحظه میکنیم دست
ملاحظه نمیکنند و مجموع کف را بر مجموع موضع نمیگذارند در وقت مسح
کردن و بعد زیر ابر جا میگذارند و باید ابتدای مسح از رستنگاه موی سر
و انتها طرف بالای انف بشود و همچنین در دستها ابتدا به مچ دست
و انتها به سر انگشتان و باید حایل و مانع رسیدن به بشره شود چیزی مثل انگشتر
و غیره ازاله نماید چنانچه در وضو گذشت و باید که ترتیب به نحوی که گذشت
اعتبار نماید و غیر آن نماید والله یعلم **فصل** در طهارت به آب که احتیاج به نیت
ندارد و در بعضی مسئله رکن است **اول** در احکام آبها آب بر دو قسم است
مطلق و مضاف و آب مطلق بر دو قسم است جاری و غیر جاری و غیر جاری
بر دو قسم است آب کر یا غیر کر و غیر کر بر دو قسم است کر و کمتر از کر پس اقسام آبها
بر پنج قسم است **اول** آب جاری و هر گاه نجاستی به آب جاری ملاقات کند
نجس نمیشود بدون آنکه رنگ یا بوی آن یا طعم آن به نجاست تغییر یابد خواه
آن آب به قدر کر باشد و خواه نباشد و اگر چیزی نجس شده و داخل آب
جاری شود که یکی از اوصاف ثلثه او را تغییر دهد آن آب نجس نمیشود
هر گاه تغییر از عین نجاست نباشد مثل زعفران نجس و اگر از عین نجاست
باشد مثل چیزی که از ضمن نجس متغیر شود و آب متغیر شود به اعتبار خود
و آن آب نجس میشود و هر گاه نجاست داخل آب جاری شود که یکی از اوصاف ثلثه

او بتغییر یافته باشد و شک باشد که آیا این تغییر از نجاست است یا نه آن آب نجس نیست
و اگر آب جاری بنجاست تغییر یابد اگر نجاست تمام آب را متغیر نموده است تمام
آن نجس است و اگر بعضی را متغیر سازد آن بعض نجس است و حکم بقیه مختلف آب ج
میشود بحسب اختلاف حال آب که آیا نجاست عمود آب را گرفته یا نه و ما بعد متغیر بغیر آنچه متغیر متصل است از
جهت سر چشمه است یا نه و مراد بعمود آب ما بین دو کنار جو است بحسب عرض و عمق و در صورت
اولی متغیر نجس است و ما تحت پاکست اگر نجاست عمود آب را نگرفته باشد هرچند بقدر کر نباشد و اگر نجاست
عمود آب را گرفته باشد و ما بعد متغیر بمقدار کر باشد هم این صورت دارد و اگر نجاست عمود آب را گرفته باشد
و ما بعد متغیر کمتر از کر باشد در این صورت مقدار متغیر و ما بعد او نجس است و ما قبل متغیر پاکست
اگرچه کمتر از کر باشد و اگر آب جاری نجس شود بعد از زوال تغییر و امتزاج با آب غیر متغیر خواه آن
آب جاری که پاک کننده باشد پاک میشود خواه ماده داشته باشد و خواه نه و القاء کافیست و حوضهای
کوچک حمام و حوضهای که در خانها است هرگاه کمتر از کر باشد و با ماده متصل باشد که مجموع بقدر
کر باشد هرچند که مستوی السطوح نباشد حکم جاری دارد و اگر باران با آب نجس چندان ببارد
که امتزاج بعمل آید با زوال تغییر آن آب پاک میشود و اگر باران بر روی متنجس ببارد و از جای
ترشح نموده بر جامه چکید پاک است مطلقا خواه با آن چیز از متنجس باشد و خواه نه و هرگاه باران
بر آب قلیل طاهر ببارد چنانکه مذکور شد حکم جاری دارد و بملاقات نجاست نجس نمیشود مادام که
بارش میشود و اگر باران میباریده باشد و قطره در جای نجس افتد و ترشح کند از آن بر جامه چکید اگر عین نجاست
با آن نباشد پاکست و هرگاه آب باران بر جای نجس چون زمین و نحو آن ببارد و تمام موضع نجاست را فرو گیرد

آنموضع

آنموضع پاکست لیکن احوط است اعتبار جریان و آب ایستاده غیر بئر که کمتر از کر باشد
بملاقات نجاست نجس میشود هرچند رنگ یا بو یا طعم آن نجاست تغییر نیافته باشد و هرگاه
آب قلیل نجس شود طریق پاک کردن یکی از چند چیز میشود اول آنکه با آب جاری یا آب کر پیوسته
شود لیکن حصول امتزاج دوم آنکه یک کر آب بر آن بریزند بر وجهی که دفعهٔ عرفیه آید و صادق
بعد از آن امتزاج حاصل شود یا از زیر آن آب بجوشد و ممتزج شود یا باران ببارد بتفصیلیکه
گذشت و اگر با آب کمتر از کر که نجس نیست باشد نجاستی ملاقات کند حکم آب قلیل نجس دارد که
تمام او نجس شود بلکه مختص است نجاست بموضع ملاقات و هرگاه نجاست و آنچه در دور او متصل
باو است و ملاقات باو که میفهمد ازند و یا موضع ملاقات نفهمیده ازند هرگاه عین نجاست نباشد
پاکست و اگر همچنین مشتبه شود موضع ملاقات و آب ایستاده غیر بئر که بقدر کر یا بیشتر باشد
بملاقات نجاست نجس نمیشود تا رنگ و یا بو یا طعم او از آن نجاست تغییر نیابد و هرگاه نجاستی در آب
داخل شود و چیزی از آن آب را متغیر سازد ملاحظه باید کرد که آنچه غیر متغیر است بقدر
کر است یا نه اگر بقدر کر است متغیر تنها نجس است و تتمه پاک است و اگر بقدر کر نباشد مجموع نجس است
و اگر آبی که بقدر کر باشد نجس شود پاک ساختن او چند طریق دارد یکی آنست که او را
متصل با آب جاری سازند یا کری دیگر بحیثیتی که امتزاج میانه ایشان حاصل شود یا آنکه یک کر
یا زیاده بر آن بریزند بعنوان دفعهٔ عرفیه و از آن امتزاج حاصل شود دیگر آنکه باران
ببارد بر وجهی که گذشت و دیگر آنکه از زیر آن آب بجوشد و ممتزج شود و هرگاه در کر نجاست
یافت شود و شک باشد که نجاست پیش از کریت افتاده یا بعد از آن آن آب پاکست و اگر بسبب

متغیر بنجاست نجس میشود و تطهیر آن بآن حاصل میشود که تمام آن را
بکشند اگر میسر شود و احتیاطا و الا قدر یکه زوال تغیر بآن شود و اگر
نجاست بچاه ملاقات کند و چاه را متغیر نسازد چاه نجس نمیشود و احتیاط
آن است که تمام آب را بکشند بمردن شتر و ثور و وقوع منی و خون حیض
و استحاضه و نفاس و مسکرات و فقاع و هرگاه متعذر باشد کشیدن آب
چاه چهار مرد بنوبت آب کشند چنان دو مرد آب کشند و چون مانده
شوند دو مرد دیگر و باز دو مرد دیگر و هم بدین دستور از اول طلوع فجر تا غروب
و احتیاطا مانع یک کر است در مردن خر و ماده گاو و اسب و هفتاد دلو در مردن
آدمی و احوط آن است که بجهت کافر تمام آب را بکشند و پنجاه دلو در وقوع غایط
یا غایطی که از هم پاشیده بشد در آب و خون بسیار مثل خون ذبح گوسفند و چهل
دلو در مردن گربه و سگ و خوک و روباه و خرگوش و بول مرد و آب باران
مخلوط ببول یا غایط خشک و خون اندک غیر دماء ثلثه می باید کشید و هفت
دلو در مردن طیور چون کبوتر و شترمرغ و آنچه در میان ایشان باشند بغیر گنجشک
کوچک تر از شترمرغ و بزرگتر از کبوتر و موش که بمیرد و از هم پاشد و بول
پسری که بحد بلوغ نرسیده باشد و از مرتبه رضیع گذشته باشد و غسل کردن
جنبی که بدن او از نجاست عینیه خالی باشد و سگی که در چاه افتد و زنده بیرون
آید و پنج دلو در سرگین مرغ و سه دلو در مردن موش و مار و یک دلو در
گنجشک

یا غایطی که خشک شود
در چاه ریزد ده دلو
بکشند و ده دلو در ...

نقش جابد

گنجشک و آنچه مانند آن باشد و بول رضیعی که اغتذای او بشیر باشد و اما نجاستی که شرع
واقع نشده باشد جمیع دلو میباید کشید بر سبیل استحباب و هرگاه نجاست متعدده داخل
چاه شود هرگاه اکثر را بکشند احتیاج بکشیدن اقل نیست و احوط آن است که هر دو را
بکشند و جوانب چاه از آبی که در وقت کشیدن بر آن بریزد نجس نمیشود بشرطیکه آب
متغیر بنجاست نباشد و حکم بطهارت آب چاه وقتی میشود که دلو آخر از آب چاه جدا شود
و قطرات آب که از آن ریزد معفو است و شستن دلو واجب نیست و اما مضاف
نجاست
بملاقات نجاست نجس میشود خواه اندک و خواه بسیار و بآن طهارت و ازاله
نمیتوان کرد و هرگاه دو آب باشد یکی پاک و دیگری نجس و یکی بدیگری مشتبه شود از هر دو اجتناب
باید کرد و تیمم نموده و احوط ریختن آن آب است و هرگاه آب از آن دو ظرف بچیزی رسیده
آن چیز طاهر است و احوط اجتناب است هرگاه کسی توهم نجاست چیزی کند یا شک در
نجاست چیزی داشته باشد و آن چیز محکوم بطهارت است و هرگاه نجاستی مظنون گردد
ظن آن مطلق اعتبار ندارد و هرگاه جسم حیوانی ملاقی آب قلیل شود طهارت
آن آب و نجاست آن تابع طهارت و نجاست آن حیوان است و هر حیوان که
پاک است سؤر (یعنی نیم خورده) نیز پاک است و در جلاله احتیاط است و آب کمتر از کر که استعمال شده باشد
در حدث اصغر اگر او را جمع کنند پاک است و ثانیا باو طهارت از حدث و خبث
میتوان نمود و آبی که استعمال شده باشد در طهارت اکبر چون غسل جنابت هرگاه بدن
خالی از نجاست عینیه باشد پاک است و احتیاط آن است که طهارت از حدث

با آن نکند **فصل** در نجاسات و آن ده اند اول بول و غایط بد انکه هر
حیوانی که گوشت او حرام باشد و نفس سایله داشته باشد یعنی هرگاه
رگی از آن قطع شود خون بقوت و سیلان بیرون آید بول و غایط
او نجس است مثل انسان هر چند از جمله طیور باشد علی الاحوط والا
قوی و هر حیوانی که گوشت آن خورند بول و غایط او پاکست الا انه
و استر و خر که با آن نماز کردن مکروه است و دیگر از نجاسات منی است گوشت
و منی از هر حیوانی که نفس سایله باشد اگر چه گوشت او را توان
خورد نجس است و دیگر از نجاسات میته است هرگاه صاحب
نفس سایله باشد و هر چه از میت حس نداشته باشد پاکست
اگر از نجس العین نباشد مثل مو و استخوان و شاخ و غیره
و هر چه حس داشته باشد نجس است اگر چه از زنده اش جدا شده باشد
و پوست حیوانی که او را اندکیه نموده باشند پاکست و تذکیه بر حیوانی که ماکول اللحم
باشد واقع میشود و آنچه غیر ماکول اللحم باشد اگر قابل تذکیه است و تذکیه شده است
استعمال آن در غیر نماز میتوان کرد موقوف بدباغت نیست و پوست حیوانی که
تذکیه نشده است نجس است و استعمال نمیتوان کرد خواه دباغی شده باشد
و خواه نشده باشد و حیوانی که قابل تذکیه نیست انسان است و سگ و خوک و غیر
اینها و آنچه از سباع است قابل تذکیه است و باقی محتمل که قابل تذکیه باشند
و دیگر از

۹۰
و دیگر از نجاسات خون است الا خونیکه در ذبیحه باقی مانده باشد بعد از انکه آنرا ذبح کرده
باشند بقدر متعارف خون از او رفته باشد و دیگر خون ماهی و غیر ماهی از انکه نفس
سایله نداشته باشد پاکست و دیگر از نجاسات سگ و خوک و اجزای ایشانست
مسکر آبکی پاکست و دیگر از نجاسات کافر است و خمر و فقاع و آب انگور هرگاه جوش
بزند قبل از انکه دو ثلث از آن برود و همچنین خرما و مویز که در آب جوش زند قبل
رفتن دو ثلث و واجبست ازاله نجاست از بدن و جامه جهة نماز و طواف و نجاست
که باعث هتک مسجد شود و داخل مسجد کردن دیگری که او نیز منقطع شده باشد
ساقط نیست مادامیکه بیرون نیاورده باشد و معفو است خون جراحتها و قرحها و
خونیکه کمتر از درهم بغلی باشد و او را تحدید کرده اند بقدر ناخن انگشت میان بحسب احتیاط
و هرگاه متفرق باشد و جمع کند بقدر از درهم نباشد معفو است والا فلا و اگر ملاقی دم
معفو چیزی رطب مایع شود معفو است اگر مجموع کمتر از درهم باشد این در معفو کمتر از
درهم است نه در خون قروح و جروح اما قروح و جروح اگر بخشک ملاقی او هم معفو باشد
لیکن احوط اجتناب است بلکه اجتناب از اول هم خالی از احتیاط نیست و اگر شک باشد
در خونیکه آیا آن طاهر است یا نجس آن خون طاهر است و خون حیض استحاضه و نفاس معفو
نیست مطلقا و همچنین است خون نجس العین و معفو است در نماز نجاست جامه که با آن
جامه به تنهایی ستر عورت نتوان کرد خواه پوشیده باشد و خواه برداشته باشد و
همچنین است غیر جامه مثل کفش و مسح و زیر جامه و بند چاقشور و امثال اینها و اگر

و اگر کسی شرب خمر یا اکل میته نموده باشد در وقت تخلیه لازم نیست کفش او را لازم است
علی الاحوط و هرگاه جامه از بول غیر رضیع نجس شده باشد در غیر آب جاری بشوید
دو نوبت آن جامه را باید شست و همچنین اگر بدن باشد علی الاحوط فرقی نیست میانهٔ
جامه و بدن و چیزهای دیگر که شبیه بثوب یا بدن باشد و در بول رضیع یعنی شیرخواره
بحسب عرف یعنی صبی دون حد که ریختن آب کافیست بشرط آنکه آب تمام محل نجاست
را بگیرد بلکه احوط آنست که عین نجاست را بگیرد و نجاست غیر بول هرگاه بغیر از آب جاری
دو نوبت باید شست و اگر در آب جاری بشوید یک نوبت کافیست بلکه دو مرتبه
که کر یا مثل جاری باشد و احتیاط دو مرتبه شستن است در کر هم و ظاهر زیتی باب
قلیل جایز است بشرط اخراج و انفصال غساله از محل نجس و زنی که مربی صبی باشد
و یک جامه داشته باشد روزی یک نوبت جامه را بشوید و بعد از آن بول کم
که آلوده نجس بکند معفو است و نجاست بدن معفو نیست و اگر موضع نجاست معلوم باشد
شستن آن واجب است و اگر موضع نجاست مشتبه باشد اگر در یک جامه است
واجب است شستن آن مقدار از آن جامه که احتمال نجاست در آن میرود
و اگر آن احتمال در همه جا میرود همه را باید شست و اگر اشتباه در یک جامه
نباشد بلکه در جامهای متعدده باشد یا چیز دیگر خالی از آن نیست که موضع
اشتباه محصور است یا نه اگر محصور نیست ولیکن محکوم است بطهارت و اگر محصور است
اجتناب از جمیع آنچه اشتباه در آن حاصل است واجب است و هرگاه جامهٔ نجس
مشتبه شود

مشتبه شود بجامهٔ پاک و شستن متعذر باشد هر نماز را یک نوبت در جامهٔ میکند
و یک نوبت در جامهٔ دیگر تا خاطر جمع شود که نماز را در جامهٔ طاهر کرده است و هر چیزی
خشک ملاقات کند نجاست خشک نجس نمیشود و هرگاه کسی در جامهٔ نجس عمداً نماز
کند در وقت اعاده و در خارج وقت قضا میکند و اگر فراموش کرده باشد که جامه
نجس است و با آن جامه نماز کرده باشد و بعد از آن بخاطرش آید که جامه نجس بوده احوط آنست
که اعاده نماید بلکه اظهر و اگر جامه نجس بوده باشد و علم بنجاست آن نداشته باشد و با آن
نماز کرده باشد و بعد از آن معلوم شود که آن جامه نجس بوده اعاده بر او لازم نیست و اعاده
در وقت احوط است لیکن این احتیاط تاکید ندارد و هرگاه در اثنای نماز نجاستی
ببیند و معلوم باشد که آن نجاست قبل از این بوده نماز را بر هم زند و اعاده کند در وسعت
وقت و اگر در اثنای نماز نجاستی ببیند و معلوم نباشد که این نجاست که دیده
قبل از این بوده یا الحال بهم رسیده واجب است انداختن جامهٔ نجس یا ازالهٔ آن
نجاست و اتمام نماز اگر مستلزم منافی مبطل نباشد و الا نماز را باید از سر گرفت در وسعت
وقت و اگر کسی نجاستی بعد از نماز بر جامه ببیند و نداند که در وقت نماز بوده
یا نه اعاده لازم نیست و هرگاه جامهٔ کسی نجس شده و غیر آن جامه نداشته باشد با آن جامهٔ
نجس نماز میتواند کرد در صورت تعذر کندن و اعاده لازم نیست و دور نیست
که مستحب باشد اعادهٔ نماز و اگر کندن جامه را هیچ مانعی نباشد مشهور آنست که میکند
و عریانا نماز میکنند و بجای رکوع و سجود اشاره بسر میکنند تا آنکه سر را قلیلی بطرف

زیر حرکت میدهد و نگاه میدارد و ذکر رکوع میگوید تا تمام میکند بعد از آن سر
بر میدارد و راست میدارد و سمع الله لمن حمده میگوید و بعد از آن سر را پایین
میکند زیاده از قدر رکوع اندکی و نگاه میدارد تا ذکر سجود میکند و تمام میکند
و بعد از آن سر بر میدارد و اگر بجای حرکت سر چشم را برهم زند شاید درست باشد
ولیکن بهتر حرکت سر است و اگر هر دو را با هم بعمل آورد احوط است بهر حال نماز را
ایستاده میکند اگر ایمن است از نگاه کردن نامحرمی بعورتش و الا نشسته
نماز میکند با ایما و اشاره بنحوی که گفته شد و غیر مشهور میگویند که بجامه نجس نماز
کند و جامه را نکند و رکوع و سجود درست بعمل آورد و اگر دو نماز کند یکی
موافق مشهور و دیگری موافق غیر مشهور احوط است اگر میسر شود و الا اگر اختیار
غیر مشهور نماید ضرر ندارد و اگر کسی گمان نجاستی کند تفحص بکند و آخر معلوم
شود که نجس بوده یا تطهیر جامه یا بدن بدیگری گذارد و آخر معلوم شود که ازاله نجاست
نشده بود احوط در این دو صورت اعاده است

فصل

در مطهرات بدانکه مطهرات ده است آب و آتش و خاک یعنی زمین
و آفتاب و استحاله و انقلاب و انتقال و اسلام و تبعیت اسلام و غیبت
و احکام آب گذشت و آفتاب پاک میکند بول را و مانند آنرا از نجاسات اگر
جرمی نداشته باشد یا جرمش زایل شده و رطوبتی مانده باشد در زمین و بوریا
که نقشش عبرت داشته باشد و بناها و درختها و گیاهها هرگاه آفتاب او را خشک کند

وهرگاه موضع

و آفتاب [illegible] پاک نمیکند [illegible] و از نجاست که در باطن متصل باشد [illegible]

هرگاه موضع که خشک شده باشد بغیر آفتاب و بر آن موضع آب بریزند و آفتاب
او را خشک کند پاک است و بخشکی که بغیر آفتاب حاصل شود پاک نمیشود و
و هرگاه نجاست دیوار از ظاهر بباطن متصل باشد از تابیدن آفتاب بر ظاهر
باطن پاک نمیشود و آتش هرگاه نجس در آن سوخته شود و خاکستر شود پاک است
و همچنین بخار و هرگاه گل نجس به پختن آجر و سفال شود معلوم نیست
که پاک شود و هرگاه عین نجاست کرم و یا خاک شود پاک است و هرگاه آرد را
با آب نجس خمیر کنند و نان بپزند و آن آرد و نان نجس است و همچنین اگر نمک
لاشه سگی یا خوکی در نمکزار افتد و نمک شود پاک میشود و از جمله مطهرات
استحاله کردن نطفه نجس حیوان پاک و آب نجس بول حیوان مأکول اللحم
و غذای نجس سرگین یا شیر مأکول اللحم و خون نجس چرک و امثال آنها
و از این باب است که شدن خمر و اهل فقه اربعه بدون علاج سرکه شود و در
طهارت آن تأملی نیست اما اگر بعلاج شود در آن تأمل کرده اند بعضی فقها و مشهور میان
فقها آنست که طاهر میشود و این طهارت و آب انگور تقدیر که نجس باشد
بغلیان چنانچه مشهور است و دو ثلث آن کم شدن پاک میشود بر فرض دو ثلث
نیز پاک میشود و عصیر انگور چون پاک شود دستهای مباشران و ظرفهای آن
و آلات بخش آنهم پاک میشود و بخاری که از آب نجس بالا رود و بر جسم
صیقلی مجتمع شود و تقاطر کند پاک است و تقاطر حمام نیز پاک است و زمین پاک

و همچنین متنجس و دودی که از عین نجاست برخیزد پاک است

میکند باطن کفش و قدم و موزه را خواه ازاله نجاست براه رفتن و خواه
بمالیدن و خواه بر خاک باشد و خواه بر سنگ و خواه بر ریگ و شرط نیست
خشک شدن نجاست قبل از مالیدن بر زمین و نه اینکه نجاست را جرمی باشد
پس اگر بر قدم یا کفش نجس باشد نجاستی که محسوس نباشد پاک می شود بمجرد
راه رفتن و احوط آنست که آن زمین پاک باشد و خشکی زمین شرط نیست
و مراعات آن احوط است و در مطهرات کل اشکالست و در تطهیر اناء از خمر و امثال
آن احوط هفت مرتبه شستن است و از سه مرتبه کمتر اکتفا نباید و در موت
جرذ که موش صحرائی است هفت مرتبه و در سایر موشها سه مرتبه و در شستن
اناء از باقی نجاسات سوای ولوغ سه مرتبه واجب است و در ولوغ و لیسیدن
و لیسیدن سگ سه مرتبه باید شست نوبت اول بخاک پاک باید
شست و احتیاط آنست که اول بخاک خالی بمالد و مرتبه دیگر بخاک
و آب و دو مرتبه دیگر بآب خالی که مجموع چهار مرتبه دیگر شده باشد و در ولوغ
خوک خاک ضرور نیست بنابر اقوی احتیاطا و بعد از آن مالیدن خاک هفت مرتبه
مرتبه آب و در اناء که نشود حرکت دهد جائیکه آب بهمه برسد اکتفا
خالی کند و کافیست خالی کردن اناء یا آنکه پاک باشد و مشهور آنست
که هر نجاستی را که دو بار باید شست اگر در آب جاری یا کر شسته شود
یکبار کافیست حتی بعضی در ولوغ کلب هم یکبار کافی دانسته اند بعد از آنکه

بخاک

بخاک مالیده باشد و احوط آنست که غسل ولوغ الزام است مرتبه کمتر [illegible] گفته شد و فرق میان
در کر جاری و غیر جاری نکند بلکه سایر نجاسات را نیز فرق نماید و لیکن اگر جامه باشد که از بول نجس شده باشد
و در آب جاری یکمرتبه شویند کافیست و در آب کر احتیاط دو مرتبه است و اوانی کفار پاکست
مادام که علم بمباشرت ایشان برطوبت حاصل نباشد و همچنین است آنچه در دست ایشان باشد
بغیر از پوست و گوشت حتی مایعات و جائز است پوشیدن جامه که کافر دوخته باشد و هرگاه علم
بملاقات برطوبت نباشد و حرام است استعمال و اکل از آنیه طلا و نقره و وضو ساختن از ظرف
طلا و نقره و هر چیزیکه اناء بر آن صادق نیاید که جدا از طلا و نقره باشد مثل انگشتر و غیر آن آنچه
از این قبیل است حرام نیست استعمال آن در مانند سرمه دان و ظرف غالیه احوط اجتناب
بلکه اظهر و اقوی جائز موضع نقره در مفضض اجتناب واجب است و احوط اجتناب از سوراخ
نقره و لیام نقره و انه بعلم **فصل** در احکام نماز بدانکه بر دو قسم است واجب و مندوب و نماز
واجب است نمازهای یومیه و نماز جمعه و عیدین و نماز کسوف شمس و خسوف قمر و نماز آیات
و نماز طواف و نماز اموات و نماز منذور و شبیه منذور و ما عدا اینها مستحب است
و جائز نیست تقدیم نماز بر وقت مقرر شده بجهة آن شرعا و نه تاخیر از آن و بعد از
دخول وقت نماز واجب میشود لکن لوجوب موسع یا آن معنی که اداء اول تاخیر باید بر وقتیکه
نخواهد بود و اگر نکند نماز را بکنند واجب را بعمل آورده و همچنین است حال تا آخر وقت

دهر نماز را دو وقت است وقت اول جهت فضیلت و وقت دویم جهت اجزا و اول وقت ظهر زوال آفتاب است
و آن میل آفتاب است از وسط السماء و انحراف آن از دایره نصف النهار و آخر وقت ظهر از جهت مختار
و مضطر وقتی است که بغروب آفتاب از وقت بمقدار اداء عصر باقی و وقت فضیلت تمام است
تا وقتی که سایه هر چیز مثل آن چیز شود و از اول بقدر چهار رکعت نماز اختصاص بظهر دارد
در حضر و در سفر وقتی که نماز قصر است قدر دو رکعت مخصوص ظهر است و اگر نماز خایف و مضطر باشد
که به دو تسبیح یا کمتر از آن بعمل میاید همان قدر مخصوص ظهر است و بعد از آن وقت مشترک است
میانه ظهر و عصر و ظهر مقدم بر عصر است تا وقتیکه بغروب آفتاب چهار رکعت باقی مانده باشد
در حضر و در سفر و خوف همان قدر که عصر بعمل آید چنانکه در ظهر و اول وقت گفته شد پس آنگاه
مخصوص عصر است و اول وقت عصر وقتی است که از نماز ظهر فارغ شود و آخر وقت غروب آفتاب است
خواه مختار و خواه مضطر و وقت فضیلت عصر باقی است تا سایه هر چیز دو مثل آن چیز شود و اول وقت
مغرب غروب آفتاب است و غروب آفتاب باین محقق میشود که شعاع آفتاب اندر [illegible]
و بناها زائل شود و همچنین از منارها و تلها و احوط آنست که از کوهها نیز زائل شود و از[2]
و آخر وقت مغرب وقتی است که بنصف شب بمقدار چهار رکعت باقی مانده باشد
یکجهت مختار برای حضر و دو رکعت برای سفر و دو تسبیح از نیمه یا کمتر برای خایف
و جهت مضطر تا قبل از طلوع صبح بمقدار ادای نماز است لیکن مشکل است و احوط آنست که

[2] بلکه اگر شعاع از [illegible] که [illegible] شود [illegible] تا زائل شود ۲

نیت

نیت ادا و قضا نکند و الغا نقصد قربت واجب و احتیاط آنست که تا ذهاب حمره مشرقیه
تاخیر نماید و اول وقت عشا وقتی است که بقدر سه رکعت از غروب آفتاب بگذرد
یا بآنقدر که نماز مغرب توان بعمل آید برای خایف و آخر وقت عشا جهت مختار نصف
شب است و جهت مضطر تا صبح محتمل است بلکه اشتغال الذمه و احوط آنست که قصد ادا و قضا
نکند بلکه قصد قربت تنها نماید و [illegible] اگر در اینجا نیز مثل آنست که در ظهر و عصر گفته شد
و اول وقت صبح فجر طلوع فجر صادق است و آن سفیدی است که بر افق پهن شود آن را صبح صادق
گویند و آخر وقت فضیلت نماز صبح ظهور حمره مشرقیه است و آخر وقت اجزا طلوع آفتاب است
و اول وقت نافله ظهر زوال است و آخر وقت آن وقتی است که سایه هر چیز بقدر
دو قدم آن چیز شود که دو سبع آن باشد زیاده شود و بعد از آن اگر نافله نکرده باشد شروع
در فریضه نماید و نافله را قضا نماید و هرگاه وقت نافله بیرون رفته باشد یک رکعت از نافله
کرده باشد تمام میکند و الا شروع در فریضه نماید و وقت نافله عصر بعد از فراغ از نماز
ظهر است تا وقتیکه سایه هر چیز چهار قدم زیاده شود بعد از چهار قدم اولی اشتغال بعصر است
و هرگاه سایه چهار قدم زیاده شود و یک رکعت از نافله گذارده باشد نافله را تمام میکند
و الا فریضه را بجا آورد و در روز جمعه تقدیم نوافل بر زوال جایز است بلکه مستحب است
و ممتد است نافله مغرب تا مقدار فریضه مغرب احتیاط آنست که از ذهاب حمره مغربیه

پس بعد از دو وقت وتیره عبارت است و سنت است با منداد و نافله و وقت نماز شب نصف شب است
و آخر نماز شب طلوع صبح صادق است و هرگاه چهار رکعت از نماز شب را بجا آورده باشد نماز شب
و شفع و وتر را اتمام میکند و اگر چهار رکعت نکرده اول نافله را بجا میکند و نماز شب را بعد از فریضه
میکند و اول وقت دو رکعت نافله فجر بعد از فراغ نافله شب است و منتهی وقت
نافله فجر ظهور سرخی مشرق و قضای نماز شب افضل از تقدیم است و نماز اول وقت افضل است
الا چند موضع که تاخیر از اول وقت افضل است اول تاخیر ظهر کسی را که [illegible] بعد از فراغ
از نافله و تاخیر ظهر تا بجهت گرما و تاخیر نماز مغرب تا برطرف شدن حمره مشرق و تاخیر نماز مغرب
و خفتن کسی را که از عرفات به مشعر الحرام آید تا رسیدن به مشعر الحرام اگر چه ربع شب بگذرد و تاخیر
نماز عشا تا برطرف شدن سرخی مغربی و تاخیر نماز ظهر و عصر مستحاضه تا آخر وقت فضیلت تا جمع
کند میانه نماز سابق و لاحق بیک غسل و تاخیر نماز فریضه جاهره کسی را که قضای فرایض کند تا تاخیر نماز صبح
تا وقتیکه نماز شب را تمام کند هرگاه چهار رکعت از آن را دریافته باشد و تاخیر
نماز مغرب روزه دار را جهت کسی که در انتظار او باشند و از برای افطار نفس او با او
منازعه نماید در افطار الصوم و تاخیر از برای کسیکه ظن بدخول وقت داشته
باشد و راهی بعلم نداشته باشد تا وقتی که علم بهم رساند و تاخیر از برای کسیکه
مسلس بول و مبطون باشد نماز را با آخر وقت تا جمع و تاخیر صاحبان عذر آخر وقت است

را باید

[illegible] یقین بوقت [illegible]

با امید زوال عذر و تاخیر قضای نماز شب در صورتیکه جواز تقدیم و تاخیر نماز صبح از جهت نافله آن
هرگاه پیشتر بجا آورده باشد و اعتماد بر غلبه ظن خود میتوانند کرد و اعتماد بگفتن مردان مستحق
ثقه و صاحب احتیاط جایز است و جایز است شهادت بیکعدل و جایز است اعتماد بر امارات مفید ظن
بوقت باید بوقت در صورتیکه تحصیل علم ممکن نباشد و بنابر این واجب است تاخیر کردن تا یقین
حاصل شود در روز ابر هرگاه خروسها آواز کنند و جواب هم گویند حکم بزوال آفتاب کرد و ارد
و مراعات احتیاط ضرور است و اگر کسی اعتماد کند بر ظن خود و انکشاف ظاهر شود بطلان ظن او و ادا کند نماز او
قبل از وقت تمام شده اعاده لازم است و اگر وقت داخل شود و او در نماز باشد احوط اعاده است
و اظهر آن است که کافی است و اگر نماز کند قبل از وقت با تمام عمدا یا نسیانا از روی جهل نماز او باطل است
و اگر داخل شود او در نماز باشد در صورت عمد نماز او باطل است و همچنین است حکم جاهل و ناسی
و هرگاه کسی گمان کند که نماز ظهر کرده پس مشغول نماز عصر شود قبل از تسلیم بخاطر آورد که نماز ظهر نکرده
عدول میکند و نیت میکند که این نماز ظهر است و نماز عصر را بجا آورد و نماز را اعاده میکند هرگاه بعد از
تسلیم بخاطر آورد و نماز را در وقت مختص ظهر بجا آورده و اگر مجموع نماز را در وقت مشترک بجا آورده
اعاده ضرور نیست نماز ظهر را بجا آورد و اگر بعد از آن در وقت مشترک شده احوط اعاده است
و استقبال قبله واجب است در نمازهای واجبی و جایز است نماز نافله در سفر و حضر بر راحله در حالت
ضرورت و اختیار در حالت رفتار و مستحب است در این صورت استقبال به تکبیرة الاحرام

وکافیست در رکوع و سجود ایما و باید سجود اخفض از رکوع باشد و واجبست در ایما سجود وضع جبهه
و اگر رکوع و سجودی بجا آورد با امکان اولی است و اگر علم بقبله میسر نباشد و مشتبه باشد بخبر متواتر یا بقبر
معصوم و اگر در جایی ثابت نشده باشد عمل بآن باید کرد و الّا اعتماد بر علامات کند و علامات اهل عراق
و سایر بلاد ایران آنست که جدی برابر پشت راست است و مغرب بر یمین و مشرق بر یسار و آفتاب
در وقت زوال برابر ابروی راست گیرند و اولی آنست که علامات اولی را اوسط عراق و ما والا
اهم اعتبار نمایند و دو علامت آخر را او آخر عراق و ما والاهم اعتبار نمایند و اما اطراف غربیه و ما والاهم
اندک میل بطرف مغرب زیاده کنند نسبت باین علامات و هرگاه جمیع علامات میسر نباشد تحصیل ظن
بقبله بهر عنوان که باشد و اگر تحصیل ظن نتواند نماید و مشتبه شود بخلاف آن اخبار نماید بآن عمل نماید و عمل بقول کافر
و فاسق ... اگر مفید ظن نبودند و اگر ظن بهیچ وجه حاصل نشود یک نماز میکند بهر طرف که باشد
اتفاقا و اگر چهار نماز خواهد بکند هر نماز بیک طرف از چهار طرف است بدا احوط نیز و اگر بعد از انقضای
وقت معلوم شود که غیر قبله بوده اعاده لازم نیست و نابینا تقلید میکند و جایز است نابینا را تقلید
نماید کافر و صبی و زن هرگاه ظن از معرفت آن بهم رسد و واجبست رجوع باقوی ظنین
پس اگر محرابی تواند یافت از جوامع مسلمین مقدم است و عالمی متمکن از معرفت ادله در
تقلید دیگری نتواند کرد و جایز است اعتماد بر قبله های مساجد و مقابر بلاد مسلمین و اگر اجتهاد
کند بر تیامن و تیاسر بامارۀ اقوی اعتماد بر ظن اقوی خود کرده عمل نماید و گفته اند در اضطرار

نماز گزار اگر

نماز گزار اگر اخلال کند اگر متمکن از استقبال قبله نباشد در تمام نماز در تکبیرة الاحرام استقبال
باید کرد مع الامکان و اگر نماز کرده باشد بجانبی بحسب ظنی که بهم رسانیده بود و بعد از تحصیل معرفت یا ظن
بقبله یا از گفتن نماز بچهار طرف اگر خواسته باشد که احوط بعمل آورد در همه صورتها اگر بعد از فراغ
معلوم شود که نماز بغیر قبله واقع شده است اگر انحراف چندان نبوده که بحد مشرق و مغرب برسد
نماز صحیح است و اگر بحد مشرق یا مغرب رسیده و وقت باقی باشد اعاده باید کرد و اگر وقت بیرون رفته باشد
قضا لازم نیست و اگر انحراف زیاده از حد مشرق و مغرب بوده باشد در وقت اعاده و در خارج وقت
قضا کردن احتیاط است و اگر احتیاط کند هیچ بر او نیست و اگر در اثنای نماز معلوم شود که از قبله منحرف است
اگر انحراف بحد تشریق و تغریب نرسیده باشد برمیگردد و الّا نماز از سر میگیرد در وسعت وقت

فصل واجبست ستر عورتین در نماز و اگر منکشف العورة نماز کند باطل است و اگر در اثنای نماز منکشف
شود جهلا و غفلة ضرر نمیکند و لکن باید که بپوشد و عورتیکه ستر او در نماز واجب است
قبل و دبر است و از آنجمله است بیضتین و زن آزاد تمام جسد او عورتست و ستر آن در نماز واجب
سوای رو و کفین از بند دست خواه باطن کف و خواه ظاهر و لکن شرط نیست بالکلیه کف پا بجز دو ز...
نباشد و جایز است کنیز و صبیه غیر بالغه را نماز کردن سر برهنه و جامه مصلی باید ملک او باشد بحسب عین
یا منفعت یا ماذون فیه باشد از جانب مالک در پوشیدن آن جامه یا نماز کردن در آن جامه با اذن
صریح یا اذن شاهد حال اگر ... تعیین شخص عاقل ... و جایز است که ...

که از زمین روئیده باشد مثل کتان و پنبه و علف و پوست حیوانی که گوشت او را نخورند بشرط
آنکه هر چند دباغی کرده باشد و موی گرگ و پشم آن حیوان اگرچه پنبه بقیه باشند باشد
موضع اتصال ... از بدن باشد یا آن جز بجسید ... والا بپوشیدن و جایز است نماز در پوست گرگ
و در خالص و مواست نماز در پوست میته اگر دباغی کرده باشند و نجس است و تشکیک در تذکیه آن
اگر در دست کافر باشد موجب حکم نجاست است و اینکه میته است از آنکه شرط
طهارت و حلیت او ثابت نشود مگر آنکه اماره تذکیه باشد بر تذکیه او پس
بمعنا تذکیه
بلانک محکوم بطهارت است و کافیست در حکم تذکیه وجود آن در دست مسلم یا در بازار مسلمانان
بشرط آنکه اندست کافر نگرفته باشد خلافاً صاحب اجاره تذکیه کند و خلاف کنند و خواه مستحل میته باشد
جه دباغت یا بذباحت اهل کتاب و خواه نه و هرگاه معلوم شود که پوست در دست کافر
گرفته است جز آنکه پوست که در دست مسلم یا در بازار مسلمانان ... حکم ... باشد
او میته باشد ظاهراً ... است و نماز بر آن ... و خرید و فروخت او حلال است و حرام است
نماز در پوست حیوانی که گوشت او را نخورند اگرچه او را دباغت کرده باشند و این حکم
در پوست و پشم و کرک و پیر آن و هرچه از فضلات آن باشد جاریست و جایز است نماز
در بند زیر جامه و عضوی که از غیر ماکول اللحم ساخته باشند و مو از غیر ماکول اللحم هرگاه در جامه
باشد اجتناب باید کرد الا آنکه پوست خز و سنجاب و روباه و سمور حرام است پوشیدن

حریر

حریر محض بر مردان خواه در حال نماز و خواه در غیر آن و نماز ایشان در لباس حریر باطل است
خواه لباس ساتر باشد و خواه نه و تحریم مذکور مخصوص است بحال اختیار پس در حال ضرورت
جنگ و دفع سرما و گرما جایز است و همچنین است حال حرب و تحریم مخصوص است بحریر محض پس پوشیدن
ممتزج جایز است و اگر ممتزج شود حریر با غیر حریر رفع تحریم نشود و همچنین اگر ظاهر باشد و استر
غیر حریر باشد ... و اگر جنس جامه حریر باشد در جواز نماز در آن تامل است و جایز است نماز
در تکه حریر و احوط اجتناب است در بند زیر جامه و طاقیه و امثال آن از چیزهایی که بتنهایی ساتر عورت
نیست ممنوع است و جایز است نشستن بر حریر و فرش ساختن آن و سجاده
حریر جایز است و احوط مقتضی اجتناب است و جایز است زنان را پوشیدن حریر و در حال نماز
و حالت نماز و مکروه است پوشیدن لباس سیاه الا خف و عمامه و عبا و مثال آنها را
در ... پوشیدن ... و مکروه است جامه سبز و معصفر سیر و سرخ سیر و مکروه است نماز بیک جامه
جامه رقیق که ستر بدن و حجم نماید و بلکه هرگاه حجم عورت نماید در آن تنها نماز نکند
تا آنکه ... حجم ... و مکروه است نماز ... و مکروه است ... نماز در یک
جامه برد ... مگر آنکه جامه غلیظ و ساتر ... در این وقت مکروه نیست لیکن ... است
و مکروه است در نماز با خود آهن ظاهر داشتن و مکروه است نماز در انگشتری یا جامه که صورت
داشته باشد و فرقی نیست میانه صورت حیوان و جن و ملائکه و آدمی و نماز در ... باشد

پاره پاره باشد و از ساق پا هیچ نپوشاند احتیاط نماز در آن نکردن است و مکروه است نماز در جامه‌ای که

صورت دارد مگر آنکه پوشیده باشد و مکروه است که انگشتری در انگشت باشد که صورت دارد و در طرف

مقابل نبود مگر آنکه پوشانیده باشد و کراهت زائل نشود به تخفیف بلکه باید به تغییر صورت و جایز است

نماز در هر مکانی که مملوک باشد به حسب عین یا منفعت یا مأذون باشد به اذن صریح و جایز است

نماز در صحراها و باغهایی که دیوار نداشته باشد و مغصوب نباشد هرچند مالک راضی نباشد و فرق

نباشد در دلالت کننده به علم رضای صاحب و در این حکم است حمامها و کاروانسراها و امثال آن و حرام است

نماز در زمین مغصوبه و فرقی نیست میانه غاصب و غیر غاصب و هرگاه کسی را مالک رخصت

دهد خواه غاصب خواه غیر غاصب نماز او صحیح است و اگر در مکان مغصوب محبوس باشد

یا جاهل باشد به غصبیت یا سهو کرده باشد نماز او صحیح است لیکن باید استرضای مالک

نماید به نحوی که در آب وضو و غسل گفتیم و شرط نیست در صحت نماز طهارت ما عدای موضع جبهه

و جایز نیست سجده بر زمین و آنچه از زمین روئیده باشد به شرط آنکه ملبوس و مأکول

عادی نباشد و جایز نیست سجده بر چیزی که زمین نباشد و آنچه از زمین روئیده هم

نباشد و جایز نیست سجده کردن بر اجزای منفصل از زمین اگرچه عرفاً بر آن اسم زمین

صادق نیاید و جایز نیست سجده کردن بر آنچه مأکول و ملبوس عادی باشد اگرچه در حالی

مأکول نباشد چون حالی مثل پوست بادام و پسته در حال مأکول جایز نیست و دوا

داخل

داخل مأکول عادی نیست مگر آنکه مأکول عادی باشد و مثل گندم و برنج مأکول عادی است هرچند اکل

عادی آنها متوقف بر طبخ و امثال آن باشد و همچنین پنبه و کتان داخل ملبوس است هرچند بر رشتن

و بافتن داشته باشد و جایز نیست سجده بر پشم و مو و پوست و آنچه مستحیل از زمین شده نه همچنین که اسم

زمین بر آن صادق نیاید چون معادن و غیره و گچ و جایز نیست سجده بر گل و سفال بر گل نیست و بعضی گفته‌اند

صحیح دانسته و در آن هیچ فرق نکرده در آن همه و جایز است سجده بر کاغذ خالی از کتابت یا کتابت داشته باشد که

بقدر سجده کتابت نباشد تا پیشانی بر آن باشد کتابت کرده شود و احتیاط آنست که سجده کردن بر نوشته نکنند

در مکان غیر محصور لازم نیست و در محصور لازم است و مکروه است نماز در جایی که از جانب او یا پیش

او زنی نماز کنند و نزد اهل شیعه اگر حائل چیزی باشد یا آنکه بقدر ده ذرع شرعی دوری باشد باکی نیست در عقب

که باشد و مکروه است نماز در حمام و بیوت غایط و در معاطن ابل یعنی در جایی که شتر میخوابد و در رب

آب که جهت آشامیدن ایستاد مثل جوی و کنار آب و زمین شوره و میان قبرستان بدون حائل یا دوری

ده ذرع شرعی و رو بقبر امام مکروه نیست و مکروه است در خانه‌ای که خمر یا مسکرات در آن باشد

و در خانه مجوس مگر بعد از آب پاشیدن و رو بروی آتش افروخته و غیر افروخته

رو به دیوار که از بالوعه نجس و خلا ترشح کند و بعضی احتیاط کرده‌اند که از نماز کردن رو به آتش مطلقاً و

آن است که رو به آهن نیز نماز نکنند و همچنین رو به در گشاده باشد و ثواب دارد نماز در مسجد گفتن

به تحیه مسجد و معروف است و نماز نافله در مسجد بهتر است علی الاقوی مگر آنکه موجب ریا یا سمعه

وبهتر آنست که وضو دارند بول و غایط در مسجد نکنند و سنت است دعا خواندن نزد دخول مسجد و ملاحظه
نقش نمودن و نجاست ساختن منبر و محراب درست کردن و چراغ روشن کردن و شرف برطرف جایز است
خراب نمودن بلکه بعضی اوقات واجب است و مستحب است اعاده نمودن و تعمیر و ساختن آن و مکروه است
کنگره ساختن بالای دیوارش و بیع و شرا و جرایم مسجد و برای غیر آن ساختن و تمکین دادن دیوانه
و اطفال در آن و انفاذ حکم و تعریف گم کرده و گم شده و شعر خواندن و داخل مسجد شدن کسیکه
داشته بوی سیر یا پیاز و امثال آنها باشد و بلغم در آن انداختن سنگ ریزه با انگشت انداختن
و حرام است داخل [illegible] نمودن جنب کرا از آن نجاست سرایت بمسجد کند فصل مستحب است قبل
از نماز اذان و اقامه بلکه اقامه احوط آن است که هیچ یک را ترک نکنند و نماز جماعت سه دفعه اذان
و اقامه نکنند و هرگاه جمع میان صلوتین نمایند یا اینکه نافله در میان آنها نخوانند اذان
ساقط است و هرگاه داخل مسجد شوند که امام جماعت از نماز فارغ شده و صفها از هم
متفرق نشده اذان تنها را ترک نمایند اما اقامه را احوط آنست که بگویند و اذان
هجده مرتبه بگویند و همچنین اقامه را و در آخر اقامه لا اله الا الله نگویند بلکه یکی بگویند و سنت است
که در وقت اذان با وضو یا غسل یا تیمم باشد و ایستاده رو بقبله و اذان را با نام بگویند
و اقامه را وقت است و در همه اقامه مثل نماز باشند با طهارت و رو بقبله و ستر العوره و غیر
ذلک مثل ایستادن و غیر هوا و حرف زدن در اثنا خصوصا اثنای اقامه و بعد از اقامه

نخستکی

تا وقتی سنت است الله گوید حرف از حرفی نیت نماز بزبان بیاورد و اگر زبان او را باحرفی
زند اقامه را اعاده نماید فصل بیان اذان و اقامه سنت است باید دو رکعت نماز را بنشستن
با سجود یا تکلم برداشتن باید که مثل تحمید و تسبیح و سنت است حکایت کردن اذان و واجبات
نماز است اول قیام و قیام در نماز واجب است اگر قدرت بر قیام داشته باشد
و قیام متصل برکوع یعنی از برای ایستادن برکوع رفتن و قیام در وقت تکبیرة الاحرام رکن است
عمدا یا سهوا اگر ترک کند نماز باطل میشود و قیام در وقت قرائت واجب غیر رکن است
و واجب است در وقت قیام استقلال یعنی تکیه بر چیزی نکرده باشد اگر عاجز باشد از قیام
تکیه میکند و اگر عاجز باشد از قیام بجمیع حالات و قادر باشد بر قیام بعضی بقدر مقدور واجب است
قیام و اگر ایستادن با تکیه هم عاجز باشد نشسته نماز میکند و حد عجز که عقلی جواز نشستن آنست
که اصلا قدرت بر قیام نداشته باشد و آن مقتضی علم او یا ظن یا آنکه صاحب
بگوید که ایستادن خوف ضرر دارد و اگر عاجز باشد از ایستادن و نشسته نماز کند بر پهلو بخواند
و ایما میکند و ایما میکند در رکوع و سجود و پهلوی راست مقدم است بر چپ و اگر از پهلو
خوابیدن هم عاجز باشد بر پشت بخوابد و بجای قیام فتح عینین میکند و بجای رکوع
تغمیض عینین میکند و بجای سر برداشتن از سجود فتح و اگر در اثنای ایستادن عاجز شود
بنشیند و مشغول بقرائت شود و اگر کسی [illegible] نشسته نماز [illegible] کرده باشد و در اثنا

از رکوع فتح عینین بکند تغمیض [illegible] سجود و [illegible] بجای [illegible] بکند و بجای [illegible] نشستن

مقدرت بر خاستن نباشد نشسته بر بجهد و ترک قراءت نکند تا وقتی که راست بنشیند و اگر قدرت
داشته باشد بر قیام قبل از رکوع همان واجب است دوم از واجبات نماز نیت است که قصد
کند نماز را برای رضای حق سبحانه خالصا قصد تقرب و اشباه آن لازم نیست و احوط آن است که قصد
وجوب یا ندب را نیز بکند و اگر در اثنای نماز قصد آن کند که بعد از دو رکعت از نماز بیرون رود یا
باشد بسته در اتمام و عدم اتمام باطل است احتیاطا و همچنین اگر قصد فعل منافی نماز کند
بکند سیم از واجبات نماز تکبیرة الاحرام است و آن رکن است نماز باطل میشود بترک آن
عمدا و سهوا و همچنین بزیادتی آن و صورت آن الله اکبر است و مستحب است دستها را در وقت
گفتن تکبیر
تکبیر بلند کند مقابل روی و گوشها و سنت است که تکبیر بگوید هفت یعنی یکی واجب و شش سنت و بعضی
اند اول تکبیر را واجب قرار دهد یا آخر را و در هر تکبیر دست برداشتن سنت بلکه احوط آن است
که دست برداشتن سنت ~~بلکه احوط آن است که دست بر داشتن~~ و تکبیرهای نماز مطلقا ترک
نماید و اگر هفت تکبیر نگوید پنج تکبیر بگوید که آن هم سنت است و اگر پنج تکبیر هم نگوید بلکه سه
مرتبه تکبیر بگوید آن هم سنت است و در هر صورت یکی واجب است و بهتر آن است که آخر باشد
با قرینه آنکه گفتیم چهارم از واجبات نماز قراءت است و واجب است در نمازهای دو رکعتی
و دو رکعت اول از نمازهای سه رکعتی و چهار رکعتی واجب است حمد و سوره بعد از حمد
و اکتفا بحمد تنها جایز است هرگاه در نمازهای سنتی مطلقا و واجب در وقت ضرورت

مثل

مثل ترس و بیماری و طاقت سوره نداشته باشد و تنگی وقت و واجب است ادای حروف
و تشدید و اخراج حروف از مخارج مقرره و تجوید عربی شود و همچنین اعرابها و تنحیح جزء با وقف اعتبار
نموده اند وجوب ندارد لیکن اگر مراعات نمایند شاید اولی باشد و واجب است
ترتیب آیات و موالات یعنی فاصله آیه با آیه نکند بخواندن چیزهای دیگر یا سکوت طویل چنانچه از اول
قاری بیرون رود و دعای مباح در رد سلام و الحمد لله در عطسه و نزد آیه رحمت طلب رحمت کردن و نزد
آیه عذاب استغفار کردن و صلوات بر پیغمبر و آل او در وقت شنیدن اسم شریف
آن حضرت صلی الله علیه وآله ضرر ندارد و قراءت سوره عزیمه در نمازهای فریضه جایز نیست و اکتفا بقراءت
سوره الم تر کیف یا سوره لایلاف ننماید و در فریضه هر دو را با یک بسم الله بخواند که هر دو یک
سوره اند و همچنین والضحی و الم نشرح و بسم الله میان ایشان نیز بخواند و بسم الله الرحمن الرحیم در هر سوره
باید بلند بخوانند حتی در نمازهای اخفاتی و حرام است قول آمین و واجب است در وقت
گفتن بسم الله قصد سوره معینه احتیاطا مگر آنکه سوره عادت داشته باشد که بعد از حمد
میخوانده باشد بخواند طبع و عادت خوب است و اقوی افضلیت تسبیح است در نماز سه رکعتی
و چهار رکعتی در رکعت سیم و چهارم و واجب است اخفات احتیاطا در تسبیحات احتیاط و اولی
آن است که سه مرتبه بگوید تسبیحات اربعه که دوازده تسبیح میشود و اگر بعد از آن استغفار
نماید بهتر است و اگر شک کند در عدد تسبیح بنا بر اقل بگذارد و واجب است جهر در نماز

صبح و دو رکعت اول مغرب و عشا و اخفات در ما بقی بغیر بسم الله الرحمن الرحیم که اخفا جایز نیست
در هر حال و بهتر آن است که نماز [illegible] قراءت [illegible] جهر نماید [illegible]
روز [illegible] را قراءت [illegible] اخفات نماید و در روز جمعه قراءت نماز ظهر جمعه جهر بکند
اولی و احوط است و جهر در موضع آن بر زنان لازم نیست و اگر بلند بخوانند در جایی که اجنبی
آواز او را نشنوند جایز است و اخفات نیز در موضع جهر و موضع اخفات حکم او است
و جاهل و ناسی و کسی که از جهت اختیار [illegible] باشد در جهر و اخفات معذورند
و اگر در اثنای قراءت مطلع شود بر مخالفت جهر و اخفات اعاده کردن قراءت
بر او لازم نیست بلکه از آنجا بگیرد و جهر و اخفات [illegible] و اذکار
رکوع و سجود و تشهد و تسلیم مخیر است میانه جهر و اخفات و بسم الله در اول سوره
واجب است بغیر سوره برائت و در حالت شروع در سوره که کند عدول به سوره دیگر می‌تواند کرد
اگر از نصف تجاوز ننموده باشد و عدول کردن از سوره جمعه و توحید و جحد به سوره
دیگر حرام است و در روز جمعه از سوره توحید به سوره جمعه عدول می‌توان کرد بشرط
عدم تجاوز از نصف پنجم از واجبات نماز رکوع است و آن رکن است باطل می‌شود
نماز بترک آن عمداً یا سهواً و واجب است در رکعتی یک نوبت و برائت ذمه یقینیه به آن
حاصل می‌شود که منحنی شود بحیثیتی که چیزی از باطن دستها بر زانوها تواند رسید

و احوط

۲ بر او لازم نیست
و حکم [illegible] در جهر و اخفات ۳

واحوط آن است که خم شود آنقدر که کف دست بر زانو برسد و گذاشتن بر زانوها واجب نیست
و بهتر آن است که دستها را بر زانوها بگذارد بلکه اولی است و واجب است در رکوع ذکر و اولی
تسبیحی یا سبحان ربی العظیم و بحمده یکمرتبه [illegible] و واجب است طمأنینه بقدر ذکر و واجب است
سر برداشتن و آرام در حالت سر برداشتن و اگر [illegible] از انحنا آنچه ممکن شود بعمل آورد
و اگر بالکل عاجز باشد ایما کند و مستحب است تکبیر برای رکوع رفتن [illegible] و احوط عدم ترک است
ششم از واجبات سجود است و واجب است در هر رکعتی دو سجده و اگر هر دو را ترک کند باطل می‌شود
نمازش حکم آن مذکور خواهد شد و اگر یکی ترک کند نماز باطل نمی‌شود خواه عمداً و خواه سهواً
و واجب است در هر سجده [illegible] انحنای پیشانی بر چیزی که سجود بر آن صحیح است [illegible] و مستحب
که موضع سجده مساوی موضع قیام باشد و واجب است که موضع سجده زیاده از قدر یک خشت
که آن چهار انگشت مضموم [illegible] است از موقف بلندتر نباشد و حکم بلندی مکان
نیز در پستی جاری است و در موضع [illegible] لیکن احوط آن است که [illegible]
و واجب است سجده بر هفت عضو پیشانی و کف دستها و زانوها و سر دو ابهام پاها و اولی آن است
که چیزی [illegible] بر جایی که سجود بر آن صحیح است بگذارد بلکه [illegible] و واجب است که اعضای موضع
سجده [illegible] و جایی که [illegible] اندازد و جبهه را در سجده متمکن سازد و در سجده
بر چیزی که جبهه بر آن [illegible] و واجب است در سجود

آن است ۲
[illegible] عمداً نماز او باطل است و اگر سهواً ترک کند هم

و احوط آن است که سبحان ربی الاعلی و بحمده بگوید و واجب طمانینه در سجود بقدر ذکر و سر بر داشتن
و نشستن درست و آرام گرفتن در نشستن و بعد از آن سجدهٔ ثانیه را بجا آوردن و تکبیرات در رکوع
و سجود سنت است نحو معهود بعد از سمع الله لمن حمده یعنی سنت است تکبیر بگوید و بعد از سر داشتن از سجدهٔ
اول تکبیر بگوید و بعد از آن تکبیر بگوید و بعد از آن بسجدهٔ دوم برود و بعد از او بعد از سر برداشتن از سجدهٔ
اول و دوم تکبیر بگوید و باید که تکبیر را تمام کند و بعد از تمام شدن بعد از رکوع تکبیر سجود ... از سجده باید سر برداشتن
و نشست آن وقت مشغول تکبیر شود و هیچ یک از این تکبیرات واجب نیست و احتیاط در نیت ...
... و احوط آن است که بعد از سر از سجدهٔ دوم برداشتن بنشینند و اندک آرام گیرد
و بعد از آن برخیزد برکعت دیگر و سنت است بین سجدتین استغفر الله ربی و اتوب الیه
و در هر برخاستن برای رکعت بحول الله و قوته اقوم و اقعد بگوید **هفتم** از واجبات نماز تشهد است
و واجب است بعد از رکعت دوم و بعد از رکعت سیم از نماز سه رکعتی و بعد از رکعت چهارم از نماز
چهار رکعتی تشهد ... و احوط آن است که اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شریک له و اشهد
ان محمدا عبده و رسوله بگوید و کمتر نگوید و بعد از آن صلوات بر محمد و آل او واجب است و واجب است
طمانینه یعنی آرام گرفتن و نشستن بقدر تشهد گفتن **هشتم** تسلیم است و تسلیم بعد از تشهد دوم
از نماز چهار رکعتی و سه رکعتی و بعد از تشهد در نماز دو رکعتی واجب است و آن السلام
علینا و علی عباد الله الصالحین یا السلام علیکم و احوط جمع میان هر دو است بگفتن

ورحمة الله

[margin: از رکوع تکبیر برای رفتن بسجود ... و بعد از سر داشتن ...]

ورحمة الله و برکاته نیز بعد از السلام علیکم و بگفتن السلام علینا و علی عباد الله الصالحین
از نماز بیرون میرود و السلام علیک ایها النبی و رحمة الله و برکاته مستحب است و مستحب موکد است
قنوت خواندن در رکعت دوم بعد از فراغ از قرائت و قبل از رفتن برکوع و هر دعا که
بکند خوب است لیکن ادعیه ماثوره از ائمه علیهم السلام بهتر است و همچنین کلمات فرج
و مستحب است تکبیر پیش از قنوت و رفع یدین نحو معهود در تکبیر و در اثنای قنوت مستحب موکد است
تعقیب بعد از نماز و سجدهٔ قرآن پانزده است سه در مفصل و آن والنجم و انشقت
و اقرا است و دوازده در باقی قرآن واجب است از آن جمله چهار است الم تنزیل و حم فصلت و النجم
و اقرا و موضع سجود در این چهار موضع بعد از فراغ از آیه است و واجب نیست سجده
در این چهار موضع بر شنیدن غیر قاری و شرط نیست طهارت و در استقبال قبله و ستر
عورت مراعات قبله اولی است و باید سجده بر اعضای سبعه کند و وضع جبهه بر ما یصح الصلوة
علیه السجود باشد **فصل** در مبطلات نماز بدانکه هر کاری که اخلال کند به واجبی از واجبات نماز از روی عمد
خواه آن واجب از اجزای نماز باشد و خواه از صفات اجزای نماز باشد یا از شروط نماز ...
واجب نماز باطل است خواه عالم بمسئله باشد و خواه جاهل بمسئله بغیر از جهر و اخفات
که جاهل در آن معذور است و همچنین معذور است کسی که غصبیت جامه یا مکان یا آب
آن نمیدانسته باشد ... غصبیت آب یا خاک تیمم ندانسته باشد و یا ... از مسلمان

فریده باشد در واقع مغصوب یا نجس باشد و هرگاه که حدث کند در اثنای نماز نماز باطل است و اگر
سهواً یا از روی اضطرار باشد زیرا که طهارت ... بجای آورد و بنا میکند ... تمام ماند نماز را بشکند احتیاط و یکبار
دیگر نماز را اعاده میکند و اعاده را البته باید بکند و نمیتواند ترک کرد اعاده را و اما آنچه مانده ...
نمیتواند ترک کند و هیچ عهده ... و اگر بکند احتیاط است چنانکه گفتیم و دیگر از مبطلات نماز تکلم
بدو حرف و یک حرف که افاده معنی کند نیز باطل میکند و تنحنح موجب بطلان نماز نیست مگر آنکه
دو حرف بر آن صادق آید علی الاحوط و فرق نیست میان آنکه حرف زدن جهت مصلحت نماز ... باشد
و تنبیه اذن کند و اندر نماز باشد باواز بلند تسبیح گوید تا خادم او بشنود و بدست اشاره کند یا و
بفهماند که بدو رکعت و اما بسر هم میتواند و اگر زن حاجتی داشته باشد در نماز تصفیق میتواند
کرد و اگر از قرآن و تسبیح سوای تفهیم قصد نداشته باشد نماز باطل نمیشود و اگر گمان کند که نماز
را تمام کرده و حرف زند نماز او باطل نمیشود و دیگر از مبطلات نماز روی از قبله گردانیدن است
و التفات ... موجب بطلان نماز نمیشود ... که التفات بر دو ...
... عمداً ... دیگر ... که ... است ...
... و التفات سهواً اگر بیمین و یسار رسیده باشد تمام ...
یا اکثر ... پس روی بقبله یا برو ... نماز
باطل است و اعاده در وقت یا خارج وقت باید کرد و اگر بان حد نرسیده باشد

در اثنای نماز سهواً حرف زند نماز باطل نمیشود و اگر ...

اگر ... التفات ... عمداً ... موجب بطلان میشود ...

[illegible]

اگر بعضی

[illegible]

اگر بعضی افعال را در آن محل بجا آورده باشد ... را در آن کرده باشد و دیگر از مبطلات
نماز تکتف است یعنی دست بستن که سنیان میبندند از راه تقیه و دیگر از مبطلات نماز خندیدن است بطریق
قهقهه هرگاه عمداً واقع شود اما تبسم موجب بطلان نماز نمیشود و هرگاه سهواً قهقهه بجای آورد نماز باطل
نمیشود و لیکن احتیاطاً اعاده است اگر قهقهه بی اختیار واقع شود بر وجهی که از خود منع نتواند کرد
نماز باطل است احتیاطاً و دیگر از مبطلات نماز گریه است جهت امور دنیا هرگاه عمداً باشد والا احتیاطاً
اعاده کند و مراد مطلق گریه است و دیگر از مبطلات فعل کثیر است عمداً و اگر سهواً باشد موجب
بطلان نمیشود مگر آنکه صورت نماز را ... کند و دیگر از مبطلات نماز خوردن و آشامیدن است عمداً
و فرو بردن بقایای غذا در بن دندانها باعث بطلان نماز نمیشود و هرگاه کسی اراده داشته باشد
که روزه بگیرد و در نماز وتر باشد و تشنه باشد آب میتواند خورد و جایز است تا مادام ... گذارد و دیگر
از مبطلات نماز ترک رکن است یعنی ترک تکبیرة الاحرام ... رکنی است ... سهواً باشد
باید نماز را از سر گیرد و در رکوع ... نیست و هرگاه ترک رکوع کند تا وقتی که بسجود رود نمازش
باطل است خواه عمداً و خواه سهواً و هرگاه هر دو سجده را ترک کند تا وقتی که برکوع دیگر داخل شود
نماز او باطل است خواه ترک ... سجدتین ... عمداً باشد و خواه سهواً و ... رکنی موجب بطلان
میشود خواه عمداً و خواه سهواً و دیگر از مبطلات نماز زیاد کردن رکعت است عمداً و اگر سهواً
زیاد کند اگر در عقب رکعت رابع بقدر تشهد نشسته نماز باطل است و اگر بقدر تشهد

نشسته و تشهد بجای آورده نماز او صحیح است سلام بدهد و اگر بقدر تشهد ننشسته و تشهد بجای نیاورده
باشد نماز او باطل است و اگر زیادتی پیش از رکوع بخاطر آید نماز او صحیح است منهدم ساخته سلام
بگوید و تشهد قبل از سلام بگوید اگر اول تشهد نخفته یعنی پیش از قیام بعد از آنکه گفته شد سجدهٔ
سهو بجا آورد و اگر قبل از سجده و بعد از رکوع بخاطر آید و تشهد بجای آورده باشد نماز صحیح است
سلام بدهد و اگر تشهد بجا نیاورده باشد باطل است و اگر بیش از یک رکعت زیاده کرده باشد در نماز
که یاد هم باشد یا یک رکعت زیاده کرده باشد و نه یاد باشد در نماز چهار رکعتی یا سه رکعتی باشد اگر تشهد البته
و اگر تشهد بجا آورده باشد صحیح است بنابر اشکال است نماز را اعاده کند و اگر تشهد بجا نیاورده باشد باطل است
و دیگر از مبطلات نماز کم کردن رکعت است عمداً و اگر سهواً کم کرده باشد و بخاطر آید بعد از تسلیم
پیش از آنکه فعل منافی بجا آورده باشد واجب است بر او که نماز را تمام کند همان لحظه
که هست یعنی تکبیرة الاحرام نگوید و اعاده بر او لازم نیست اگرچه نماز چهار رکعتی باشد و اگر نقص
رکعت بخاطر آید بعد از آن که فعل منافی بجا آورده باشد که عمداً مبطل نماز است نه سهواً چون حرف
زدن اعاده واجب نیست و اگر نقص بخاطر آید بعد از آن که فعل بجا آورده باشد که عمداً و سهواً
منافی نماز است مانند حدث و فعل کثیر که موجب محو صورت نماز باشد اعاده واجب است
دیگر از مبطلات نماز آن است که یقین داشته باشد که دو سجده را ترک کرده و نداند که آن دو سجده
از یک رکعت است یا از دو رکعت اعاده نماز میکند بعد از آن که دو سجده منسیه را بکند

و دو سجده

و دو سجده سهو برای هر یک بجا آورد احتیاطاً و دیگر از مبطلات نماز شک است میانه یک و دو و اول نماز
دو رکعتی یا سه رکعتی و در شک میانه آنکه آن شک در زیادتی باشد یا نقصان و دیگر از مبطلات
نماز شک است در دو رکعت اول از نمازهای مطلق خواه چهار رکعتی باشد و خواه نه و دیگر از مبطلات نماز
شک است در عدد رکعات نداند که چه قدر کرده و رد سلام مسلمان واجب است کفایةً [illegible] و قطع
بلکه اگر یکی از آن جماعت که داخل متکلم علیهم باشند جواب داد از دیگران ساقط است و هر گاه کسی بگوید علیک السلام
یا سلام یا سلاماً یا سلام علیکم یا سلامی یا سلام الله علیک و امثال اینها احوط آن است که
جواب سلام است با آیات قرآنی مثل سلام علیکم بما صبرتم فنعم عقبی الدار و هر گاه کسی در نماز باشد و
شخصی بر او سلام کند و آن جواب واجب است و جواب سلام در نماز سلام علیکم است و جایز است در جواب
علیکم السلام و اگر کسی سلام بکند بر کسی که در نماز باشد بغیر الفاظ مذکوره یا تحیتی [illegible]
اگر در جواب قصد دعا کند جایز است و هر گاه در صحت نماز رد سلام کند باید شنوانیدن بتحقیق
بانگه بر او واجب است احتیاطاً و جایز است در نماز تسمیت عاطس و هر گاه کسی در نماز عطسه کند جایز است
که الحمد لله تعالی بگوید و صلوات بر پیغمبر و آل او بفرستد و اگر عطسه کند دیگری مستحب تحمید و صلوات
میتواند آورد و مکروه است در نماز خمیازه کشیدن و انگشتان شکستن و استعمال [illegible]
و بازی کردن بریش یا غیر آن از اعضا و سنگ ریزه انداختن و بلغم دماغ و آب دهان انداختن
و در اعیان [illegible] بر زمین فوق [illegible] در وقت سجود و مدافعهٔ بول یا غائط یا باد کردن و جایز است

قطع نمودن نماز البته ضرورت چنین حفظ نفس محترمه از تلف و ضرر و گرفتن غریم که عرض
دارد بر آنجا در وقت نماز دیدنش و اگر نگیرد دیگر از دستش در میرود و ضرر میرسد که در وقت
دیگر دستش نیابد و کشتن ماریکه از وی بیم باشد یا ضبط مالی که ضایع میشود و از خوف ضرر ضبط
بول و غایط و باد و امثال اینها و جایز است دعا کردن بمباح در هر جای نماز که باشد و احوط آنکه
بزبان عربی دعا کند و مستحب است که هرگاه آیه که ذکر رحمت در آن باشد بر آن از خدای تعالی سؤال کند
آنرا و آیه که ذکر عذاب در آن باشد پناه بخدا برد از آن **فصل** در احکام [illegible] شک و سهو است
هرگاه ظن بیک طرف کند قرائت حمد یا سوره را یا ذکر یا ادعیه یا بعضی از آنها پیش تا تکبیر
برکوع برود بر وی لازم نیست و نماز او صحیح است و اگر قبل از رکوع بخاطر آید تدارک
باید کرد الا در جهر و اخفات و تدارک آن لازم نیست [illegible] در اثنای قرائت بخاطر آید تدارک لازم
نیست و اگر فراموش کند ذکر رکوع را وقتی که راست شده یا ذکر سجود بعد از برداشتن سر از سجده
جبهه نماز او صحیح است اما اگر پیشانی را بر چیزی که سجود بر آن صحیح است فراموش کند در هر
سجده نماز او صحیح است و هرگاه امام یا ماموم در نماز شک کند و دیگری ضبط کرده باشد اعتماد
بر قول آنکه ضبط کرده بنماید [illegible] و فرقی نیست میانه افعال و رکعات و میانه
آنکه ماموم عادل باشد یا فاسق و در این باب اعتماد بر قول غیر امام و ماموم نمیتوان نمود
[illegible] و اگر امام حدث کند و هرگاه ماموم کاری کند که موجب سهو شود بر امام سجده سهو لازم نمی آید

[illegible]

بسیار [illegible] بعضی از افعال نماز را بعد از [illegible]

105

و هرگاه امام موجب سهو بجا آورد سجده سهو می کند و بر ماموم لازم نیست و احوط آنست
که ماموم نیز بجا آورد و شک کثیر الشک اعتبار ندارد و بنا بر وقوع [illegible] التفات نمی کند و اگر کثیر الشک بجا آورد احتیاط
که نماز او باطل است و هرگاه کثیر الشک [illegible] حکم [illegible] تا وقتیکه از کثیر الشک [illegible]
و اگر کسی قرائت را فراموش کند در اثنای سوره یا بعد از سوره یا قبل از رکوع بخاطر آید حمد را
میخواند و بعد از آن سوره را میخواند و هرگاه رکوع را فراموش کند و پیش از آنکه بسجده برسد
بخاطر آورد رکوع را بجا می آورد و بعد از آن سجده را بجا می آورد و هرگاه یک سجده را
فراموش کند پیش از آنکه برکوع رکعت دیگر رسد بیاد او آید عود میکند و آن سجده را بجا می آورد
و آنچه بعد از آن واجب است بجا می آورد و اگر هر دو سجده را فراموش کند [illegible] و قبل از رکوع
بیاد آورد احتیاط آنست که همین نماز را تمام کند یکبار و اعاده کند و در صورتیکه
سجده را فراموش کند اگر بعد سجده اول نشسته باشد در آن حال نشستن برو لازم نیست
و الا لازم است که اول بنشیند و بعد از آن بسجده رود و هرگاه تشهد را فراموش کند و بعد از
رکوع بخاطر آید واجب است که بنشیند و تشهد را بجا آورد و بعد از آن اتمام نماز را که بعد از تشهد است
می آورد و هرگاه بعد از سلام متذکر شود صلوات بر پیغمبر و آل او را فراموش کرده اگر [illegible] قضا بعد از سلام
میکند و اگر یک سجده را فراموش کند و تا رکوع بخاطر او نیاید بعد از نماز قضا [illegible] در صورت مذکوره
دو سجده سهو واجب میشود و هرگاه تشهد را فراموش کند و بعد از رکوع بخاطرش آید [illegible]

[illegible]

سهوی کند و با وجود سجدتین سهو تشهد را قضا میکند بعد از سلام و هرگاه که سجده را در رکعت
آخر فراموش بعد از تشهد و قبل از سلام بخاطر او آید رجوع میکند و سجده را بجای آورد و بعد از آن
تشهد و سلام میگوید و هرگاه فراموش کند تشهد را و بخاطر او نیاید تا وقتیکه سلام را بجای آورد آن
تشهد را قضا میکند و سجدتین سهو بجز و جوا[illegible] و احتیاط او سجده سهو کنند و تقدیم جزء منسی
بر سجده سهو واجب مطلقا و تقدیم سجده سهو البته آن جزء که بسبب سهو شده البته جزء دیگر
که بعد از سهو کرده واجب دانسته اند و اگر کسی شک کند در بعضی افعال نماز و هنوز از موضع
آن درنگذشته باشد واجب است که آن فعل را بجای آورد و اگر بعد از گذشتن او بخاطر آید که آن فعل
را بجا آورده بود و لهذا مکرر شد اگر آن فعل رکن بوده آن نماز رکنی باطل است و اگر کسی
شک کند در رکوع و هنوز ایستاده باشد پس برکوع میرود و در اثنای رکوع بخاطر او آید
که رکوع کرده بود نماز را اعاده کند و احتیاط آن است که رکوع منهدم سازد و نماز را تمام
کند و اعاده کند و اگر احتیاط نکند نماز را از سر گیرد و علامت تقدیر نماز را از سر گیرد و اگر بعد از
انتقال بواجبی دیگر در فعل شک کند ملتفت بآن نشود و فرقی نیست در آنکه شک در دو رکعت
اول باشد یا غیر آن و یا متعلق رکن باشد یا غیر آن و اگر شک کند در قرائت بعد از شروع
در قنوت همین حکم دارد و اگر شک کند در بعضی از حمد یا سوره که بعد از اشتغال ببعضی دیگر
احتیاط آن است که عود کند بقصد احتیاط و اگر کسی شک کند در سجود در اثنای تشهد یا در تشهد
التفات نمیکند بنماز او صحیح است

بطلان [illegible] از آن فعل

و اگر کسی بعد از [illegible] سهو شک کند در رکعات نماز [illegible]

بعداز

بعد از این دیگر التفات نمیکند و اگر شک کند در تشهد و هنوز بر نخاسته باشد بجز تشهد
بجا آورد و اگر کسی شک کند در سجود و هنوز بر نخاسته باشد بجز رجوع کند بسجود و در نماز چهار رکعتی
اگر شک میانه دو و سه باشد بنا را بر سه میگذارد و نماز را تمام میکند و یک رکعت ایستاده یا دو رکعت
نشسته میکند و احتیاط آن است که یک رکعت ایستاده را بکند و در این موضع و در هر موضع که شک
تعلق بگیرد [illegible] و شرط است در عدم وجوب اعاده [illegible] اکمال سجدتین یعنی شک وقتی که
که سر از سجده دویم هم بر داشته باشد و اگر شک کند میانه سه و چهار بنا را بر چهار میگذارد و نماز را
تمام میکند و نشسته دو رکعت نماز احتیاط میکند و اگر شک کند میانه دو و چهار بنا را بر چهار میگذارد
و نماز را تمام میکند اگر بعد از اکمال سجدتین باشد دو رکعت نماز ایستاده احتیاط میکند
و اگر شک کند میانه دو و سه و چهار بنا را بر چهار میگذارد و دو رکعت نشسته میکند و تقدیم دو رکعت ایستاده
بر دو رکعت نشسته واجب است و اگر بعد از فعل احتیاط آنچه شک کرده بود ظاهر [illegible]
ضرر ندارد و ضرر نمیرساند اگر نماز ناقص بوده است و تمام بوده این نماز احتیاط [illegible]
برای او اگر نماز درست باشد و یا ناقص بوده است پس احتیاط [illegible] تمام [illegible] صحیح
آن نماز منعقد و ضرور باعاده نیست بلکه نباید [illegible] و همچنین [illegible] نباید [illegible] احتیاط
کافیست برای تتمه و صحیح است در نماز احتیاط معتبر است آنچه در نماز اصلی معتبر است
الا آنکه سوره نمیخوانند و اکتفا میکند بقرائت الحمد در نماز احتیاط و قنوت هم نمیخوانند

نماز ایستاده و دو رکعت نماز نشسته

و واجب است قبل از فعل منافی نماز احتیاط فعلی که منافی نماز باشد بنماز احتیاط اشتغال
نمودن با احتیاط آنست که فورا بنماز احتیاط مشغول شود بدون اخلال وضعی است حکم
اجزای منسیه و احتیاط آنست که اگر متعدد کنند احتیاط چند جزء ترتیب آن جزوی که جبران آن است
مرعی دارد و هرگاه در نماز نافله کسی شک کند در عدد رکعات بنا بر اقل میگذارد اولی است و اگر
کسی در اثنای نماز به سبیل نسیان حرف زند واجب است دو سجده سهو بجا آورد و در این حکم است
سلام در غیر موضع و اگر کسی شک کند میان چهار و پنج دو سجده سهو واجب است مخیر و شک میان
چهار و پنج را بر سیزده صورت است یا شک بعد از برداشتن سجدتین است نماز را اتمام میکند
و دو سجده سهو بجا می آورد در غیر این صورت اعاده البته میکند و اگر در این صورت هم اعاده بکند
خالی از احتیاط نیست و یا آنکه شک قبل از سر برداشتن از سجده دوم هست یا بعد از اتمام ذکر
در سجده دوم یا بعد از سجده دوم است قبل از اتمام ذکر یا بین السجدتین یا پیش از سر برداشتن از سجده اولی
و بعد از اتمام ذکر در این شش صورت سجده سهو میکند و اعاده نیز میکند البته غیر صورت
اولی که اعاده لازم نیست لیکن احوط اعاده است چنانکه گفته شد و اگر بعد از سر برداشتن
از رکوع یا بعد از انحناء رکوع هم که پیشی از سر برداشتن از رکوع بعد از اتمام ذکر
یا قبل از آن هم و در این سه صورت باطل است ظاهرا لیکن احوط آنست که نماز را همان
تمام میکند و نماز یکبار دیگر میکند البته و اگر قبل از رکوع یا بعد از قرائت یا در اثنای قرائت

یا قبل

اشکال

یا قبل از انحنای قیام بجز و در این چهار صورت باید که ایستاده نماز را برهم زند و بنشیند سلام
بگوید و احتیاط نماز را یکبار دیگر بگذارد بعد از آن که دو رکعت نماز نشسته احتیاط گفته است برای
نماز اول زیرا که شک او راجع بسه و چهار میشود و در هر صورت سجده سهو را نیز احتیاط باید کرد
جهت هر زیادتی و نقصانی که در نماز واقع شود سجده سهو واجب است احتیاطا و سجده سهو دو سجده است
و محل آن بعد از سلام است و واجب است **فصل** میان سجدتین نشستن تا دو سجده تحقق
یابد و ذکر در سجده سهو واجب است احتیاطا و ذکر این است بسم الله و بالله و صلی الله علی محمد و آل
محمد و مخیر در این ذکر نیست و تشهد خفیفه و تسلیم بعد از سجدتین واجب است احتیاطا و تشهد
این است اشهد ان لا اله الا الله و اشهد ان محمدا رسول الله اللهم صل علی محمد و آل محمد
و سلام این است السلام علیکم است اگر و رحمة الله و برکاته نیز بگوید ضرری ندارد و نیت
معتبر است و سجده بر اعضای سبعه و گذاشتن پیشانی بر چیزی که سجده بر آن صحیح است نیز واجب است و شرط است
طهارت و استقبال قبله و ستر عورت و واجب است مبادرت کردن بر سجده سهو و تأخیر
جایز نیست و اگر فراموش کند هر جا که بخاطر آید بجا آورد و اگر عمدا ترک کند نماز او صحیح است بسبب ظاهرا
و اگر چند چیزی که مقتضی سجده سهو است واقع شود البته بر هر کدام سجده سهو باید کرد و هر مرد مکلف
که ترک نماز کند و این ترک را حلال داند و شبهه محتمله بحق او ممکن نباشد چنانکه همیشه در
بادیه نبوده که ملاقات مسلمانان کم کرده باشد و تازه اسلام نیاورده باشد و آن شخص مسلمان زاده

مرتد است و احکام کفار بر او جاری است و اگر زن باشد حاکم شرع از او طلب توبه میکند و اگر نکند
او را حبس میکنند و در اوقات نماز او را میزنند تا توبه کند یا در حبس بمیرد و اگر مرد مسلمان زاده نباشد
حاکم شرع از او طلب توبه میکند و اگر قبول نکند او را میکشند و اگر تارک نماز ترک را حلال نداند
حاکم او را تعزیر میکند تا سه نوبت اگر بر ترک نماز اصرار کند در مرتبه رابع حاکم شرع او را میکشد
اگر ترک کند ۲ احتیاط و قضای نماز بر تارک است عمدا یا اخلالا [illegible] کند که موجب بطلان نماز باشد
و قضا نشده باشد یا بجهت خواب یا بجهت شرب مسکر [illegible] کند [illegible] یا اینکه آن [illegible]
[illegible] واجب است در این حکم است نفاس و حیض و کفر اصلی و اگر از
مخالف نماز در وقت خود [illegible] بعد از آن که بمذهب حق درآید بر او لازم است قضای آن نماز [illegible]
که در حضر فوت شده باشد تمام قضا باید کرد و هرچه در سفر فوت شده قصر باید کرد قضا و اگر
کسی یک نماز از پنج نماز فوت شده باشد و تعیین او را نداند یک چهار رکعتی میکند اطلاق میکند
او را میانه ظهر و عصر و عشا و یک سه رکعتی و یک دو رکعتی و اگر از او فوت شده [illegible]
و عدد آن را نداند چندان نماز میکند که بر ظن غالب آید که آنچه فوت شده بجا آمده احتیاط [illegible]
و اگر عدد نمازهای فوت شده را نداند و تعیین نماز را نداند اقوی بجا آوردن قدر یقینی است
و احوط آن است که آن قدر را که مظنون است بجا آورد و اگر میت وصیت کند که مال او را
که از جهت او نماز کنند بمقتضی وصیت او عمل باید کرد و استیجار صلوة جهت میت جایز است

و هرگاه

و هرگاه در ذمه میت قضای نماز باشد واجب است بر ولی که قضای جمیع بکند و هرگاه ترک نماز بسبب
را عمدا ترک کرده باشد بر ولی او واجب است قضا و احوط آن است که جمیع را قضا کند و این حکم
بر زنان نیز جاری است و جایز است که نماز بر ولی واجب باشد استیجار آن نتواند کرد لیکن اگر بکند
استیجار صحیح باشد [illegible] تبرعا نماز بجای او [illegible] ظاهر آن است که از ذمه [illegible] ساقط
ذمه شود و نماز جماعت کردن سنت [illegible] موکد در فرایض که نمازهای واجب باشد و در بعضی
نمازهای سنتی نیز سنت است مثل نماز استسقا و باید که امام عادل باشد [illegible] ماموم [illegible] عدالت
[illegible] کسی که معاشرت ظاهر به ظاهر [illegible] که [illegible] و اگر [illegible] توبه [illegible]
[illegible] و اگر [illegible] معاشرت نه [illegible] دیگران که وثوق داشته باشند [illegible]
و معاشرت [illegible] و هرگاه ماموم مطلع شود [illegible] امام فسق
یا حدث او یا کفر او بعد از فراغ از نماز نماز او صحیح است و اعاده لازم نیست و اگر
در اثنای [illegible] بانفراد میکند و اگر [illegible] از نماز [illegible]
و نماز [illegible] اعاده آن واجب [illegible] و جایز نیست [illegible] ماموم [illegible] باشد و میانه
او و امام حایل باشد و مانع باشد از مشاهده [illegible] که امام [illegible] و اگر حایل کوتاه باشد
[illegible] مانع از مشاهده امام نباشد مانع ندارد و اگر مانع از مشاهده باشد در بعضی احوال
[illegible] جایز است و احوط اجتناب است از [illegible] و اگر ماموم امام [illegible] و بعضی از

امام [illegible]

ماموم مبینی را ببیند نماز او صحیح است و اگر ماموم بیرون مسجد ایستاده باشد محاذی باب و باب مفتوح باشد
مثل امام یا بعضی از ماموین را ببیند نماز او صحیح است اما نماز آنها که در طرف راست و چپ او باشند
و محاذی باب نباشند مشکل است که صحیح باشد و اگر در پس همین صف مذکور صفی دیگر ایستاده باشند از پیش
و چپ باب نماز ایشان باطل است و همچنین نماز جماعتی که عقب ایشان باشند و از آن طرف اقتدا کنند
داده در صف که باشند لیکن جمعی که در اول صف ایستاده اند درست که صحیح است نماز همه ایشان
چه حقیقت اینست که وجه باشند تا صف اول نماز از این طرف و آن طرف باب صحیح بود لیکن خالی از اشکال نیست
مشکل است و اگر ماموم زن باشد حایل میان زن و مرد جایز است و مانع نیست علو امام بر ماموم به اعتبار بنا در زمین
و نه در محراب او جایز است که ماموم نسبت به امام در موضع بلند باشد لیکن بهتر است در موضع امام و ماموم
مطلقا و جایز نیست تباعد میان امام و ماموم زیاده از مسقط جسد آدمی و مکروه است ماموم
در صف تنها بایستد هرگاه در صف جای او باشد و الا کراهت ندارد و بهتر آنست که در مقابل امام
بایستد و بر ماموم حرام است قرائت حمد و سوره در عقب امامی که اقتدا به او صحیح است مگر آنکه نماز
جهریه باشد و ماموم قرائت حمد و سوره امام را نشنود احتیاط حتی همهمه امام را در قرائت نشنود در این
صورت مستحب است که قرائت کند در عقب امام و اگر در عقب یکی از مخالفین نماز کند حمد را آهسته قرائت
کند در عقب امام و در اینجا کافیست حمد تنها و قنوت سوره متعذر باشد و در اذکار … ماموم اکتفا
بخواندن امام نمیکند … باید ماموم … احوط است که از امام پیش …

اگر ماموم

اگر چه تنها باشد و اگر ماموم یک نفر باشد در طرف راست امام بایستد و جایز نیست ماموم
ایستاده با امام نشسته اقتدا کردن و هرگاه شخصی منفرد نماز گذارد و جماعتی بر پا شود مستحب است
اعاده جماعت چه امام شود و چه ماموم و مکروه است بعد از قد قامت الصلوة حرف زدن بلکه …
که حرام است و بر ماموم واجب است متابعت امام در افعال واجبه یعنی پیش از امام فعل نکند البته
بلکه احوط آنکه بعد کند … امام که آخر ماموم بکند و همراه نکند و احتیاط هم آنست که در اذکار
هم بعد از امام بکند و تکبیرة الاحرام البته بعد از تکبیرة الاحرام امام بگوید و اگر پیش از امام برکوع رود
یا سر بردارد یا بسجود رود یا سر بردارد اگر عمدا کرده احتیاط اعاده نماز باید بکند اگر خطا کرده
یعنی توهم کرده که امام برکوع رفته او هم رفت و ظاهر شد که نرفته او باید عود کند و با امام ملحق شود
و بعد از امام برکوع برود اگر وقت باقی باشد که عود نماید و ملحق شود و اگر وقت نمانده تابع امام
باید ملحق شود و صحت عود و الحاق با امام … اگر همراه امام … و بعد از امام سر بردارد از رکوع
حال صورت دیگر که مذکور شد یعنی سر از رکوع برداشتن و بسجود رفتن و سر از سجود برداشتن …
یکی است و چنان کند که گفته شد و جایز است که ماموم در رکعت اول نماز ظهر کند و در رکعت آخر
نماز عصر … و نماز … مخالف … اقتدا …
و هرگاه کسی داخل شود بموضع جماعت و برسد که پیش از رسیدن بصف … جایز است
اقتدا کند و همان … رکوع رود و تا در اثنای رکوع ملحق شود و اگر نزدیک … آنست که …

در هر دو و اگر دو بشر رکوع و سجود را تمام کند و بعد از برخاستن ملحق شود و کسی که ادراک رکعت اول با امام نکند
الحمد و سوره یا فاتحه اول نماز حساب میکند و بعد از فارغ شدن امام تتمه را بجا میکند و قرائت در این صورت واجب
و بهتر آن است که سوره را نیز بخواند بلکه لازم است هرگاه بخواند و مسبوق در رکعت تشهد و قنوت پیروی امام بجا آورد
و خود را با امام ملحق سازد و با امام نیز در تشهد و قنوت متابعت میکند و بعد از تسلیم امام بر میخیزد
و آنچه در باقیمانده بجا می آورد و نیت انفراد لازم نیست و اگر امام داخل نماز شود یا اقامه گفته شود و ماموم
در نافله باشد و بیم فوت شدن جماعت باشد خواه بیم فوت یک رکعت باشد خواه بیشتر نافله را قطع میکند
و اگر امام داخل نماز شود و ماموم در فریضه باشد نقل بنافله میکند و تمام میکند و اقتدا میکند و اگر کسی قبل از سجده
یا در سجده داخل نماز جماعت شود و نیت اقتدا کند و با امام سجده کند وقت برخاستن تکبیر را بجهت
یعنی احتیاط اعاده تکبیرة الاحرام کند یا چنانکه با تکبیرة الاحرام اول را برهم زند و اگر در تشهد داخل نماز
شود بنشیند و بر خیزد بدون تکبیرة الاحرام در جماعت و اجبه الانفراد جایز است و جایز نیست منفرد را نیت
اقتدا در اثنای نماز و جایز است تسلیم ماموم قبل از امام هرگاه حاجتی داشته باشد و مستحب است که امام
از جای خود بر نخیزد تا مسبوق نماز را تمام کند و مستحب است که امام هر چه بگوید ماموم میشنود
برساند و بشنوانند سوای شخص مکبر که همراه تکبیرة الافتتاح میگویند و ناخوش است که ماموم با امام
بشنوانند چیزی را که میگوید از اذکار و قرائت و واجب است قصر در نماز خوف خواه در سفر خواه در حضر
و خواه بجماعت خواه فرادی و کسی که بگل فرو رفته یا غریق باشد نماز میکند بحسب امکان و اگر از
استیفای افعال عاجز باشد ایما کند و قصر نمیکند الا در سفر یا خوف و نماز را در ... قصر باید کرد

واگر بجا

و اگر بجای وطن برود و خاطر داشته باشد که در همان روز برگردد قصر باید کرد و اگر قصد همان داشته باشد که بیش از ده
روز در مکان خود بماند احوط قصر است و اگر قصد معاودت قبل از ده روز نداشته باشد احتیاط آن است
که تمام کند و اگر قصد اقامه در اثنای راه داشته باشد تمام کند در راه هم در مقصد و اگر قصد اقامت نداشته
باشد و خود بر گردد البته لیکن نمیداند که چه وقت بر میگردد احتیاط آن است که قصر و تمام هر دو بکند
تا بر گشتن و منزل بمنزل تخفیف و اگر راه او معلوم باشد که آن مسافت بحد مسافت شرعی رسیده باشد
بر قصر واجب نیست و احتیاط هر دو را بکند و محصل آنکه بیرون رفتن بجهت تحقیق واجب نیست لیکن
احوط آن است اگر رسیده باشد او را اما اگر کمتر از مسافت قصد او باشد و چند جای معین را قصد مقادیر
دیگر کند که هر یک کمتر از مسافت باشد قصر نکند برو واجب است هر چند مجموع بحد مسافت شرعی باشد
رسیده باشد و در برگشتن هرگاه تا خانه خویش بقدر مسافت شرعی باشد و قصد آن داشته باشد قصر کند
و از شروط وجوب قصر آن است که سفر حرام نباشد و سفر حرام شامل سفری است که غایت آن سفر حرام
و اگر مسافر عاصی رجوع کند از معصیت در اثنای سفر مباح تقصیر میکند اگر باقی بقدر مسافت
شرعی باشد و اگر مسافر قصد معصیت در اثنای سفر مباح کند تقصیر برطرف میشود و اگر عود کند
باطل تقصیر کند اگر باقی بحد مسافت باشد و دیگر از شروط وجوب قصر آن است که سفر زیاده از حضر نباشد
و این تفصیل دارد و در این مختصر گنجایش ذکر آن نیست و مجمل آن که مکاری و ملاح و مثل اینها از کسی
که شغل او سفر باشد و عمل او باید باشد و مثل شبانی و ... از کسانی که وطنی ندارند و خانه بکول دارند باشند

پس اگر از اینها باشد نماز را تمام و روزه را میگیرد نظر به آنکه عرف همان است و ... خبر
نه آنکه غیر آن سفر نیز شغل سفر است ... پس در این وقت شغل دیگران قصر نماید و شرط دیگر آنکه معلوم ده
روز در خانه خود نماند و ... در بلدی که داخل آن شخص بی اکراه ده روز بماند ... بعد از آن نماز و روزه را
قصر نماید والله یعلم و دیگر از شروط قصر حد ترخص است و آن پنهان شدن از نظر شخصی که در بیابان دیوار آنجا
و وطن باشد و پنهان شدن آن شخص است از نظر اهل آن و فقها گفته اند که پنهان شدن صورت ...
از نظر ساکنان ... است آنچه گفته اند و ... شنیدن اذان است و مراد از اذان اذان
و چنانکه در رفتن حد ترخص شرط است در برگشتن چنان است یعنی هرگاه رسید به جایی که اذان شنید یا شخص
با شخص دیده ... را می بیند نماز را تمام و روزه را میگیرد هرچند داخل خانه نشده باشد و هرگاه
به جایی رسد در آنجا قصد ماندن ده روز نماید حکم سفر او منقطع میشود و بعضی از روز ... کامل ...
پس اگر قصد اقامه کند ... بعد ... [illegible] ... اقامه اگر کمتر از ده
روز باشد قصر باید کرد و معتبر قصد اقامه در بلد است عرفا و عدم توالی ... عدم صدق
عرفا ... و اگر در ... قصد اقامه طویل نماید که از ... منتقل ... و قصد
عشر در یک از موضع آنجا ... حکم سفر او باطل ... و اگر ... متردد باشد در موضع واحد سی روز
قصر میکند و بعد از آن تمام و اگر ... قصد ده روز کند و بعد از آن ... تغیر یابد و عازم سفر ...
قصر میکند مادام که یک نماز تمام بعد از قصد اقامه نکرده باشد و هرگاه یک نماز ... تمام کرده باشد

بعد از عزم

بعد از عزم بر اقامه عشره و بعد از آن عزم او تغیر یابد و عزم سفر کند یا متردد شود حکم او تمام است تا وقتی که بیرون
نرود ... سفر کند ... و اگر ... پیش از زوال حکم ... نماز قصر است پس اگر ... کند که در سفر ...
نماز ... حکم سفر او زایل ... و معتبر اتمام نماز است و اگر تمام نشده باشد نیز بعزم ...
هرچند تغیر عزم بعد از ... از موضع قصر ... پس نماز ... قصر کند ...
برسد که او را در آنجا منزل باشد که وطن او نیز باشد چنانچه در عرف صادق آید استیطان ... در تمام و اگر
در آن منزل که وطن او است ... قصر میکند و اگر ... تحقق ... نماز را قصر کند
مگر در چهار موضع که مخیر است میانه قصر و اتمام در حرم مکه و حرم رسول الله و مسجد کوفه و حائر امام حسین ع
و احتیاط در قصر است و در این مواضع نیز ... در مواضع اربعه ...
... در این اماکن ... نتوان کرد ... تمام ... عالم ... در سفر ... تمام
نماز او باطل است و اعاده در وقت و قضا در خارج وقت بر او لازم است و اگر از روی جهل ... تمام کند بر او اعاده نیست
و نه در خارج وقت و اگر کسی در بلدی قصد اقامه عشره کند و جاهلا نماز را اتمام ... و اعاده لازم نیست ...
باطل است و اگر کسی بعد از دخول وقت و قبل از نماز سفر کند در این صورت قصر میکند و اگر در سفر وقت داخل شود و قبل از نماز ...
تمام میکند و اگر مسافری ... قصد اقامه عشره کند و یک نماز را اتمام کند ...
قصر میکند ... تمام میکند لیکن اگر ...
فصل در بیان صوم و آن ... خوردن و آشامیدن ... و جماع ...

در روزه شد و بعد از دخول صبح بغسل جنابت و زن حایض که عمداً اخلال کند بغسل [illegible] روزه او باطل است و قضا و کفاره لازم است

و اگر جنب از غسل متعذر باشد تیمم میکند و در اول [illegible] جنابت در حالیکه قصد غسل کردن داشته باشد و امید بیدار شدن را داشته باشد

جایز است تا صبح بیدار نشود قضا لازم نیست [illegible] و محتلم که از خواب بیدار شود و حالش بود و قصد غسل و امید بیدار شدن داشته

و بیدار نشد تا صبح شود قضا بگیرد احتیاطاً و هرگاه [illegible] نیت غسل نداشته باشد هم قضا و کفاره لازم است و حالت مذکوره

حرام است و حال دوم جنب که بیدار شد بخواب اول [illegible] تا صبح قضا و کفاره هر دو واجب است اما در خواب

سیم قضا و کفاره هر دو احتیاطاً لازم است و محتلم [illegible] و بقای آن بر تیمم و نکشیدن آن تا صبح [illegible]

و دیگر از مبطلات صوم [illegible] غلیظ [illegible] قضا و کفاره لازم است احتیاطاً [illegible]

بحلق موجب فساد صوم است علی الاقوی اما احتیاط اجتناب است [illegible] و امثال آن احتیاط اجتناب است

و دیگر از مبطلات صوم استمنا است [illegible] موجب قضا و کفاره است و هرگاه

ملاعبه کند [illegible] که انزال شود روزه او باطل است و قضا و کفاره هر دو لازم است و اگر [illegible] نظر [illegible] کند و انزال

شود اگر قصد انزال نداشته باشد [illegible] روزه فاسد نشود و اگر قصد انزال داشته باشد یا عادت او بود انزال [illegible]

قضا و کفاره لازم است [illegible] استماع [illegible] و تخیل و امثال آن و دیگر از مبطلات صوم عمداً قی کردن است

و بر آن قضا لازم است و اگر [illegible] احتیاط [illegible] قضا لازم نیست [illegible] احوط [illegible] کردن [illegible]

کند [illegible] موجب فساد صوم [illegible]

[illegible] و احتیاط اجتناب است [illegible]

بحلق

بحلق نکند جایز است و دیگر از مبطلات صوم علی الاحوط کذب بر خدا و رسول صلی الله علیه و آله یا احدی از ائمه علیهم السلام

و احوط قضا و کفاره است هرگاه [illegible] و احوط آن است که [illegible] فتوی [illegible]

نه [illegible] روزه [illegible] نقل مسئله شرعیه از زبان فقها یا بگوید فقها چنین گفته اند [illegible]

فقیه چنین گفته ظاهر [illegible] ندارد [illegible] مسئله چنین است [illegible] و دیگر از مبطلات

صوم علی الاحوط ارتماس در آب است و حرام نیز هست و احوط آن است قضا کند [illegible]

[illegible] صوم [illegible] روزه واجب [illegible] صائم [illegible]

زنان [illegible] سرمه کشیدن [illegible]

که [illegible] داشته باشند [illegible] ضعف [illegible]

[illegible] بر صائم مکروه است [illegible]

در آب نشسته [illegible] احوط اجتناب است و جایز است [illegible] مفطر بجا آوردن [illegible]

به بقای شب در صورت مذکوره [illegible] مراعات [illegible] صبح [illegible] مفطر بجا آورد [illegible]

که در آن وقت صبح [illegible] قضا بر او لازم است نه کفاره [illegible]

و هرگاه مراعات نکند و ظن [illegible] حاصل شود که فجر طالع نشده و مفطر بجا آورد و بعد از آن معلوم شد

که فجر طالع بوده قضا بر او واجب است و هرگاه کسی مفطر بجا آورد و بعد از آن معلوم شد که فجر طالع بوده

در غیر ماه رمضان [illegible] روزه [illegible] مفطر [illegible]

نباشد و خلاف بعد از آن علی الاحوط و هرگاه کسی اخبار کند که فجر طالع نشده و غرض بر آن اعتماد کند

و خلاف آن ظاهر شود قضا لازم است و کلام آن مجملا منفرا کند و تناول مفطر نماید بعد از تناول معلوم شود که فجر طالع بوده قضا بر او لازم

نه کفاره و اگر مخبر خبر دهد بطلوع فجر و قبول نکند و تناول مفطر بجا آورد و بنابر آنکه ظن کذب او داشته باشد

بر او اعادت هرگاه فجر طالع بوده قضا واجب و اگر ظن به خلاف نبوده است و افطار کند و بعد از آن معلوم شود

در روز بوده بر وجهی نیست داخوط قضا است و اگر مضمضه کند جهت وضوی نماز واجب و آب بحلق او رود

با اختیار قضا طلب نیست و اگر جهت وضوی سنت باشد یا بر بازی باشد و آب بحلق او رود

با اختیار قضا واجب است احتیاطا و اگر کسی بقی بی اختیار کند بر او قضا و کفاره لازم است احتیاطا و اگر

سهوا قی کند بر او قضا واجب است و روزه او باطل نمیشود بعضی گفته‌اند و غیر آن و بجاشیدن چیزی

از طعام بجهت طفل و اگر صایم چیزی بی اختیار فرو برد روزه او باطل نمیشود

و بلغمی را که از سینه بر آید یا از دماغ فرود آید و به دهن رسد یا بگیرد و اگر بی بیرون ریختن قادر

ممکن است که قضا و کفاره هر دو لازم باشد و احوط اجتناب است قضا و کفاره است و اگر

روزه داشته باشد ناسیا مفطری آورد روزه او باطل نمیشود و فرقی نیست میان

روزه واجبی و مستحبی و روزه ماه رمضان و غیر آن و اگر عمدا مفطری آورد روزه او باطل است

و اگر روزه رمضان باشد قضا و کفاره هر دو واجب است و اگر اکراه کرده شود بر افطار باید قضا

و کفاره بر او لازم است احتیاطا و اگر کسی به او اکراه کند بر افطار بعد از آنکه روزه او باطل شود

دو واجب

و واجب است کفاره در تناول مفطر عمدا در روزه رمضان و در روزه قضای ماه رمضان هرگاه بعد از

زوال باشد و افطار در قضای رمضان بعد از زوال جایز نیست و قبل از زوال جایز است و وقت

افطار

و کفاره روز رمضان عتق رقبه یا صوم شهرین متتابعین یا اطعام شصت مسکین است و اگر افطار

بحرام نموده کفاره جمع میشود کفاره را باهم بجا آورد و تتابع شهرین با آنکه یکماه و یک روز بجا آورد

یک ماه و تتابع و هم چنین از ماه دیگر اگرچه یک روز باشد متصل باشد و یکماه بجا آورد و موانع صوم

از اضطرار حاصل شود چون حیض و بیماری و سفر تتابع ندارد و هرگاه بر طرف شود مشغول صوم شود بلا فاصله

و اگر تتابع باطل شود باید که از سر گیرد و اطعام شصت مسکین هر یک مسکین یک مد

و اگر خواهند بده مثقال داده و هر مسکینی یک مد که ربع من تبریزی است

و بعضی گفته‌اند و اقوی آنست و احوط نصف صاع و بعضی اصلاح آن با طعام پاک

و کفاره قضای ماه رمضان که افطار کند بعد از زوال اطعام ده مسکین است

یعنی و بعد از عجز سه روز روزه بگیرد و اطعام بجا آورد و در افطار ماه رمضان نسبت ادا کند

اشتباه اگر بنا بر احتیاط و بعد از آنکه و در ماه اله معلم و اگر کسی روزه افطار کند و بعد از افطار

امری که مقتضی سقوط روزه است از او محقق شود کفاره از او ساقط است و اگر بعد از افطار معلوم

شود که آن روز از شوال بوده کفاره از او ساقط است و هرگاه زن خود را اکراه کند بر جماع هر دو کفاره بر او واجب

میشود و روزه زن صحیح است و اگر هر کدام اکراه شوند و غیر آن تا آخر جماع و اگر با اختیار خود باشد هر دو را کفاره

ما یجاد

واگر زن متابعت کند روزه هر دو فاسد میشود و کفاره بر هر دو لازم میشود و اگر زن را و اگر زن اصلی او
اکراه کند متحمل کفاره او نمیشود و احوط آن است که متحمل شود و هر گاه کفاره بر کسی لازم شود بعد از فوت او
دیگری تبرع میتواند کرد و ذمه او بری میشود و در خارج جایز نیست تبرع دیگری در روزه گرفتن و آزاد کردن بنده
و اطعام مسکین پس آن متحمل است و جایز نیست صوم یوم الشک به نیت رمضان و مجزی نیست اگر از رمضان
ظاهر
هر گاه ظاهر شود که از رمضان بوده و اگر به نیت ندب بگیرد و ظاهر شود که از رمضان است مجزی است و اگر در اثنای
روز یا بعد از غروب ظاهر شود که از رمضان است تجدید نیت کند و وجوب کند و اگر بقصد افطار چیزی بر روی آورده
و چیزی نخورده باشد و ظاهر شود که از رمضان است تجدید نیت میکند تا زوال اگر شده است مجزی است و اگر بعد از زوال
عید قربان
شود باز قضا میکند و حرام است روزه روز فطر و اضحی و یوم الشک به نیت رمضان و همچنین نیت نذر و اگر که از
رمضان است رمضان و اگر شعبان است شعبان و نذر معصیت و روزه صمت و صوم وصال و روزه مستحبی در سفر
غیر آنکه استثنا شده و روزه در حال بیماری در صورتی که از آن متضرر شود و اگر بعضی متضرر است روزه بگیرد و روزه او
صحیح نیست و قضا بر او لازم است و مکروه است روزه مستحبی گرفتن از برای کسی که او را دعوت به طعام نماید و روزه
مریض و تنگی و غیر او واجب است و همچنین بر بیمار و بر کسی که متضرر شود از صوم و حایض و نفسا در سفر تقصیر باید کرد
روزه صحیح نیست و اگر روزه بگیرد در سفر و عالم باشد بوجوب افطار روزه او صحیح نیست و اگر جاهل باشد
حکم باشد روزه او صحیح است و قضا بر او واجب نیست و اگر قدوم مسافر قبل از زوال باشد و چیزی که مفطر است
نیاورده باشد واجب است اتمام روزه و مجزی است و اگر قدوم مسافر بعد از زوال باشد روزه از روز

بر او واجب

بر او واجب است و احتیاط واجب است امساک از مفطرات و قضا باید کرد بر طفل و مجنون و کافر اصلی و بیهوش
قضا واجب نیست و واجب است قضا بر مرتد و حایض و نفسا و نائم و مست و هر گاه نیت نکرده باشد
از روز
و اگر بعد از صبح کافر مسلمان شود یا مجنون عاقل شود یا بیهوش به هوش آید یا طفل بالغ شود روزه
بر او واجب است و احتیاط آن است که چیزی نخورند و قصد روزه کنند و اگر قبل از صبح باشد واجب است
و اگر تمام روزه ماه رمضان فوت شود بسبب بیماری و او در اثنای بیماری بمیرد قضا ساقط است و قضا و اگر — یا بعضی از آن
بسبب بیماری روزه از کسی فوت شود و بیماری او مستمر باشد تا رمضان دیگر روزه او ساقط میشود و
واجب است که تصدق کند در این صورت اگر روزه بسبب دیگر غیر مرض فوت شود بر او قضا واجب است
و اگر کسی در میان رمضان و رمضان دیگر از او فوت شود بر او قضا و از روی سهل انگاری ترک قضا کند
تا رمضان دیگر قضا میکند و کفاره میدهد و تصدق که به مسکین کردن و کفاره جهت هر روزی یک
مد است و احتیاط دو مد است و اگر کسی بمیرد بعد از استقرار وجوب قضا بر او واجب است بر ولی
که قضا کند بجهت او خواه متمکن از نیت مانده باشد و خواه نه و هر گاه از کسی صوم شهر فوت شود
و فوت او از راه جهل یا تقصیر بر ولی قضا لازم است و ترتیب میان قضا و کفاره واجب نیست و کسی
دین
که ذمه او روزه واجب باشد روزه مستحب نمی‌تواند گرفت و چون اختلاف متحقق شود روزه واجب
بر آن کس که دیدن ماه یا بینه ببیند یا شهرت یابد و دیگر آنست که متحقق شود شیاع و دیگر آنست متحقق
باید از ماه شعبان سی روز گذشته باشد و دیگر آنست متحقق شود شهادت دو عادل در صورت ...

روزه متتابع و پانزده روز متتابع یکماه روزه کسی که نذر کرده که … و دیگر کسی که … بنا میگذارد
هوا … بعد از رمضان دیدن استخراجی ببیند ماه خواه داخل بلد یا خارج شهادت
عدلین مقبول نیست و هر گاه شاهدین در وصف هلال اختلاف کنند بر شهادت ایشان
اعتماد نیست و هلال رمضان بشهادت زنان ثابت نیست الا آنکه بحد شیاع و یقین برسد
… تقویم … هلال بعد از شفق اعتبار ندارد و اگر هلال قبل از ظهر دیده شود ظاهرا
اعتبار ندارد و حکم … بعد از ظهر دارد لیکن احتیاط روزه بگیرد اول بقصد شعبان و روز
اول شوال … و البته … آن شب … از رمضان است و هر گاه بر کسی دو ماه پی در پی
روزه واجب باشد … در اثنای آن … روزه … عذر افطار کند بعد از زوال عذر بنا گذارد
… را … و اگر در بعضی از ایام … روزه … تا … روزه آن روز
… و در آن انقطاع تتابع نیست و اگر در اثنای روزه شرط تتابع کسی با عذر
افطار کند روزه را از سر باید گرفت … پس بعد از آن افطار کند روزه او باطل
بنا میگذارد و دیگر کسی که افطار کند بعد از … روز … و اگر … از …
… واجب نیست و در جائی که دو ماه متتابع واجب باشد
… صیام در وقتی که یکماه و یک روز … گذشت … شیخ کبیر … بگیرد
عاجز باشند از صوم یا نتوانند گرفت … عظیم … را افطار جایز است …
که … صوم … روزه … افطار … و در این صورت …

بکند

بکند و قضا بر او لازم نیست و احتیاط آن است که اگر زوال عذر … شود یا بیند که طاقت
روزه گرفتن … قضا … آنچه … یک … روزه … اطلاق
میتوانند که … هر روز یک مد تصدق بفقرا میکنند و قضا میکنند … نیست میانه …
و … هر گاه … در اثنای روزه … کند اگر …
خود پیش از زوال بیرون رود واجب است که افطار کند و قصر نماز کند و اگر بعد از زوال بیرون رود
واجب است که روزه را تمام کند و نماز را قصر کند و هر سفری که قصر نماز در آن واجب است فطره
نیز واجب است … ماه رمضان … سیم و فطره
یک من تبریز است … و چهارده مثقال … مثقال …
… باید داد و وقت اخراج آن … عید … هر وقت … بدهد فطره
صحیح است و اگر جدا کرده قبل از نماز عید بدهد و اگر نماز عید کردن مستحق فطره …
بدهد و بعد از طلوع صبح … میتواند جدا کرد و هر وقت … صحیح است …
… فطره بدهد … احتیاط …
که … اولی … فطره دادن … وقت غالب است و فطره …
فصل در بیان مسائل متفرقه … از غروب آفتاب … طلوع هلال … واجب است دادن
هر گاه شخصی قصد جان شخصی کند جهاد کردن واجب است …

و اگر قصد مال این کس کند یا قصد جان برادر مؤمن کند یا مال او و اگر ظن غلبه داشته باشد که به جهت خلاصی
مؤمن جهاد واجب است و از جهت خلاصی مال خود یا مال برادر مؤمن جهاد جایز است و اگر ظن غلبه نداشته
باشد جهاد جایز نیست و در صورت وجوب و جواز اگر کشته شود شهید است و اگر بکشد خون مقتول
هدر است و اگر کسی قصد زن یا دختر یا خواهر کسی کند جهاد واجب است با ظن غلبه مسئله اگر کسب و زراعت
یکسان بوده باشد و شخص [illegible] است [illegible] زراعت [illegible] و کسب مساوی احتیاط آن است
[illegible] مسئله در سفر چهار فرسخ اگر اراده رجوع همان روز یا شب
از انقضای ده روز داشته باشد یا هر گاه نه قصد اقامه در سر چهار فرسخ یا در عرض [illegible] داشته باشد
قصر بکند و اگر احتیاط نماید بهتر است و همچنین است هر گاه جای قصد اقامه وطن داشته باشد و در
کسی روز [illegible] جای وطن و قصد داشته باشد و یا جای دیگر که کمتر از چهار فرسخ باشد بر دو
و نماز را [illegible] بکند [illegible] که قصد اقامه کرده نماز او تمام است تا انکه از آن مکان بیرون
سفر بکند لیکن چند صورت است بعضی اشکال است مثل اینکه در رفتن [illegible] منظور
است که افتاده روز بماند یا اینکه به بیرون رفته از متعلقات آن مکان است مثل باغ
باغستانی که در عرف میگویند هنوز در آن مکان است و بیرون نرفته و اگر در این
صورت ها احتیاط جمع میان قصر و اتمام کند مسئله اگر دو نفر نماز جهریه را در پهلوی یکدیگر
[illegible] بکنند [illegible] قرائت بکند [illegible] نماز جهریه [illegible] صحیح است لیکن اگر نکنند بهتر است

مسئله

مسئله نماز کردن با طلای [illegible] و غیر [illegible] احوط اجتناب است مگر در صورت خوف ضرر
شدن و ضایع شدن مسئله هر گاه در نماز جهریه ماموم قرائت امام را بشنود اگر همهمه امام را بشنود
قرائت نکند و اگر نه قرائت بکند مسئله اگر [illegible] آب غصبی داشته باشد و آب حلال داخل
و ممزوج [illegible] ساختن حرام است و در غسل همین است نماز عشا را با نماز مغرب امام
کردن مانع ندارد مسئله اگر جایی [illegible] کند خواه از وجه حرام باشد اگر [illegible] بداند که حرام است راضی
باشد ضرر ندارد و اگر بداند حرام است موافق ضابطه فقها ضرر ندارد مسئله هر گاه شخص
[illegible] نمازی بکند و جمعی [illegible] اقتدا کنند یا کرده باشند هر گاه آن جماعت بحسب ظاهر [illegible] باشند
[illegible] نماز را عقب عادل [illegible] میتوان کرد
مسئله هر گاه [illegible] نماز جماعت در صف دوم و سیم [illegible] بقدر یک قدم یا دو قدم جا [illegible]
ضرر ندارد لیکن در صورت احتیاط آن است که پیش برود و در صف پیش [illegible] در میان
نماز [illegible] مانع [illegible] لیکن [illegible] احتیاط آن است که [illegible] باشند [illegible]
شروع در نماز [illegible] آدم ایستاده [illegible] و در حالت [illegible] است
و اگر [illegible] مسئله هر گاه [illegible] جایز
باشد در تمام [illegible] وقف بکار برده [illegible] جایز است [illegible] نماز
و [illegible] میتوان کرد مسئله هر گاه [illegible] حلال [illegible] غصبی [illegible] حال [illegible]

زراعت آنها باید اجرت ارضی و ملک را بدهد لیکن مرتبه تقوی امر دیگرست چه غصب را اب
تاثیر در حاصل است **مسئله** اگر شخصی مال را بدهد به [illegible] مغصوب بخرد هرگاه بایع داند که وجه غصبی است و بیع
نه به نحو مشتری مالک شیء و مال او ست لیکن مرتبه تقوی امر دیگرست همچنین اگر بیعی واقع شود
لیکن آن مشکل است مگر آنکه بایع ترجیح محض نماید و اگر بایع نداند که غصبی است و بیع شده باشد
مشتری ملک مالک میشود و حلال است بر او و اگر بذمه شده باشد احتمال دارد که مالک شود مشتری
لیکن مشغول الذمه بایع باشد اما مشکل است چون راضی نشده که مال او مال مشتری بشود مگر آنکه مال بایع
در ذمه مشتری باشد بهر حال معلوم نیست که مالک بشود و حلال باشد **مسئله** هرگاه کسی نذر کند که بزیارت
عتبات عالیات برود و مال بتصرف او در آید هرگاه نذر اول لغو باشد و بعد از آن مال بدست آورده
اول نذر را بعمل آورد و آنچه زیاده باشد خمس آن را بدهد **مسئله** هرگاه کسی در نماز جماعت تکبیر و رکوع
را در نیابد و در رکوع اقتدا کند نماز او صحیح است لیکن احتیاط آن است که یک ذکر در رکوع درک [illegible] با امام ۲
کرده باشد **مسئله** هرگاه تکبیر اقتدا کرده و بعد از آن معلوم شد که عمرو بود اگر نزد او عادل است
ظاهرا ضرر ندارد و احوط اعاده است هرگاه در نماز تنحنح [illegible] عارض شود و صدا ظاهر شود ضرر ندارد تا آنکه
حرف از تنحنح بیرون نیاید از طرف مقعد **مسئله** اگر کسی بقصد سوره [illegible] در نماز بسم الله بگوید
سهوا ضرر ندارد و بسم الله بقصد سوره دیگر در مرتبه دیگر بگوید احتیاطا و بعد از آن سوره دیگر بخواند
مسئله هرگاه دخانه که فرش آن یا بعضی از جاهای آن نجس باشد و بسبب طول مدت ضبط موضع نجاست

مرا[illegible]

فراموش نشده باشد احوط اجتناب است از همه موضع و همچنین با اختیار ملاقات نجس ملاقات
مرطوب نکند لیکن اگر ملاقات بر طرف کرده بنشین نجس نمیشود و همین است حال آنکه تمامی موضع
را ملاقات نکرده باشد یا اینقدر رطوبت جرم دارد که ملاقات با نجس کرده **مسئله** آب چاه
بملاقات نجس نجس نمیشود و هرگاه کسی از خانه آنچه بیرون آید و دهن او بکاسه آلوده باشد
و بظرف با بیشتر از یک طرف در آن خانه نجس یقین باشد هر یک [illegible] یک بکاسه باشد
در وقت [illegible] در میان آن ظرف مانع ندارد و اگر جرم رسته دهن یک در میان
ظرف رسیده باشد در آن وقت اجتناب کند و اگر ظرف متعدد باشد احتمال رسیدن
بهر یک علی السویه باشد از همه اجتناب کند و اگر مظنه بهمرسد که بظرف کدام است از همان اجتناب
کند احتیاطا ان کافی است **مسئله** هرگاه کسی از دلو آب غسل بریزد و در بجا باشد ظاهرا ضرر ندارد و احتیاطا
سه دلو باید کشید **مسئله** زمین نجس را اگر برد و بند غبار که بسبب [illegible] رطوبت
شود اگر آفتاب بتابد خشک شود بهیچ یک ضرر ندارد الا آنکه نجس و هرگاه موضع تر باشد تر بشود
و اگر غبار است که از خارج نشسته ضرر ندارد و اگر [illegible] ضرر ندارد که از خارج است یا از زمین
نجس است باید ضرر ندارد اگر [illegible] متنجس بمحض رنگینی آب پاک نمیشود و اگر تر شده
آب بر برد و در بیت الخلا دوباره آب بریزد **مسئله** و اگر رفت و خراب شد بر آن
بریزد و از طرف دیگر بیرون آید در میان آب بگذارد و آن موضع را یا آب بر و بریزد

و بعد از خشکیدن بیفشارد یا بفوت رسد [illegible] غساله طاهر [illegible] مسئله هرگاه شکی اندر رود
نجاست بر موضع و بر بدن یا جامه کسی [illegible] نشیند تا یقین بهم رساند که با خود نجاست [illegible] دارد و بر بدن
یا جامه او [illegible] نیست [illegible] ندارد [illegible] باید قصد دارد که نجاست نیز با او است و بر بدن یا جامه
او نیست مسئله هرگاه طعام از وجه حرام یا مخلوط بحرام خورده شود هرگاه صاحب آن وجه را بیابد
واجب است [illegible] دیگر از علماء [illegible] اطلاع بجز آنکه [illegible] مشتبه بغیر آن
وجه باشد [illegible] در غسل و وضو و نماز در آن صورت ندارد مسئله و اگر کسی اطلاع بحال آن نداشته
باشد بهیچ وجه من الوجوه حرجی ندارد و نماز و وضو و غسل و تیمم او صحیح است مسئله خون جراحت
و دمل که [illegible] در نماز [illegible] خون جراحت قطع نشده ضرر ندارد [illegible] مسئله
غسل کردن حال [illegible] الموت [illegible] صحیح است مسئله هرگاه در غسل کردن جانب چپ
بر راست مقدم دارد احوط اعاده جانب چپ است بلکه مشکل است اگر نکند و هرگاه
در نماز [illegible] آنقدر که گوش [illegible] بشنود [illegible] هم از
آنها [illegible] مسئله [illegible] لیکن نماز
باید که بفهمد که چه میگوید [illegible] و آنچه در [illegible] آورده که شنیده است نه فهمیده
آن بکار نمی آید مسئله مسافر هرگاه در بلدی قصد اقامه کند و اقامه او تمام شود و بیرون رود
و در بیرون شهر [illegible] نرسیده [illegible] و چند روز در آنجا [illegible] باشد

واحتیاط

واحتیاط آن است که در چنین جا [illegible] نماند و اگر [illegible] قصر [illegible] تمام هر دو را بکند و روزه را هم بگیرد
و قضا هم بکند هر چند ظاهر آن است که نمازش تمام و روزه می تواند گرفت و روزه واجب
بگیرد و قضا ضرر ندارد مسئله روزه که بر او واجب که در سفر [illegible] احتیاط آن است که بگیرد
و ترک نکند هر چند احتیاط آن است [illegible] چنین نذری نکند [illegible] اشکال دارد مسئله
جایز نیست نماز [illegible] قبل [illegible] علی الاحوط [illegible] مسئله [illegible]
قبل از [illegible] نماز او صحیح است علی الاحوط و احوط اجتناب است
مسئله [illegible] در صوم هرگاه [illegible] مانع ندارد مسئله هرگاه صائم بعد از
ظهر سفر برود یا در [illegible] قضا [illegible] روزه [illegible] لیکن در صورت
که بفهمد احتیاط آن [illegible] روزه نکند مسئله هرگاه صائم باشد و [illegible]
[illegible] ضرر ندارد لیکن احتیاط آن است که عمدا داخل [illegible] نکند مسئله هرگاه در
نماز جماعت صف عقب پیش از صف اول تکبیرة الاحرام بگوید مانع ندارد مسئله اگر کسی
شک کند در نماز ظهر و نماز احتیاط آنرا سهو کند و نماز عصر را ابتدا کند [illegible]
آید که نماز [illegible] احتیاط [illegible] نماز عصر را بر هم زند و احتیاط را بعمل
آورد و بعد از آن نماز عصر را بکند هرگاه بعد از نماز ظهر چیزی که منافی نماز است عمدا
و سهوا [illegible] نماز است عمل نیامده [illegible] و اگر عمل آمده [illegible]

نماز ظهر را بعد از نماز احتیاط اعاده کرد و مرتبه دیگر بجا آورد و بعد از ان نماز عصر را بکند

مسئله هرگاه در روزه ماه رمضان تشنگی غلبه کند که بیم تلف باشد بقدر ضرورت آب بیاشامد و احتیاط آنست که آن روز را قضا کند و کفاره دهد و ترک نکند

مسئله هرگاه کسی نذر کرده باشد که روزه بگیرد در روز معین و آن روز بیمار شود یا مسافرت کند افطار کند و قضا نماید

مسئله هرگاه در اثنای روزه مرضی عارض شود که روزه گرفتن مضر باشد افطار کند و قضا نماید

مسئله هرگاه ماه رمضان به پایان رسد و قضای روزه ماه رمضان بر ذمه داشته باشد پیش از ظهر افطار میتواند کرد هرگاه آنروز معین نشده باشد

برای کردن مثل اندو وقت تنگ شده باشد مسئله شیر از صبح در صبح

و بجامه و بدن رسیده نماز با آن صحیح است و از شیر دختر هرگاه احتیاط کند احوط است و اگر نشسته مانع ندارد اصلا مسئله فسخ اجاره محرمت

موجر وستاجر بهیچیک نیست مسئله هرگاه امام در رکعت سیم باشد

و ماموم در رکعت دوم تشهد را فراموش کرده باشد و امام برکوع رفته نیت عدول

بانفراد کند لکن احتیاط آنست که نماز را اعاده کند و اگر تشهد خفیف تواند کرد

مقدم است بر هر مثل آنکه بگوید اَشْهَدُ اَنْ لا اِلٰهَ اِلّا اللهُ وَاَشْهَدُ

ان

اَنَّ مُحَمَّدًا رَسُوْلُ اللهِ اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ وَآلِهِ و بر خواسته خود را

بر رکوع امام برساند هر چند آخر نماز باشد وضو باشد از آن و اگر به دست ماکول

اللحم ان اکل آن حلال است جایز است مسئله هرگاه صبیه رضیعه خود را دو روز یا کمتر روز

بقصد انقطاع کسی در آورد حیض و لباسی بحرم بندد به او نمیتوان بجنب ظاهر و غایت اشکال

دارد در وجه چند مسئله هرگاه هلال را پیش از ظهر ببینند در اول ماه مبارک رمضان

احتیاط آنست که روزه را تمام نماید نگیرند هر چند میتوانند بخورد و اما هلال عید را

هرگاه پیش از ظهر ببیند چو ماه روزه را نخورد تا شام نگیرد و غیر آن

نمیتواند نمود مسئله هرگاه کسی با حلیله خود در صوم ملاعبه نماید

و انزال کند که انزال است احتیاط قضا است و کفاره

و عدالت در امام جنازه شرط است احتیاطا

تمت الکتاب بعون الملک الوهاب

فی شهر جمادی الاولی در روز پنجشنبه

۱۲۰ سنه

کتابخانه مجلس شورای اسلامی
تاسیس ۱۳۰۲

١٤٠

باقی دلم بهره محبت یگانه بود

بهیچ وصل را دادم جان [illegible] بود

بهم مسلم ملکوت اندر [illegible] آن آسمانه

ابتدی کلکدن [illegible] جاودانه بود

[illegible] ازلی لطف فرو گذاشتم

[illegible] هزار [illegible] افسانه بود

[illegible] معلوم [illegible] بود

کردم گمان [illegible] کی در [illegible] کمان نه بود

معجز نست تا [illegible] کند مرا

که [illegible] آنی [illegible] ماندو

فاقانیا تو تکیه بطاعات [illegible] مکن

کیمیا [illegible] زمانه بود

[illegible]

۲۰۲۹
تاسیس ۱۳ ۲